

127.
Äratrükk „Põllumehe käsiraamatust“ V, Loomakasvatus II

Seakasvatus

E. Liik, *mag. agr.*,
Ülikooli väikeloomakasvatuse dotsent

274
278
280
Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi kirjastus
Tartus 1935

Seakasvatus

E. Liik, *mag. agr.*,
Ülikooli väikeloomakasvatuse dotsent

Seakasvatus.

1. Seakasvatuse arengust Eestis.

Teiste koduloomade seas on eestlased kasvatanud juba vanasti ka sigu. Eestlaste maa-alal esines niihästi lont- kui ka püstkõrv-maasigu.

Seakasvatus
Eestis vane-
mal ajal.

Sääraseid kultuursigade verest vabu maasigu peeti võrdlemisi vabalt. Kevadel, suvel ja sügisel pidid sead suurelt osalt omale ise sööta otsima metsast, teede äärest, kesalt ja viljakõrtelt. Talvine sööt oli eriti kehv; pääle muu anti söödana ka hobusesõnnikut ja lasti sigu tuhnida sõnnikuhunnikutest. Poegimise ja nuumamise ajal hoolitseti sigade eest pisut rohkem, hoides neid sellekohastes onnides. Onnid — pultkatusega, väikesed, umbes 4,5—9 m² suurused sigade elamud olid hõredad, külmad ja poolpimedad, sest pääle uksepragude said valguskiired lauta tungida ainult läbi ukse ülemises osas asuva väikese augu või aknakese.

Arvesse võttes sigade viletsaid, metsseale sarnanevaid elamistingimusi, nägid sead ka enam-vähem metssea sarnased välja, näiteks pika, kitsa, tugevakärsalise ja sirge pääga, harjaserikka, küürus, kitsa selja ja luipu laudjaga ning tugevate, kõrgete ning singikehvade jäsemetega. Nende sigade hüvedeks oli võrdlemisi suur vastupidavus ja leplikkus viletsate oludega ning võrdlemisi hää sigivus.

Kohalikkude maasigade parandamiseks importisid suurpõllumehed juba möödunud sajandi teisel poolel Inglismaal aretatud ülemaailmalise kuulsusega musti ja valgeid inglise seatõuge (vt. lk. 142).

Kasvatati päämiselt suuri rasvasigu oma majapidamise jaoks ning ka kohalikkude ja osalt Vene turgude lihaga varustamiseks. Kerkisid ülesse ka välismaa turud, näiteks Saksamaa, kuhu suurpõllumehed vähemal määral sigu eksportisid.

Möödunud sajandi lõpul, kui taanlased saavutasid suurt edu peekonisigade ekspordiga Inglismaale, tuleb ka Eestis hääli kuuldavale peekonisea kasvatamise kasuks. Tuuakse ette, et piimakarja arenemisega asutatavat mõisates järjest uusi meiereisid juurde ja säält saadav kooritud piim olevat kõige tasuvam ümber töötada noorte sigade kaudu peekoniks. Vanade rasvasigade kasvatamine ei tasuvat ennast. Seda arvesse võttes asutatakse suurpõllumeeste poolt 1902. a. sigade eksporditapamaja Tartu lähedale, Riia maantee äärde (Tamme kõrtsi). Tapamaja töötas aga vähe aega. Mis põhjusel see tapamaja suleti, pole ajakirjandusest näha, selgub vaid, et tapamaja ei seisnud ühistegelisel alusel ja sellest olevat raskusi tulnud. Vististi aga oli sulgemises süüdi ka peekonisigade ja kapitali puudus ning üldine organiseerimatus seakasvatuse alal; ka ei valitsenud peekoniseakasvatuse suhtes üksmeel põllumeeste seas, sest suur osa neist pooldas endiselt rasvasigade kasvatamist Vene turu nõuete kohaselt.

Seakasvat.
korraldama-
tus enne
riiklikku
iseseisvust.

Seakasvatus oli enne riiklikku iseseisvust peaaegu täiesti organiseerimata. Mitmed sammud, mis tehti seakasvatuse alal, olid küll võrdlemisi ratsionaalsed, kuid üldise organiseerimatuse tõttu kandsid enam

juhuslikku ilmet. Sigade sugulavu ja kuldijaamu oli üksikuid, näiteks väikepõllupidajate jaoks töötas Põllumeeste Keskseltsi valve all sigade sugulava Päriveres, Pärnumaal. Riigi abirahaga tegutsesid 1915. a. ka mõned kuldijaamad. Sea tõuküsimuses valitses selgusetus.

Päale riikliku iseseisvuse saavutamist hakati enam hoolitsema seakasvatuse paremale järjele seadmise eest. Ülevaate saamiseks sigade arvust korraldas Põllutööministeerium sigade üleriigilise ülesmärkimise, mille tulemusena leidis meil 1919. a. 150.072 siga. See arv pole päris täpne, sest põllupidajad olid sõdade ja revolutsioonide tõttu väga umbusklikuks muutunud ning kartsid üleskirjutuste põhjal uusi rekvisitsioone ja seepärast andsid tegelikult sigu vähem üles. Üldiselt oli meil sigu iseseisvuse algul võrdlemisi vähe.

1922. a. koostati Põllumajanduse Päävalitsuse poolt riiklik seakasvatuse edendamise kava, mis seakasvatavate ringkondade poolt hääskiitmist leidis. Selles kavas toonitatakse päale muu järgmist: „Riik oma põllumajanduse seisukorra parandamise ja välja- ning sisseveo balansseerimise suhtes on üliväga huvitatud sigade kasvatamise arendamisest. Piimakarja-pidamine töötab kõige kasulikumalt heinad ja põhud piimaks, niisama seakasvatus — kartuli, lõssi ja petipiima, teravilja ja paljud majapidamisjätted lihaks ja rasvaks. Piimakarjapidamise ja seakasvatuse arenemine peavad loomulikult käsikäes käima. Sealihal ja selle saadustel eksportkaubana saab samasugune tähtsus olema kui piimasaadustel.“ Mainitud asjaolust lähtudes võtab Põllutööministeerium omale juhtiva osa seakasvatuse arendamises, andes ainelist toetust organisatsioonile ja üksikuile isikuile, kes seakasvatuse alal töötavad. Need on tähtsamad põhimõtted 1922. a. riiklikus seakasvatuse kavas.

Samal 1922. a. lõpul asutati Eesti Seakasvatavate Selts, kelle ülesandeks jäi seakasvatuse edendamine ja tõuaretus. Nüüd algab seakasvatuse alal sihikindel organiseerimistöö. Eriti rõhku pannakse peekonisea-kasvatuse edendamisele, sest viimane on meie oludes piimakarja kõrval üks tasuvamaid majapidamise harusid. Noorte peekonisigade kasvatamine nõuab palju vähem kulusid kui senini peetud vanemate rasvasigade nuumamine. Päälegi peekoni müügi kaudu Inglismaale saab riik tarvilikku välisvaluutat. 1923. a. asutatakse juba esimene peekonisigade eksporttapamaja A./S. „Külmetus'e“ poolt Tallinnas, teine — o/ü „Estonia Eksporttapamaja“ — algas oma tegevust 1924. a. Hiljem seltsisid neile veel eksporttapamajad Tartus, Võhmas ja Tapal.

Peekonisigade kasvatus kui uudne ala põllumehele ei suutnud aga nii kiirelt areneda kui olemasolevad tapamajad oleksid võinud sigu tappa ja peekoniks valmistada. Vähesed sigade arvu tõttu, mis langes igale tapamajale, läksid meil tööstuskulud ühe peekonisea kohta võrdlemisi kõrgeks. Nimetatud asjaolu ja üldse peekonihinna langus Inglismaal vähendas meil 1928.—1930. a. tunduvalt sigade arvu. Sigade arvu liiku-

Arengust
iseseisvuse
ajal.

mist Eestis viimastel aastatel selgitab tabel käesoleval leheküljel. Säält nähtub, et kõige rohkem sigu on meil olnud 1927. a. Tapamajade ümberkorraldamisega ja riiklikkude juurdemaksudega eksporditavaile peekonisigadele on suudetud seapidamist uuesti elustada.

Sigade arv maades (linnadeta) 1927.—1933. a.

	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927
Viru . . .	24210	24500	27660	31040	29130	31141	28530	32630
Järva . . .	18020	17570	19740	21650	18470	18432	19740	21620
Harju . . .	26910	27170	31150	32480	28940	26441	29650	33120
Lääne . . .	19570	18840	20080	21700	19610	18464	21730	23830
Saare . . .	15120	15870	15010	16030	14550	13594	18020	21600
Pärnu . . .	30600	29390	32150	34930	28660	25801	33670	36090
Viljandi . .	35710	34180	37660	37290	33100	29330	37110	38400
Tartu . . .	50490	49490	54380	59130	55270	56354	62920	67160
Valga . . .	13940	14080	15240	16100	13620	12139	14870	16170
Võru . . .	31690	31170	33680	36200	33300	31978	42240	44720
Petseri . .	7900	7370	8640	8700	7880	7907	12190	12760
Kokku . . .	274160	269630	295390	315250	282530	271581	320670	348100

Seakasvat.
toodangu
osatähtsus.

Eesti põllumajanduse kogutodangus on seakasvatuse toodangu osasuurus 1931/32. a. 17%, 1928/29. a. isegi 20%. Taluraamatupidamise andmetel on meil talundite sissetulek seakasvatusest olnud järgmine:

	Talundi kohta kr.	Tulundusmaa ha kohta kr.
1932/33. a.	220,82	6,03
1931/32. a.	256,36	6,84
1930/31. a.	327,59	8,20
1929/30. a.	377,13	9,74
1928/29. a.	355,02	8,64
1927/28. a.	405,43	9,69
1926/27. a.	285,56	7,33
1925/26. a.	300,17	7,23
8 a. keskmiselt	316,01	7,96

Sellest nähtub, et kõrgem sissetulek tulundusmaa hektari kohta saadi seakasvatusest 1929/30. a., sest siis oli sealiha müügihind kõige kõrgem 8 vaatlusaasta vältel. Sissetulekud seakasvatusest talundi ja ka tulundusmaa hektari kohta on küll viimastel aastatel langenud, kuid et sealiha hinnad ei ole suhtelised nii palju langenud kui veisepidam-

mise saaduste hinnad, siis seakasvatuse sissetuleku osatähtsus talundi käitississetulekust on isegi viimasel aastal vähe suurenenud, olles 1932/33. a. 17,98%, 1931/32. a. 15,63% vastu.

2. Sigade tõud.

1. Sigade põlvnemisest ja kodustamisest.

Sea zooloogiline asend.

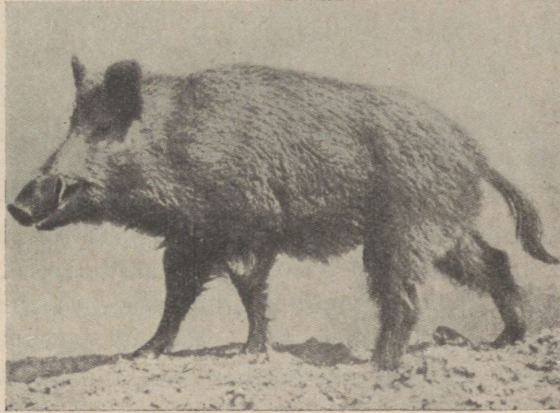
Siga kuulub loomariigis sigalaste (*Suidae*) sugukonda. Sellest sugukonnast on pärit päälle hariliku sea (*Sus*) veel mitmed seataolised loomad, nagu näiteks: väga inetud, silmade kaitseks tugevate tüügastega varustatud tüügassead (*Phacochoerus*); võrdlemisi ilusad ja värviküllased kügarsead (*Potamochoerus*); haisevat vedelikku eritava nahataolise näärmega landel nabasead (*Dicotyles*); sihvakad põdersead (*Porcus babyrussa*), kelle kuldid on väga suurte kihvadega, eriti silmatorkavad on

ülemised kihvad, mis läbistavad kärsa, pöördudes otsadega tahapoole. Nimetatud seataolised loomad, kes elavad ulukloomadena osalt Aafrikas (tüügas- ja kügarsead), osalt Ameerikas (nabasead) ja osalt Aasia ja Austraalia vahelise Malaia saarestikus (põdersead), on inimesele kõik vähese majandusliku tähtsusega. Kodusigu need arvatakse andnud ei ole.

Kodusead arvatakse põlvnevat osalt euroopa mets- ehk ulukseast (*Sus scrofa* Kodusea *ferus*), osa sigu — indo-hiina ulukseast (*Sus vittatus*) ja osalt ka vahemere seast põlvnemine. (*Sus mediterraneus*). Need kolm kodusea tüvivormi erinevad teineteisest põhimiselt oma pääluu ehitusega ja osalt ka muude tunnustega.

Lähemalt vaatame euroopa mets- ehk uluksiga (joon. 106), kellest põlvnevad Euroopa euroopa maasead, nende seas muidugi ka eesti maasiga. Euroopa metssiga on levi- metssiga. Eestis leidub neid vahest üksikuid, siis veel Aasias (põhjas ja läänes) ja Aafrikas (põhjas).

Metssiga armastab elada enam tihedates, soostunud metsades, kus toidab end kui kõik-sööja loom, loomsete ja taimsete saadustega. Harilikult hoiduvad nad karjade viisi kokku, kus neid 30—40 ümber. Ainult vanemad kuldid eralduvad karjadest, tulles hilissügiskuudel emiseid paaritama. Emiste pärast peavad kuldid tihti veriseid omavahelisi võitlusi. Emis kannab 120—140 päeva, poegib seega kevadel. Pesakonnas sünnib harilikult 4—8 põrsast, kes erinevad kodusea põrsastest tunduvalt oma üle keha käivate pikuti vöötidega. Emis imetab põrsaid 3—4 kuud.

Joon. 106. Euroopa metssiga.

Metssead elavad võrdlemisi kaua, nende eluiga loetakse 20—25 aastat. Hääl juhul lähevad vanemad sead õige raskeks, kaaludes vahest isegi kuni 300 kg, kuid harilikult on siiski kergemad, kaaludes umbes 100 kg ümber. Liha on noorematel maitsev. Värvuselt on metssigade karv pruuni, valge ja halli värvuse segu. Väliselt tuletavad osalt euroopa maasiga meelde. Nad on tugevakärsalised, pika, sirge, kitsa päaga. Keha külgedelt kokkusurutud, mis soodustab tihedas metsas liikumist. Selg kaared, kaetud tugevate harjastega. Keha esiosa kõrgem ja tugevam kui taguosa. Laudjas luipu. Jalad tugevad ja võrdlemisi kõrged.

Indo-hiina sea (*Sus vittatus*) pääluu on lühem, laiem ja kõrgem kui Teised euroopa metsseal. Küljest vaadates on pääluu nõgus, mitte nii sirge nagu euroopa kodusea tüvivormid. Sellest põlvnevad india ja hiina sead.

Vahemere sea (*Sus mediterraneus*) pääluu on oma tunnuste suhtes kahe elmise vahepeälne. Sellest põlvneb Vahemere ümbruses asuvaid sea tõuge.

Teades sea põlvnemist kerkib järgmisena sea kodustuse küsimus. Sea Mispärast kodustati mets- ehk uluksiga? Mõnede rahvaste mütoloogias kodustus. (rahvaluules) kõneldakse kultidest kui ohvriloomadest valguse ehk päikese jumalale. Võimalik, et see usuline külg oligi esialgu sea kodustamise pääpõhjuseks. Kodustamist soodustas sea kui kõik-sööja looma vähenõudlikkus söötade suhtes. Metssea põrsaid kasvatades õpiti mui-

dugi tundma sea häid omadusi, nagu suurt sigivust ja suurt liha- ning rasvatoodangut, mis arusaadavalt oli ka üheks tähtsaks kodustuse põhjuseks.

Millal siga kodustati, ei ole kindlalt teada. Prof. Zorn arvab, et umbes 10.000 a. enne Kristust. Aastaarvu on muidugi raske kindlalt öelda, kuid igatahes on siga üks vanemaid koduloomi, kes juba eelajaloolisel ajastul kodustatud. Arvatakse, et enne siga on kodustatud koer, kass, hobune ja eesel.

Kus esimesena siga kodustati? Osa õpetlasi arvab, et kõige esimesena kodustati siga Hiinas, kus seakasvatus juba õige vanal ajal suures lugupidamises oli. Edasi on vististi osa sigu kodustatud Läänemere ümbruses ja kolmandaks Vahemere piirkonnas, Alpide ligiduses.

Sea
tõugude
rühmitus.

Kodusea tõud võime rühmitada nelja rühma:

- 1) euroopa metsseast põlvnenud euroopa lont- ja lühikõrv-maasead;
- 2) indo-hiina seast põlvnenud sead, nagu hiina ja siiami sead;
- 3) vahemere seast põlvnenud sead, näiteks: neapoli ja portugali siga, käharsead ungari (mangalicža) jne.;
- 4) euroopa ja aasia tüüpide vahepäälised sead, näiteks: inglise, saksa ja teiste riikide kultuursead.

Lähemalt vaatame viimasesse ja esimesse rühma kuuluvaid sigu kui meil enam olulisemaid. Eeskätt tutvume inglise sigadega kui kõige enam aretatud sigadega.

2. Inglise sead.

Inglased on väga palju korda saatnud seatõugude aretuse alal. Nad on aretanud üle maailma kuulsad seatõud. Inglastel on korda läinud koondada oma sea tõugudesse euroopa ja indo-hiina tüüpi sigade hüvesid. Tõuaretuse käik pole küll iga tõu juures hästi teada, kuid üldine aretuskäik paistab kõigi tõugude juures enam-vähem sarnane olevat. Lähteseaks on olnud suur hiljavalmiv lontkõrv-maasiga, keda on parandatud ristpaarituste abil indo-hiina ja vahemere tüüpi sigadega. Aretusel on laialt tarvitatud sugulusaretust, mille abil võidi rutemini soovitud omadusi kindlustada. Et sugulusaretuse halvad tagajärjed ilmsiks ei tuleks, on pandud suurt rõhku asjatundlikule sugusigade valikulé, korralikule söötmisele ja hoiule. Värvuselt võib inglise sigu rühmitada 3 rühma: 1) valged, 2) mustad ja 3) kirjud.

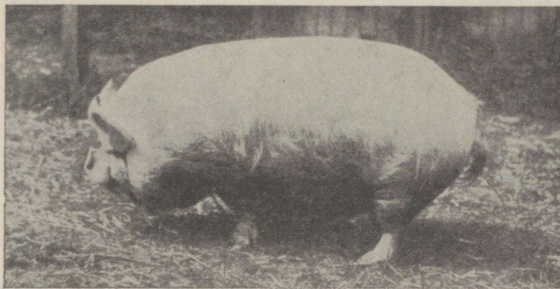
Inglise sead on küll võrdlemisi hääde omadustega, kuid need omadused ilmnevad ja püsivad vaid korralikes tingimuses. Halbades oludes inglise sead varem-hiljem kipuvad känguma.

Valged
inglise
sead.

Valgete inglise sigade jaoks ilmus esimene tõuraamat 1855. a. Selles tõuraamatus olid valged sead jaotatud kolme rühma: 1) suured valged, 2) keskmised valged ja 3) väikesed valged. Pääle selle on ilmunud igal aastal tõuraamat, kus väikeste valgete arv järjest vähenes, nii et 1909. a. pole väikesi üldse enam registreeritud. Neid valgeid inglise

sigu nimetati ja nimetatakse veel praegugi ka jorkširideks, sest nad olid algul Inglismaal levinud enam Jork'i maakonnas.

Väikese valge sea aretajaks loetakse inglase Robert Colling-Bramptoni, kes oli kuulsa šorthorni lihavaise aretaja vend. See siga on kiirelt kasvav pekisiga, kes täiskasvanult kaalub 100 kg ümber. Väli-selt (joon. 107) sarnaneb ta nagu rasvarullile, kellel õige madalad, peenikesed jalad ning väike väga lühikese kärsaga n. n. mopsipää. Väike valge inglise siga on oma tähtsuse praegusel ajal kaotanud. Ta on aretatud liiga ühekülgseks, on ülearenenud. Jalad on tal nii nõrgad, et ei suuda tihti kanda oma keha korrallikult. Sigivus on väike, 5—7 pörsast pesakonnas. Üldse on ta nõrgaks jäänud ja teised tugevamad sead on ta välja tõrjunud.

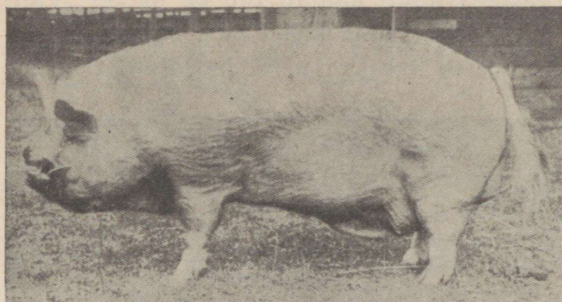
Joon. 107. Väike valge inglise siga.

See ülemaailma kuulus suur valge inglise siga esines esimest korda Suur valge Inglismaal näitusel 1851. a. kangur Tuley poolt väljapanduna, keda inglise siga loetakse ka ta aretajaks. Näitusel võitis suur valge inglise siga oma ilusate kehavormidega kohe põllumeeste suure poolehoidu. Suure nõudmise tõttu läksid nad pööraselt kalliks. Eriti kuulsad olid kult nimega „Sampson“ ja emis „Matchless“. Keegi John Fisher, kes Tuleylt „Matchlessi“ ostis, tõendas, et ta olevat ühe ainsama „Matchlessi“ pörsaste pesakonna müügirahast ehitanud omale toreda gooti stiilis suvemaja. Samuti tõendab keegi teine inglase, et ta ühe emise järglastest olevat saanud 1000 nl.-sterlingit, mis on meie rahas nende ridade kirjutamise aegse kursi järele 19.000 krooni; ühest pesakonnast, kus 13 pörsast olnud, makstud talle 116 nl.-strl. 10 šillingut (2213,5 kr.).

See kuulus seatõug levis varsti igale poole kultuurriikidesse, ka meile Eestisse juba möödunud sajandi teisel poolel (joon. 116).

Kaalult on ta võrdlemisi suur siga, kes täiskasvanult ja täisnuumatult võib kaaluda kuni 400—500 kg, seega nagu suur friisitõugu lehm. Välimikult on ta ilusa peekonitüüpi pika kehaga siga. Kehaosad on omavahel kooskõlas. Pää on keskmise pikkusega ja lõpeb laia kärsaga. Kõrvad ei ole lontis nagu lontkõrv-maasigadel, vaid püsti või õigemini öeldes vähe ettepoole hoiduvad; nad on kaetud rikkalikult pehmete karvadega. Lihav, parajas pikkuses kael ühineb hästi kehaga. Selg ja lanne on laiad, samuti ka laudjas, mis vähe lāngus. Jalad on keskmise kõrgusega, küllalt tugevad. Singid on suured ja korrallikult arenenud. Karvastuse värvus on täiesti valge; mustad karvad loetakse veaks. Sinakad plekid nahal võivad vahest esineda, kuid karv peab siis pleki kohalt ikkagi valge olema.

Suur valge inglise siga on esijoones hää peekonisiga. Ta on küllalt varavalmiv, hää söödatusuvusega ning suure tapakaaluga siga. Sigivus on tal suur, harilikult on pesakonnas 9—14 põrsast, mitte harva aga veel rohkem. Iseloomult on ta vaikne, sõbralik; kerge on teda talitada. Tema hääd omadused ilmnevad ja jäävad ka püsima siis, kui teda korralikes tingimustes peetakse, millega tuleb selle sea kasvatajatel arvestada.

Keskmine
valge
inglise
siga.

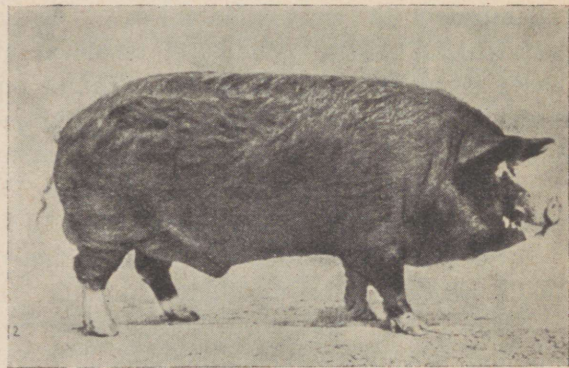
Joon. 108. Keskmine valge inglise siga.

Temasse on katsutud koondata suure ja väikese valge hüvesid, mis ka enam-vähem on õnnestunud. Selle sea omadused ei ole aga päris kindlad (konstantsed), nii võib tema järglastes esineda vahest enam suure valge omadustega, teinekord aga mopsipäaga väikese valge sarnaseid sigu, mis teeb selle sea pidamise tülikaks. Ta on palju vähem levinud kui suur valge. Omal ajal on neid toodud ka mõned meile.

Keskmine valge siga (joon. 108) on ka kangur Tuley saavutis suure ja väikese valge ristlemisel.

Barkširi
siga.

Päälle suure valge inglise sea on üks enamlevinumaid barkširi siga (joon. 109). Ta omab üldiselt musta värvuse, ainult jalad alt, saba ots ja nina päält on valge. Barkšir on varavalmiv, keskmise suurusega, väikeste püstkõrvadega siga, kes küllalt vastupidav, enam liha- kui rasvasiga.

Joon. 109. Barkširi siga.

Seda siga toodi möödunud sajandil suurpõllumeeste poolt ka Eestisse kohalikkude sigade parandamiseks. Veel praegugi leidub meil mõnel pool neid sigu segatult, nagu Tartu ümbruses (vististi Raadija Torma mõisatest), kus neid peeti päälle muu möödunud sajandil.

Barkširi sea saamislugu on inglise sigade hulgast kõige enam selgitatud. Et pilti saada sellest, kuidas inglased oma sea tõud on aretanud, kirjeldan lühidalt barkširi sea saamislugu.

Lähteseaks oli ka siin suur, tugevakondiline, hiljavalmiv, harjasterikas lõntkõrv-maasiga. 1800. a. paiku risteldi seda maasiga hiina ja siiamisigadega, kes olid ilusama kehaehitusega ja varemvalmivamad sead. Sellele järgnes 5—6 põlvkonna vältel sugulusaretus ja päälle selle uus verevärskendus indo-hiina sigadega. Parandusalune siga muutus nüüd väiksemaks ja peenemaluuliseks, sugu-

lusaretuse tagajärjel aga ka vähe nõrgaks. Et tugevust saavutada, paaritati teda metsseaga. Saadud pruunika-värvuseliste siga risteldi neapoli ja saffolki seaga, mille produktiks oli mustjas lühikõrvaline siga. Seda siga risteldi veel musta esseksi seaga, kes ise saadud vahemere (neapoli ja portugali) sea ristlemise tagajärjel. Aastal 1856 oldi juba nii kaugel, et barkširi siga võidi puhtalt edasi aretada.

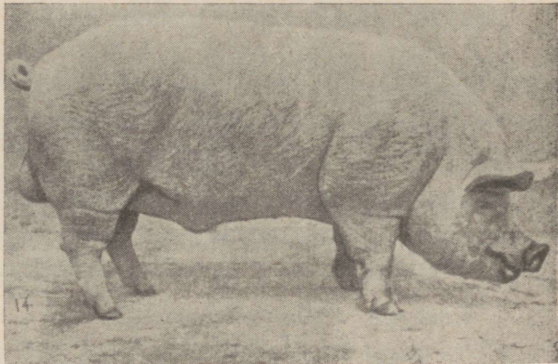
Teised inglise sead, nagu suured mustad lontkõrv cornwalli sead, mustad Teised esseksid, saffolkid, kirsipruunid tamworthid, valged käharkarvased inglise lincolnid jne., ei ole meile kuigi olulised, ehkki endisel ajal mõni neist ka sead. meile on sisse toodud.

3. Saksa sead.

Saksa sigadest on meile tähtsamaid valge väärissiga ja valge väärissiga ristatud maasiga.

Valge väärissiga (joon. 110) on suur valge inglise siga, keda sakslased aretanud oma olude kohaselt. Ta sisaldab vähe saksa maasea verd. Välimus ja muud omadused on enam-vähem suure valge inglise sea sarnased. Eestisse on toodud neid viimati iseseisvuse esimeste aastate sees suure valge inglise sea pähe.

Saksa valge väärissiga ristatud maasiga (joon. 111) on lontkõrv-maasiga, kes parandatud suure valge inglise või ka saksa valge väärissiga. Temas on seega rohkem maasea verd kui väärissigas. Need sead on Saksamaal kohasemad enam halvemates oludes, kus väärissiga nii vastu ei pea. Eestisse on ka neist mõned toodud.

Väärissiga.
ristatud
maasiga.

Joon. 110. Saksa valge väärissiga.

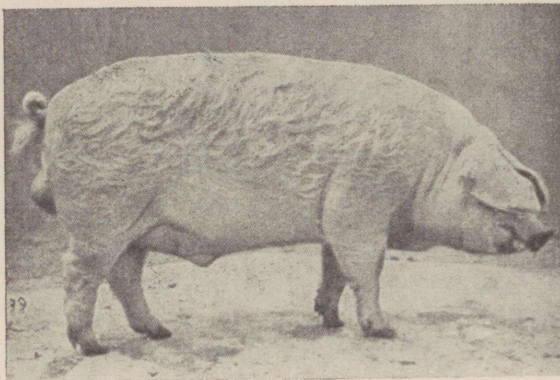
4. Maasead.

Suuri lontkõrv-maasigu (joon. 112) leidub peaaegu kogu Euroopas, Euroopa ka Eestis. See on tugeva kondikavaga, suur lontis kõrvadega siga, kes suuri nuumatult võib kaaluda 200—400 kg. Värvuselt esineb mitmesuguseid, näiteks valkjashalle, määrinud kollaseid, pruunikas-musti ja sinakaplekilisi. lontkõrv-maasiga.

Nende välimik (eksterjäär) sarnaneb palju euroopa metsseale, nagu näiteks suur, sirge, pikakärsaga pää, kaares selg ja luipu laudjas. Keha üldiselt kitsas, jalad võrdlemisi tugevad ja kõrged, karvastus rikas tugevatest harjastest. Parandamatult ja viletsates oludes jätvavad nad välimikult palju soovida.

Nende hüvedeks tuleb lugeda esijoones nende vastupidavust halba- dele välistingimustele, edasi nende leplikkust, võrdlemisi suurt sigivust

(tihti 10—15 pörsast pesakonnas). Emistel on tihti hääd ema-omadused, nagu palju piima ning suur pörsaste üleskasvatamise võime. Maasead on ka hääd söödaotsijad, kui nad vabalt saavad olla. Korraliku söötmise juures annavad nad ka võrdlemisi hästi hoiduvat pekki.

Joon. 111. Saksa valge vääristatud maasiga.

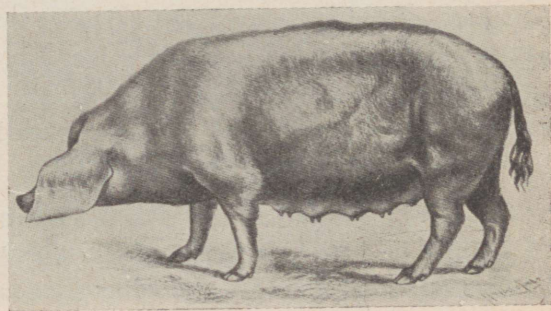
sunahaline. Tapakadu on harilikult suur.

Euroopa
lühikõrv-
maasiga.

Päale lontkõrv-maasigade esineb veel lühikõrv-maasigu (joon. 113). Nendel on lühikesed, püstiseisvad kõrvad. Neid leidub enam Vene- ja Poolamaal ja osalt nende naabruses seisvates riikides. Omadusilt on nad umbes nagu lontkõrv-maasead. Lühikõrv-sead on üldiselt väiksemad lontkõrvsigadest ja eriti harjasterikkad.

Saksa
lühikõrv-
maasiga.

Euroopa lühikõrv-maasiga on parandatud vähestes riikides. Näitena toon Saksa hannover-braunšweigi sea, kes on eest ja tagant musta värvust ning keskelt valge, ja baieri siga — esikeha valge, tagakeha punakaspruun. Need on mõlemad lühikõrv-maasead, kelle parandamiseks on juba 1899. a. asutatud vastav selts Saksa-maal.

Joon. 112. Euroopa lontkõrv-maasiga.

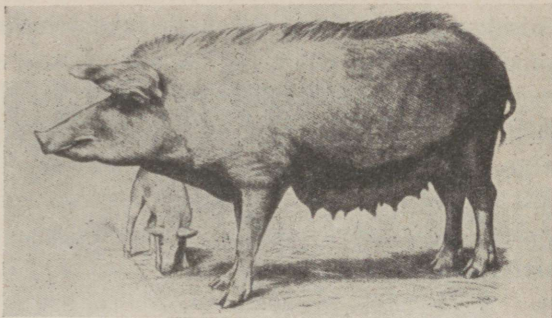
Parandatud
maasead.

Maasigade aretamisel on peaaegu igas riigis lähtekohaks olnud suur lontkõrv-maasiga, nii näiteks on lontkõrv-maasiga parandatud Taanis, Saksas, Rootsis, Norras, Soomes, Eestis jne.

Taani
maasiga.

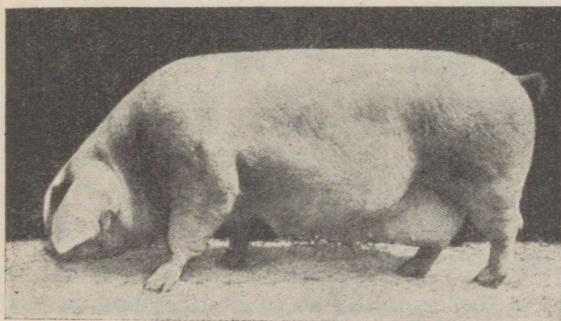
Taanis leidis möödunud sajandi algul mõlemat tüüpi maasigu: Jüütimaal suur lontkõrvsiga ja Seelandis väiksem lühikõrvsiga. Need olid mõlemad tugevad, vastu- pidavad sead, sest suurem jagu aastast saatsid nad väljas mööda, otsides omale ise sööta. Need sead olid alguses ainult oma majapidamise varustajad rasvase sea-

lihaga. Möödunud sajandi keskel, kui taanlased olid sunnitud teraviljakasvatusele enam üle minema loomakasvatusele, avardusid piimakarja kõrval ka soodsad tingimused sigade kasvatamiseks. Maasead parandamatu kujul olid aga väga toore, metsseale sarnaneva kehaehitusega ega kasustanud küllalt ratsionaalselt meiereide jätteid. Seepärast XIX sajandi keskel taanlased töid oma sigade parandamiseks Inglismaalt keskmisi valgeid ja barkširi sigu. Nende abil saadi lühikese kehaga rasvasead, kes vastasid täielikult Saksa turu nõuetele, kuhu taanlased tol ajal sigu eksportisid. 1880. a. paiku, kui sakslased hakkasid takistusi tegema taani sigade impordile, et enam oma seakasvatust arendada, olid taanlased sunnitud oma seakasvatust ümber korraldama enam Inglise turu nõuete kohaselt. Inglise turul nõuti lühikeste rasvasigade asemel pikki, peenikeste luudega, õhukese pekiga ja paksema lihaga sigu. Nendele nõuetele vastasid suured valged inglise sead, kes on paremad peekonisead. Nüüd hakati importima suuri valgeid inglise sigu, et nende kultu tarvitada oma maaemiste paaritamiseks; nii saadi võrdlemisi hääd peekonisead. Ühtlasi aretati puhtal kujul suurt valget inglise siga ja lontkõrvmaasiga, viimaste arv kasvas järjest nende paranedes, nii et praegusel ajal on sugulavades juba suur enamus maasigade käes.

Joon. 113. Euroopa lühikõrvmaasiga.

Taani maasiga praegusel kujul (joon. 114) on juba üldiselt võttes kaunis hääd peekonisiga, nagu tõendavad taani kontrolljaamade andmed. Suurest valgest inglise seast jäävad maasead taha veel oma ekspordliha hulga, liha tugevuse ja täiuse suhtes. Ka on prof. Jesperseni sõnade järele inglise sigade söödatusuvus parem kui maasigadel. Taani maasiga kipub enam rasva minema kui inglise suur valge siga.

Joon. 114. Taani maasiga.

Väliselt on taani maasiga suurte lontis kõrvadega, võrdlemisi madalajalgne, küllalt pika kehaga ja hääd sinkidega. Kehavormid on üldiselt eksterjöõri nõuetele enam vähem vastavad. Iseloomult on nad vaiksed ja taltsad loomad. Sigivus on hääd. Pesakonnas sünnib harilikult üle 10 põrsa (10—18 põrsast).

Ka Rootsis on lontkõrvmaasea aretusega juba õige kaugele jõutud.

Soomes on algupäralt olnud maasiga üldine. Möödunud sajandil toodi sisse võõraid tõuge, eriti suurt valget inglise siga. Jorkširi kultu maasiga.

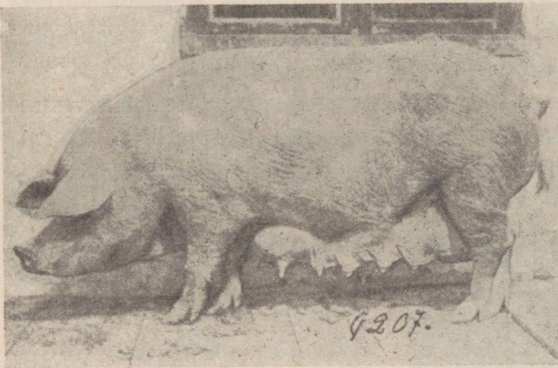
tarvitati maaemiste paaritamiseks. Säärase ristpaarituse tagajärjel saadi hää juurdekasvuga tapasigu.

Käesoleva sajandi algul hakkasid mõned asjaarmastajad ka maasigu puhtal kujul aretama, sest nad leidsid sellel seal rea häid omadusi, nagu näiteks hää vastupidavus, karjamaa-rohu hää kasustusvõime, suur sigivus ja imetamisvõime emistel, ka kalduvus rohke peki produtseerimiseks. 1908. a., kui Soomes seakasvatatajate selts asutati, võttis see selts oma töökavasse päälle inglise sea aretuse soome olude kohaselt veel maasea aretuse. Arvesse võttes aretuse lühikest aega, jätab maasiga välimikult veel küllalt soovida. Ta on pika, kitsa päaga lontkõrv-maasiga, kellel kitsas keha, luipu laudjas, tugevad jalad ja tugev, tihe karvkate (joon. 115). Värvuselt on need sead päämiselt valged, kuid esineb ka teisevärvuselisi, nagu musti ja ruskeid. Soome maaseal on palju sarnasust ka eesti maaseaga.

5. Eestis kasvatatavad tõusead.

Eestis on ametlikult tunnustatud kaks seatõugu: 1) suur valge inglise siga ja 2) parandatud maasiga.

Eesti
suur
valge
inglise
siga.

Joon. 115. Soome maasiga.

Suurt valget inglise siga ehk teise nimega suurt jorkširi siga kirjeldasin juba inglise sigade juures lähemalt (lk. 143). Siin täiendan eeltoodud kirjeldust veel Eesti kohaselt.

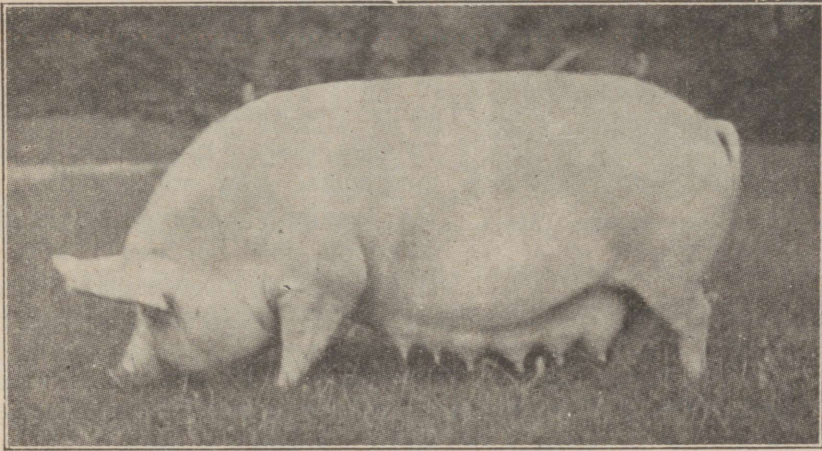
Suur valge inglise siga on Eestisse toodud suurpõlumeeste poolt juba möödunud sajandi teisel poolel. Väikepõllupidajad Viljandi koosolekul 1914. a. otsustasid sea tõuküsimuses peatu-

ma jääda suure valge inglise sea juurde.

Iseseisvuse ajal toodi 1922. a. P. K. „Estonia“ poolt esimesed suured valged inglise sead Eestisse otse Inglismaalt. Järgmisel aastal Eesti Seakasvatatajate Selts importis Inglismaalt 30 ja Saksamaalt 9 tõusiga. Viimased 9 olid saksa valged väärisead, kuid need on, nagu juba eelpool kirjeldatud, lähedalt sugulased ja sarnased suurte valgete inglise sigadega. Nimetatud inglise ja saksa sigadele rajati iseseisvuse algul meie sigade tõuparandus. Algul, kui veel peekonisigu ei kasvatatud, leidsid enam poolehoidu saksa valged väärisead, sest need andsid

rohkem pekki kui Inglismaalt toodud sead. Ka kannatasid algaastail paljud inglise sead kondinõrkuse (rahhiidi) all, milline haigus aga hiljem nende juures mitte sagedamini ei esine kui teiste sigade juures.

1925. a. toodi tõusigadele lisaks veel Rootsimaalt 12 rootsi jorkširi siga, kes oma tüübilt enam saksa väärissigadega sarnanesid. Aastail 1928, 1930, 1931 ja 1933 imporditi veel suuri valgeid inglise sigu Taani- maalt ja osalt ka Rootsist (1933. a.).

Joon. 116. Suur valge inglise siga „Antsla-Liisa“, Tõur. nr. 592.

Seega suure valge inglise sea tõumaterjal kui neljast riigist toodud on meil kaunis mitmekesine. Meie inglise suur valge siga on käesoleval ajal juba omandanud võrdlemisi ühtlase kehakuju ja hää sigivuse ning lihaomadused (joon. 116).

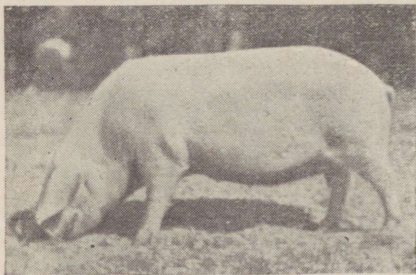
Inglise suur valge siga, nagu juba eelpool kirjeldatud, on väga hääde omadustega, eriti aga hää peekonisiga. Ka siin kordan veel, et inglise siga hää oleks, peab talle korraldama paremad elamistingimused. Kehvades, halbades oludes, nagu näiteks niiskes, külmas laudas, valgukehval söödal ja alalisel laudasviibimisel kannatab inglise sea tervis tunduvalt. Säärastes viletsates elutingimustes inglise sead võivad juba paari põlvkonna vältel känguda ja nende hääd omadused ei tule enam mõjule. Kus aga meil inglise sea eest on korralikult hoolitsetud, sääl on ta asendamatu hää, eriti peekoniseana.

Parandatud maasea nime all tuntakse meil käesoleval ajal eesti ja taani lontkõrv-maasiga. Siin käsitleme peamiselt eesti maasiga, tema parandamist teiste maasigadega ja taani maasiga Eestis. Parandatud
maasiga
Eestis.

Eesti algupärased sead olid lont- ja lühikõrv-maasead. Seakasvatuse arengut Eestis käsitlevas kirjutises kuulsime juba, kuidas neid sigu endisel ajal peeti ja kuidas nad välja nägid (vt. lk. 138). Maasigade arv on meil õige kokku kuivanud, sest nagu teada, toodi möödunud sajandil Eestisse palju teisi paremaid tõusigu, kelle mõjul meie maa- Eesti
maasiga.

signa puhtal kujul enam-vähem on kadunud. Maasigu leidub veel linnadest ja raudteedest kaugemates kohtades, nagu saartel ja ka osalt mujal.

Eesti Seakasvatavate Seltsi algatusel toodi 1926. a. Saaremaalt neli enam tüüpilisemat maaemist, kes paigutati J. Hanseni majapidamisse Päriveres, Pärnumaal, H. Virkuse juurde Purilas, Harjumaal ja Ed. Kello majapidamisse Virumaal. Pärast otsiti neile veel mõned maa-sead lisaks ja pandi alus meie maasigade aretusele.

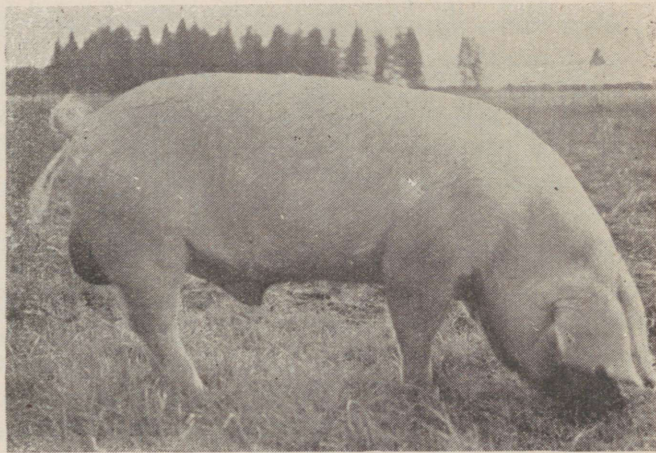
Joon. 117. Eesti maasiga „Purila-Riinu“.

Nimetatud maasead on kõik lontkõrvsead, kes sarnanevad enam-vähem soome maasigadega. Välimikult on maasiga pika, sirge pääga, kitsa otsmikuluuga. Selg vähe küürus ja terav, laudjas väga luipu, singid nõrgad. Jalad on tihti võrdlemisi kõrgevoitu.

Harjas on kas valge, kollakas-valge või kirju, mustade või hallide lappidega. Kuldid on harilikult turjakad, tugeva rinna-kilbiga. Tagumine kehaosa on puudulikult arenenud ja kitsas.

Selle sea hüved seisavad tema vastupidavuses halbadele oludele ning odavama koresööda kasustamisvõimes. Temast saadud pekk paistab korralikul söötmisel hästi alalhoiduvat. Peekonisigadeks nad senisel kujul muidugi ei kõlba, nad on selleks liiga lühikesed ja turjakad. Inglise kultidega maaemiseid paaritades võib küll peekonisigu saada.

Maaemiste paaritamiseks toodi alguses Soomest dr. Pihkala majapidamisest kolm soome maatõugu kultu, sest meil omal häid tüüpilisi maatõugu kultu ei leidu.

Joon. 118. Parandatud taani maatõugu kult „Maarja-Mõnus“.

Viimastel aastatel on maasea parandamise kiirendamiseks tarvitatud taani maasiga. Viimasega on rahuldavaid tagajärgi saavutatud Purila mõisas (om. H. Virkus), Päriveres (om. J. Hansen) ja Kaius (om. R. Uritam). Kohalikkude emiste ja taani maatõugu kultidega ristlemisel on saadud neis majapidamistes elujõulisi, hästi arenevaid pörsaid. Üldiselt on seni suudetud meie maasea parandamise alal veel vähe korda saata.

Suurpõllumeeste poolt toodi üksikud taani maasead meile juba möödunud Taani sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul, n. n. „suurpõllumeeste peekoniseakasvatuse ajajärgul“. Tol ajal soovitas neid väga meile sissetoomiseks keiserliku Gatšina farmi inspektor A. B e e k. Ta toob pääle muu ette, et taani siga olevat juba 20 aastat peekoni sihis parandatud ja seepärast pole meil seda tööd maaseaga algusest pääle uuesti tegema hakata, vaid võime kasustada selleks taani maasigu.

Taani
maasiga
Eestis.

Iseseisvuse ajal kerkis Eesti Seakasvatajate Seltsis uuesti ülesse mõte taani maasigade sissetoomiseks. See mõte teostus 1928. a., mil imporditi Taanist 3 taani maatõugu kultu ja 7 emist. Neist paigutati Järva- ja Maarjamõisa tallu 1 emis; Tartumaale Villemi tallu 1 kultu ja 1 emist ja Harjumaale Kaiusse 1 emist ja Pärnumaale Päriveri tallu 1 kultu ja 1 emist. Hilisematel aastatel on veel mõned maasead neile Taanist lisaks toodud. Nimetatud taani maasead toodi küll sihiga kasustada neid meie kohaliku lontkõrv-maasea parandamiseks, kuid suurem osa neist on senini siiski omaette puhtalt peetud.

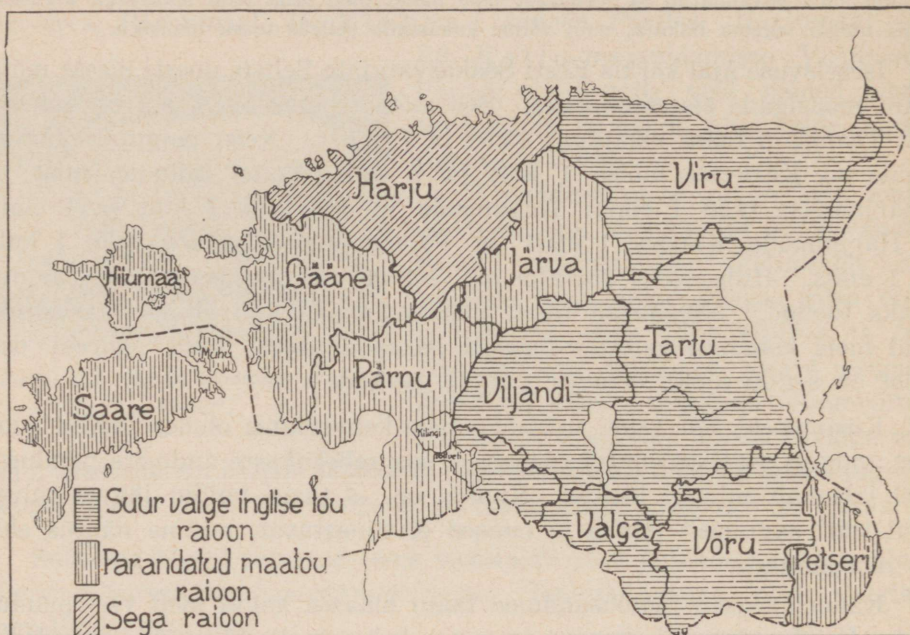
Küsimusele, kas taani maasiga meie kehvemates oludes inglise suurest valgest seast paremini edeneb, ei saa sellekohaste andmete puudusel veel lähemalt midagi ütelda. Kuulda on, et taani kuldid jäävat talvel meil tihti suguliselt loiuks ja emised ei tiinestuvat, milline nähtus ehk on möödaminev.

Kauemaagsed jõudlusandmed taani maasea kohta meil veel puuduvad. Esialgused taani maasea ja suure valge inglise sea jõudlusandmed räägivad taani maasea kui peekonisea kahjuks. Oma rasvasusega on ta jäänud inglise suurest valgest kui peekoniseast vähe maha. Ta on aga üldiselt siiski kaunis häa siga, eriti eelistatud on ta nendes majapidamistes, kus enam rasvasemaid sigu tahetakse.

Meil on ametlikult tunnustatud ja seega riikliku toetuse osaliseks saanud kaks seatõugu — suur valge inglise siga ja parandatud maasiga. Et vältida nende kahe tõu omavahelist segunemist, mis võiks meie tõusigadele hävitavaks saada, on pandud Eesti Seakasvatajate Seltsi nõukogu poolt 1931. a. sügisel maksma rajoonid sigade tõugude kohta. Rajoonide määramisel võeti arvesse tõugude levimist ja vastava maakonna aktiivsemate põllumeeste huvi ning majapidamiste tingimusi. Sellest lähtudes määrati suure valge inglise sea rajooniks (joon. 119) Viru-, Tartu-, Võru-, Valga-, Viljandi- ja osa Pärnumaast. Parandatud maasea rajooniks — Järva-, Lääne-, Saare-, Põlva- ja suur osa Pärnumaast. Segarajooniks on Harjumaa, kus oli levinud mõlemad tõud enam-vähem ühtlaselt, mis tingitud osaliselt turunõuetest, nagu Tallinna linna kui rasvasema maasea tarvitaja ja selle vastandina ka Estonia eksporttapamajade lähedusest. Inglise sigade rajoonis antakse riiklikku abiraha ainult inglise tõugu sugukultide ostmiseks. Maatõu rajoonis saavad abiraha hariliku korra järele ainult maatõugu kuldijaamad, kuna inglise tõugu kuldijaamade asutamiseks maatõu rajooni antakse abiraha ainult E. Seakasvatajate Seltsi nõukogu

Sea
tõugude
rajoonid.

otsuse järele, et võimaldada inglise kultide pidamist peekoni saamise otstarbeks. Sugupõrsasteks muidugi inglise kuldi ja maaemise ristpaaritusel saadud segaverd järglased ei kõlba. Segarajoonis abirahasta-

Joon. 119. Sigade tõurajoonid Eestis.

takse mõlemaid tõuge. Rajoonid korraldavad seega abirahade saamist ühe või teise tõu jaoks, kuid ei takista ühtki põllumeest oma rahaga üht või teist tõugu soetamast.

3. Sigade välimik ja aretus.

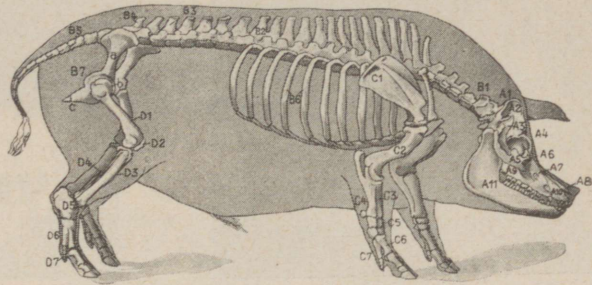
Sead ei ole veel kusagil nii täiuslikud, et neid enam parandada ei saaks. Igas seakarjas esineb hüvede kõrval veel küllalt puudusi. Ühel on sead halva välimikuga, teisel jätab palju soovida sigade sigivus, kolmandal on sead halvad söödakasustajad. Veel palju teisi nõrkusi võib seakarjas esineda, kas või näiteks puudused sigade liha ja peki omaduste juures, emiste nõrk põrsaste üleskasvatamisvõime jne.

Kõiki neid puudusi võib asjatundja seakasvataja omas seakarjas aegade jooksul parandada vastava aretuse abil. Selleks peab ta aga tundma esijoones oma sigade puudusi ja hüvesid ning aretusviise ja võtteid, millede abil saaks sigade järglastes puudusi kõrvaldada ja hüvesid kindlustada.

1. Sea välimik.

Sea välimiku tundmaõppimiseks ja hindamiseks kirjeldame lühidalt kõiki sea kehaosi (joonised 120 ja 121).

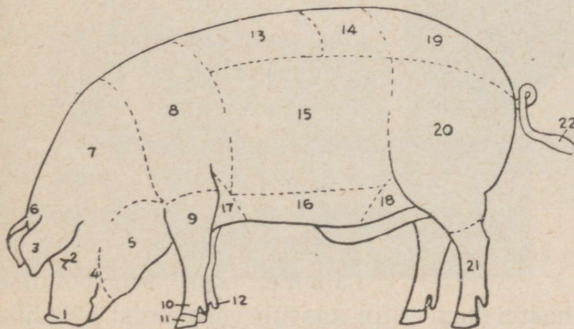
Sea pää räägib asja-tundjale õige palju. Nagu juba tõugude kirjeldusest kuulsime, on parandamata maaseal pikk, kitsas, sirge, kiilusarnane pää. Inglise sigade pää on palju lühem, laiem ja kõrgem ning küljelt vaadates nõgus (joon. 122). Ei ole hää kui pää on liiga pikk, kitsas ja raske, mis on omane hiljavalmivatele sigadele. Pika, kitsa päaga on ühenduses harilikult ka kitsas keha. Ka liiga lühike, kokkusurutud ninasõõrmetega n. n. „mopsipää“, nagu see inglise väikesel valgel seal on, pole soovitatav. Säärase päaga sigadel on hingamine ja ka söömine raskendatud.

Joon. 120. Sea luustik.

A — päaluu ehk kolju: 1 — kuklaluu, 2 — kiiruluu, 3 — oimuluu, 4 — otsmikuluu, 5 — sarnaluu, 6 — pisarluu, 7 — ninaluu, 8 — kärssaluu, 9 — ülalõualuu, 10 — vahelõualuu, 11 — alalõualuu.
 B — lülisamm (selgroog), roided ja vaagen: 1 — kaelalülid, 2 — rinnalülid, 3 — lande-(nimme-)lülid, 4 — ristluulülid, 5 — sabalülid, 6 — roided, 7 — vaagnaluud (a — niudelu, b — häbemelu, c — päralu).
 C — eesjäsemete luud: 1 — abalu, 2 — õlalu, 3 — kodarluu, 4 — küünarluu, 5 — eespõlv, 6 — eessäär, 7 — sõraluud.
 D — tagajäsemete luud: 1 — ülareieluu, 2 — põlvekeder, 3 — alareieluu, 4 — pindluu, 5 — kannaliiges, 6 — tagasääreluu, 7 — tagasõraluud.

Kõige paremaks pää kujuks on keskmise suurusega, laia otsmikuga, vähe nõgus pää, nagu see esineb suurel valgel inglise seal. Säärase päaga on harilikult varavalmivamad ja laiema kehaga sead. Pää juures leidub

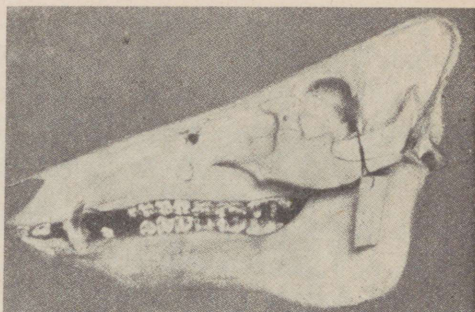
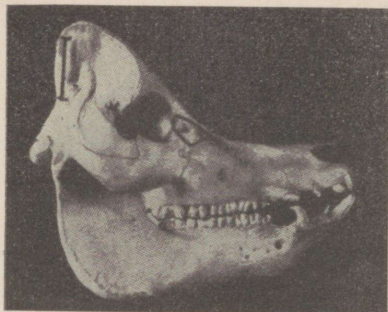

Joon. 121. Sea välimiku osad.

1 — kärss, 2 — silm, 3 — kõrv, 4 — suu, 5 — põsk ehk pale, 6 — kural, 7 — kael, 8 — õlgmik, 9 — eesjalg, 10 — sõrgats, 11 — sõrg, 12 — lisasõrg, 13 — selg, 14 — lanne, 15 — külg, 16 — kõht, 17 — sapsuosa, 18 — kube, 19 — laudjas, 20 — reis (sink), 21 — tagajalg, 22 — saba.

ka tervise tundemärke, näiteks tervel seal on elava vaatega, mitte liiga sügaval päälus asuvad silmad; kärss on külm ja niiske, vastasel korral on siga haige. Laiem kärss on eelistatum. Kõrvad peavad vastavalt tõule kas lontis või kikkis olema. Kõrvalehed — keskmise paksusega, sest liiga õhukesed ja läbipaistvad on ülearenenud sigadel ja on seega nõrkuse tunnuseks.

Hammas- Hambaid on seal, kui nad kõik suus, 44, nendest kummaski lõualuus à 6 lõik-
kond. hammast, 2 kihva ja 14 purihammast. Kõik püsivad hambad võivad suus olla vara-
valmival seal juba $1\frac{3}{4}$ a., hiljavalmivatel aga $2-2\frac{1}{4}$ aasta vanuselt. Piimahambad,

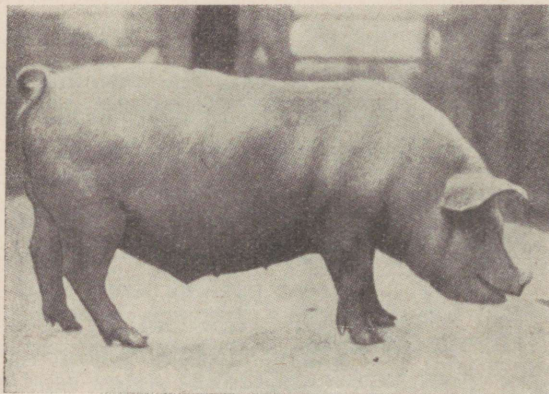

Joon. 122. Sea pääluud: inglise seal (pahemal) ja maaseal (paremal).

kogusummas 28 tükki, on juba harilikult 12 näd. põrsal kõik suus. Need vahetuvad
püsvivate vastu. Ka sea iga on võimalik hinnata hammaste ilmutumise, vahetumise ja
kulumise järele.

Kael. Kaelalülisid on seal 7, seega sama palju kui teistel imetajatel loo-
madel. Sea kaelalülid on aga võrdlemisi lühikesed ja laiad ning tihedalt
üksteise sees, mispärast seal on loomulikult lühike ja vähe paindub kael.
Kael ei tohi olla lihastekehv, õhuke n. n. laudkael, vaid tugevate
lihastega ja ümmargune. Sugusea kaelale peavad andma lihased, mitte
aga üleliigne rasvakiht enam paksust. Kehaga peab kael hästi ühinema.

Turi,
selg,
lanne.

Joon. 123. Nõguselg, nõõritud rind ning rippköht.

Turja ja selja luuse aluse moodustab harilikult
14—15 selgroo-lüli, kuid mõnel seal võib esineda isegi
kuni 17 lüli (joon. 120). Soovitud tugev selg on kas
sirge või vähe kumer. Nõ-
gus, pehme selg on nõrkuse
tunnuseks. Vähe nõgus selg
on lubatav ainult kandjatele
ja vanadele emistele. Selg
peab enam laiem olema, mit-
te kitsas katuseharja-taoline.

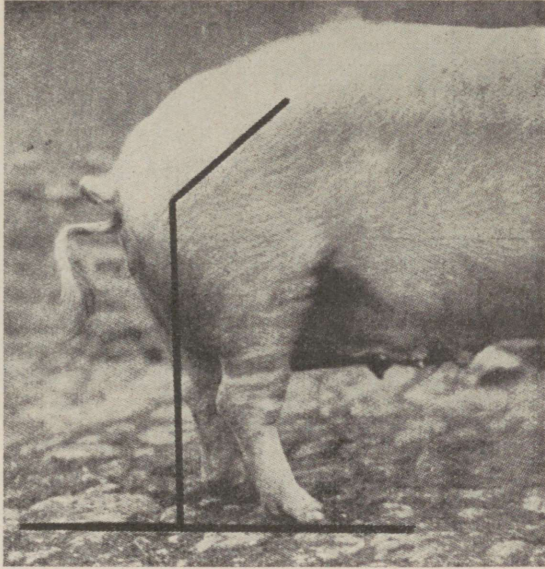
Seljale järgnev osa —
l a n n e, kus selgroolülisid

5—7, peab olema tugev ja lihasterikas. Siin kasvab võrdlemisi hää liha.
Pikem selg ühes landega ja turjaga on peekonitüüpi sigade juures eriti
soovitav, sest siis on peekoni küljed pikemad. Pikk selg peab aga sugu-
sigadel küllalt tugev olema, muudu võib ta nõkku vajuda (joon. 123).

Laudjas. Laudja toeks on ristluu, mis on seal 4 lülist kokku kasvanud, ja
selle külge liituvad niude luud. Laudja ail liuasarnases ruumis leiavad

aset suguelundid. Seda arvesse võttes on pikem ja laiem laudjas parem. Pikemal laudjal võib ka rohkem hääd liha kasvada; samuti on ka poegimine pikema ja laiema laudjaga emistel kergem ning tagumiste jalgade asend ja käik parem. Tahapoole on laudjas libamisi, langus ei tohi aga järsk olla (joon. 124). Ristluu peab umbes sama kõrge või turjast vähe kõrgem olema. Noortel, kasvavatel sigadel on ristluu enam kõrgem, sest tagakeha kasvab rutemini.

Sabal välimiku seisukohtalt suurt tähtsust pole. Soovitavam on peenike saba, mis lõpeb tiheda karvatutiga. Väga peenike ja hõredate, peenikeste karvadega saba loetakse ülearenemise tunnuseks; liiga jäme, koredate karvadega saba aga on koreda kehaehitusega sea tunnuseks.

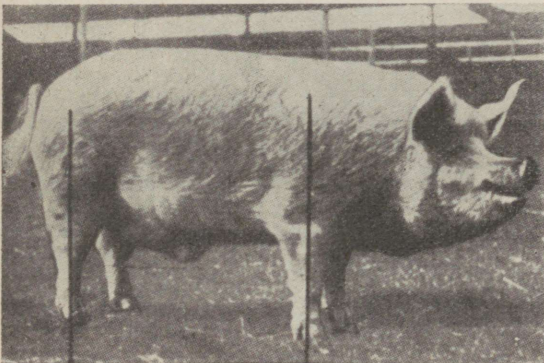
Saba.

Joon. 124. Luipu laudjas.

Rind on tähtsamaid kehaosi. Rinnakoopas asuvad eriti tähtsad Rind. elundid, nagu süda ja kopsud. Et need elundid võiksid korralikult areneda ja töötada, peab rinnakoobas küllalt ruumikas olema. Rinnakorv peaks olema küllalt lai, sügav ja pikk. Rinnale annavad laiuse hästi

võlvidud roided, mis omame enam varavalmivale, hääd söödakasustajale seale. Hiljavalmivatel sigadel on rind kitsam. Noorelt nõrgalt söödetud sea rind on tihti abade tagant kitsas, nii nagu sissenööritud. Korralik söötmine ja liikumise võimaldamine aitavad kaasa rinna laienemisele.

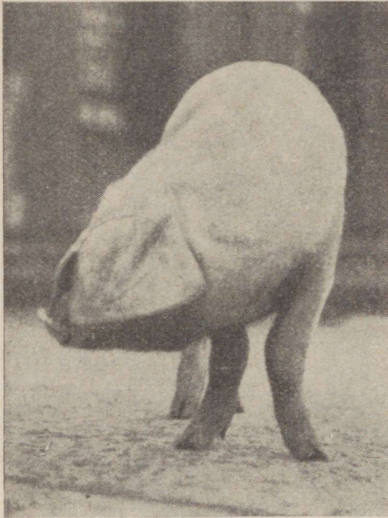
Köht peab olema tugev Köht. vate lihastega, ümmargune, mitte rippköht, tühimikud hästi täidetud — siis on loo-

Joon. 125. Korrapärane jalgade seis.

ta, et sea seedeelundid on hääd korras. Suur rippköht tuleb harilikult väga mahukate ja vedelate söötade söötmisest, sest magu ja sooled venivad siis välja (joon. 123). Kehval, nälgival söödal olijal on suured tühimikud, seepärast nimetatakse neid tühimikke ka näljakoobasteks.

Jalad. Jalad ei ole küll välimiku seisukohalt seal nii tähtsad kui näiteks hobustel, kuid ka seal, eriti suguseal, peavad jalad korras olema (joon. 125). Jalgade asend peaks olema loomulik, mitte kõver, X- ega

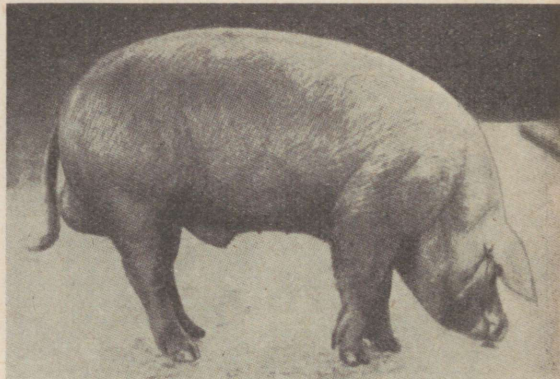
Joon. 126. Sea eesjalgade X-seis.

(joon. 127). Käik hääde jalgadega seal on kindel, mitte kõikuv.

Suguelundid. Välissuguelundid tervel seal on kaetud roosaka niiske limanahaga. Kahvatu valge värv on viga. Kuldi munandid peavad vastavalt kehale

küllalt suured ja ümmargused olema. Veaks tuleb lugeda liiga väikesi või ka liiga suuri ja lõtvu munandeid. Suguelundid peavad olema suguseal täiesti terved.

Imeti. Imeti koosneb emisel udaratest, mis igauks lõpeb nisaga (joon. 128). Nisade arv kõigub emistel 8—20 vahel, mis aga kõik ei erita piima, sest osa on välja arenemata. Korralikke töötavaid nisi peaks suguseal olema vähemalt 12. Hääl imetajal emisel on udarad hästi ja ühtlaselt arenenud, mitte liiga väikesed ja mitte teineteise vastu surutud ega ka üleliia suured ega rippuvad, vaid keskmises suuruses ja korralikus kauguses üksteisest.

Joon. 127. Kõrgejalgne siga.

Nahk. Nahk ei ole igal kehaosal ühtlase paksusega. Ohem nahk on kõrvallehel, eriti kõrvaajuure taga, kus ka loomaarstid rohtusid sisse pritsivad.

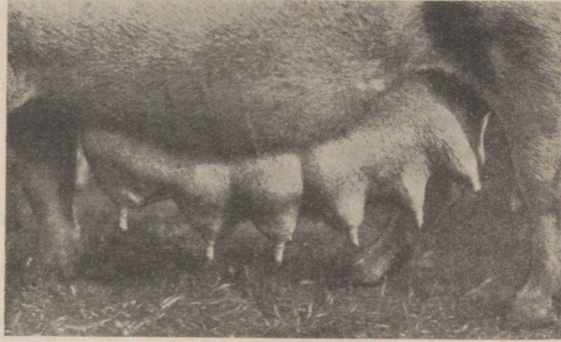
vastupidi O-tähe või rangide sarnane (joon. 126). Eesjalgade lihastel, mis neid abaluude ja rinnakorvi külge kinnitavad, peaks olema tarvilik tugevus. Õla-, küünar- ja kodarluu peaksid samuti kaetud olema tugevate lihastega. Jala alumised luud olgu enam lühemad, kuivad ja tihedalt nahaga kaetud. Tagajalgade reie- ja põlveluud (alareie) peaksid olema kaetud hästi tugevate lihastega, siis on singid paremad. Singid peavad olema hästi sügavad ja laiad, üldse enam täidlasemad. Tagajalgade alumiste osade kohta on sama maksev, mis öeldud esimeste kohta.

Jalad peavad olema nii kõrged, et siga korralikult liikuda saaks ning emistel imeti vastu maad ei puutuks. Kõrgejalgsed sead on harilikult hiljavalmivad

Eriti paks nahk on kuldil abadel ja küljel, mis kannab kilbi nime. Metssigadel on see nende omavahelistel võitlustel kui kilbiks, mis aitab kaitsta kihvade eest rinnakoopa tähtsaid elundeid. Parem nahk on pehme, painduv, mitte paks. Naha paksust on parem hinnata kõrvalehel.

Karvastus.

Sugusigadel on soovitatav tihedam karvastus, siis on ka kehaehitus tugevam. Karvad meie seatõugudel on sirged. Kui karvad on väga sassis ja läiketa, siis on see tervise rikke tunnuseks. Tugevad karvad ehk harjased seljal, nagu see maasigadel esineb, ei ole hääks tunnuseks, sest sääraised „harjasloomad“ on harilikult halvad söödakasustajad. Väga rasvastel sigadel karvajuured rasvuvad ja karvad võivad välja langeda. Karva värvuselt on meil eelistatavamad valged sead, kes tapetuna ilusama väljanägemisega kui mustad.

Joon. 128. Häa imeti (nisakond).

Ilusa välimikuga seal on kõik kehaosad omavahel enam-vähem kooskõlas. Mitte aga nii, et üks kehaosa nagu oleks teiselt sealt, näiteks väikesel seal suur raske pää. Säärane keha ebaühtlikkus esineb sagedamini segaverestel sigadel.

Meie seakasvatajad kasvatavad nuumsigu kas peekoni saamiseks või suurema hulga rasva ja peki produtseerimiseks. Sea tüübi all tuleb mõista kogupilti või muljet seast, mis väljendab selle sea keha kasutusomaduste tunnuseid. Allpool on lühidalt kirjeldatud, millised sead omalt tüübilt on kohasemad nimetatud otstarveteks.

Peekonisea tüüpi sead on üldiselt pika, sihvaka kehaga. Nende keha on eest ja tagant enam ühtlasema sügavusega. Pää on võrdlemisi väike, vähe kõvera otsmikuesise joonega ja laia otsmikuga. Rind on keskmise sügavusega, kumerate roietega, kergete, enam peidetud abaluudega (viimased kõrvaldatakse pekoniseerimisel). Selg on kas vähe kumer või sirge, kuid mitte kunagi nõgus. Kõht kõva, lihasterikas, sirge kõhualuse joonega, mitte rippuv. Laudjas — pikk ja lihasterikas. Singid suured (paksud, laiad ja sügavad). Jalad, mis võrdlemisi lühikesed, on sirged, häa asendiga ja toetuvad vabalt sõrgadele, nende luud on peened, kuid siiski tugevad. Nahk ja karv — valge ja peen, karv ka küllalt tihe ja ühtlaselt tagaspidi langev. Luud — peened, kuid mitte nõrgad. Lihased on üldse hästi arenenud. Peekonit saab nendest sigadest siis, kui nad on veel noored (umbes 6—7-kuised).

Peki- ehk rasvasigade juures on tüüp palju vähem mõõduandev kui peekonisigadel. Nendel sigadel pole lihased nii arenenud kui peekoni tüüp.

tüüpi sigadel. Kõhulihaste nõrkuse tõttu esineb siin rippuv kõht sage-damini. Üksikute lihaste vahel kasvab siin palju rasva. Need sead ei pruugi nii pikad olla kui peekonitüüpi sead, sest lühemad sead lähe-vad kergemini rasva. Hiljavalmivad rasvasead on võrdlemisi kõrgete jalgadega ja luipu laudjaga. Singid ei ole nii arenenud kui peekoni-tüübil, kuigi hää söötmise juures nad on kaunis ümmargused, kuid nõr-gemal söötmisel jäävad tühjadeks ja lamedateks. Nõrga söötmise juu-res kipuvad sigadel kergesti abade taha lohud tekkima. Rasva- ehk pekisigadeks kõlbavad enam vanemad sead, kes peekonisea east ammu läbi jõudnud.

2. Sigade jõudlusomadusi.

Samuti nagu sea välimikku, peame ka sea jõudlusomadusi tundma. Sea välimik aitab küll õige palju kaasa jõudlusvõimete hindamiseks, kuid palju kindlamalt võib jõudlusomadusi teada saada otsese jõudluskontrolli abil. Jõudlusomaduste hulka kuuluvad järgmi-sed omadused, mida jälgida tuleks: sigivus, põrsaste üles-kasvatamisvõime, põrsaste kasvuenergia ja sure-vus, varavalmus, söödakasustus, tapakadu, liha- ja rasva-moodustamisvõimed ja omadused.

Sigivus.

Iga seakasvataja on tähele pannud, et üks emis toob pesakonnas palju põrsaid, teine vähe. Põrsaste arv pesakonnas võib olla kaunis kõi-kuv. Mõne aasta eest oli meil ühe sugulava emisel isegi 29 põrsast pesa-konnas. On teada juhtumeid, kus isegi on sündinud 34 põrsast pesakon-nas. Muidugi ei ole hää, kui neid liiga palju sünnib, sest siis on nad harilikult väga nõrgad ja suur osa sureb, sest emis ei jõua neid kõiki imetada. Parema sigivusega on need emised, kellel keskmiselt 10—12 ühtlaselt arenenud põr-sast. Meie sugulavades on emiste sigivus nime-tatud piirides. Et sigivus on pärilik omadus, mida emis oma järglastele võib edasi paran-dada, siis on iga seakasvataja huvides jätta suurema sigivusega emised sugusigadeks.

Põrsaid sünnib väga mitmesuguse kaa-luga, s ü n n i k a a l kõigub 0,3—3 kg vahel. Suure valge inglise põrsa sünnikaal on keskmiselt 1,2 kg ümber. Keskmise hää pesakonna kaal sündides on 12—14 kg. Iga edasipüüdja seakasvataja peaks põrsad sündides ära kaa-luma ja kaaluandmed ülesse märkima. Kaalu-miseks võib tarvitada ka harilikku margapuud

Joon. 129. Põrsa kaalumine hariliku margapuu abil.

Põrsa sünni-kaal.

(joon. 129), kusjuures tuleb põrsale tagumise jala külge kinnitada lai pael või rihm ja selle abil kaaluda.

Teine kaunis tähtis kaal on põrsa kolmenädala-kaal. Põrsa kolme nädala vanuseni põrsad nimetamisväärt lisasööta harilikult kolmenädala-kaal. Kuni kolme nädala vanuseni põrsad nimetamisväärt lisasööta harilikult ei saa, vaid toidavad endid emise piimaga. Mida raskemad on nad tol ajal, seda rohkem on emisel piima olnud. Seega saab selle kaalu abii otsustada ka emise piimajõudluse üle. Meie sugulavades kaaluvad põrsad kolme nädala vanuselt keskmiselt 5 kg ümber, pesakonna kaal aga umbes 40—50 kg (45,6 kg 8,50 põrsast, viie aasta keskmine). Need kaaluandmed on küllalt hääd. Põrsad on saavutanud selle kaalu emise piimaga. Mitte igal emisel pole nii hää piimajõudlusvõime. Paljud väikese piimaanniga emised ei anna ka hää söötmise juures küllaldaselt piima, vaid lähevad rasva. Seega tuleks tingimata ka emiste piimajõudlusvõimet silmas pidada, sest sellest oleneb ju tähtsal määral põrsaste kasvamisevõime.

Imikpõrsaste kasvuenergiat näitab ka põrsa kolmenädala-kaal. Põrsa kolmenädala-kaalust sünnikaalu lahutades, saame põrsa juurdekasvu 21 päeva jooksul. Mitte kõik põrsad ei kasusta emise piima ühtlaselt, seepärast ei ole nad ka ühtlase kaaluga. Meie paremates taludes on põrsaste juurdekasv 3 nädala jooksul 4 kg ümber, vahel isegi rohkem. On muidugi ka küllalt palju väiksema juurdekasvuga põrsaid. Iga kümne põrsa kohta 3 nädala sees sureb 1—2 põrsast. Viiletsamates tingimustes on muidugi põrsaste surevus suurem.

Eeltoodud jõudlusomaduste selgituseks toon jõudluskontrolli andmeid meie raamatupidamistalunditest. Jõudluskontrolli andmeid.

Suguemiste jõudluse andmeid.

Tõug	1932/33 a.						5 aasta keskmine					
	sündides		21 päevaselt				sündides		21 päevaselt			
	Arv	Põrsa kaal kg	Arv	Põrsa kaal kg	Juurdekasv põrsa kohta kg	Surevuse-%	Arv	Põrsa kaal kg	Arv	Põrsa kaal kg	Juurdekasv põrsa kohta kg	Surevuse-%
Inglise tõug	10,41	1,35	9,44	4,92	3,57	9,57	10,08	1,29	8,77	5,10	3,81	13,00
Parand.maatõug	11,19	1,30	8,70	5,92	4,62	22,16	10,66	1,28	8,55	5,47	4,19	19,89 ¹⁾
Segaveresed	10,50	1,39	8,43	6,61	5,22	19,73	9,86	1,24	8,19	5,53	4,29	16,94
Keskmiselt	10,70	1,35	8,86	5,82	4,47	17,20	10,20	1,27	8,50	5,37	4,10	16,67

Parandatud maatõu all on mõeldud päämiselt taani maasiga ja meil kohalikkude maaemiste ja taani maatõugu kultide järglasi. Segavereste seas on kohalikud juhuslikud emised, kelle hulgas ka inglise segavereseid emiseid; nende paaritamiseks on tarvitatud suurt valget inglise kultu. Seega puhasvereseid kultu tarvitades on saadud võrdlemisi häid, suure

¹⁾ Parandatud maatõu juures on võetud kolme aasta keskmised andmed.

juurdekasvuga põrsaid. Inglise sigade sigivus on natuke väiksem kui parandatud maasigadel, kuid põrsad on tugevamad ja seepärast surevus väiksem.

Varavalmus. Varavalmust mõõdetakse päevade arvuga, mis kulub ära kuni sea tapakupseks saamiseni. Tulunduslikult on kaunis tähtis, et sead kiiremini kasvaksid, et neid saaks rutem rahaks teha. On peekonisea kasvatajaid, kelle sead saavutavad 90 kg raskuse vähem kui 6 kuuga. Samuti leidub ka küllalt neid, kellel kulub üle 7 kuu, et 90 kg raskeks saada. Muidugi oleneb see kasvukiirus ka palju sellest, kuidas keegi oskab ja suudab oma sigu sööta. Kuid teisest küljest mängib ka küllalt tähtsat osa sea tõukisimus ja sea isendlikud omadused. Sigu on võimalik ka varavalmuse sihis veel parandada.

Sööda- kasustus. Söödakasustuse all mõtlen siin sööda hulka söötühikuis, mida keskmiselt siga ühe kg eluskaalu juurdekasvuks on ära tarvitanud. Meie sugulavadest saadud põrsaste kasvatamisel kontrolljaamades peekoniseaks on kulunud keskmiselt $3\frac{1}{2}$ kuni 4 sü. Harilikes talundeis, kus seakasvatus pole hästi korrastatud, on see arv palju suurem. Söötühikute hulk 1 kg juurdekasvuks oleneb palju söötmisviisist. Mahukate, koredate söötadega söötes tarvitab siga söötühikuid rohkem. Näiteks suvel, kui peekonisead palju rohtu söövad, on söötühikute hulk suurem. Taanis, kus söötmine ja seakasvatus intensiivsem, on söödakasustus parem, söötühikute määr 1 kg juurdekasvuks peekoniseal on keskmiselt alla $3\frac{1}{2}$ söötühiku (1930. a. 3,3 sü).

Mida noorem siga, seda väiksem on ta söödatarve süntes kilogrammi juurdekasvuks, nii näiteks 10—15 kg eluskaaluga põrsas tarvitab selleks ligi pool vähem süntes kui 100 kg siga.

Tapakadu. Tapakao hulka loetakse mitmed elundid, mis sealt tapmisel kõrvaldatakse, nii seesmised elundid — süda, kopsud, maks, keel, magu, soolikad jne. — veri, karvad, sõrad. Õige palju kahaneb siga jahtudes, sest niiskus aurab välja. Tapakadu, arvatud protsentides eluskaalust, on seda väiksem, mida raskem ja enam rasva on nuumatud siga. 150 kg eluskaaluga nuumatud pekiseal on tapakadu umbes 20% ümber. Meie peekonisigadel tapakao protsent kõigub harilikult 24—30 vahel. Kõrvalekaldumised nendest arvudest on võimalikud.

Tapakao % oleneb ka sea söötmisest ja sea tapamajja veost. Enam mahukate ja vedelate söötadega söötes (näiteks palju rohtu, aganaid, vesine sööt jne.) on tapakao % suurem, sest seedeelundid on siis suuremad. Suvel, kui palju rohtu söõdetakse, on tapakadu suurem, viljaga söötes väiksem. Mida kaugevalt siga tapamajja saadetakse ja mida kauem ta enne tapmist häiritud, seda suurem tapakadu, nagu Rootsis tehtud vaatlused näitavad. Nii oli peekonisigade tapakao protsent 8-tunnise veo juures $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ % suurem kui ühetunnise veo juures. Tallinna alalise loomaturu esialgsetel andmetel võib sigadel ainult veol, mis on kestnud 20—24 tundi (siia hulka on loetud ka tapamajas enne tapmist möödasaadetud aeg), maha minna eluskaalust 5—10%. Kadu on eriti suur siis, kui loom enne kodust ärasaatmist on väga täissöödetud ja joodetud.

On teada, et ühel seal on võime enam liha kasvatada kui teisel. Lihakasvatamisvõime paistab pärilik olevat. Meie parandamata maa-sigadel kasvab harilikult turjaossa palju rasva. Ka ei ole liha ja rasv alati ikka ühtlase kõvadusega ning värvusega. Viimastele omadustele avaldab õige palju mõju sigade söötmine. Näiteks veerikas sööt teeb liha käsnaseks ja vedelaks. Mõned rasvarikkad söödad muudavad peki õliseks ja pehmeks (nendest söötadest lähemalt sigade söötmise pää-tükis lk. 182). Üldse peki pehmuse küsimus nõuab veel palju selgitust ja uurimistööd, nii et midagi kindlat selles mõttes siin ette tuua ei ole veel võimalik.

3. Sigade aretus.

Enne sugusigade valikut ja paaritust peab seakasvataval teada olema missugust aretusviisi ta kavatseb oma sigade parandamiseks tarvitada. Aretusviisid üldiselt on käsitlemist leidnud juba käsiraamatu IV osas (vt. lk. 2 alates). Siin vaatame veel seakasvatuse seisukohalt lähemalt: puhas- ja sugulusaretust ning ristlusest vältavat ja tarberistlust. Aretus-
viisid.

Puhasaretust tuleb seakasvataval tarvitada siis, kui tal on juba ole- mas tõusead, meil näiteks suur valge inglise siga või parandatud maa- siga. Selle aretusviisi juures suure valge inglise sea kasvatavad paari- tavad oma emiseid ainult puhasverese suure valge inglise kuldiga. Ainult sel viisil võib ta püsivalt selle tõu juures olla ja seda edasi aretada. Kui ta tarvitaks teist tõugu kulte inglise emiste paaritamiseks, siis muutuks seakari jälle segavereseks, kes oma omadusi kindlalt edasi ei anna. Sa- muti parandatud maasea kasvataja paaritab oma emiseid ainult sama parandatud maatõugu kuldiga, et seda tõugu edasi aretada paremuse suunas. Puhas-
aretus.

Puhasaretus muutub pikapääle sugulusaretuseks, kui valida ainult omast seakarjast sugukuldid. Säärasel korral tuleb kuldil paaritada oma õdesid ja teisi lähedalt sugulasi. Sugulusaretus on aga sigade juures veel kardetavam kui näiteks hobuste või teiste juures. Plaanita sugulusare- tuse tagajärjel võivad seakarjas kergesti ilmnedä mitmesugused puudu- sed, nagu suur surevus ja kängumine põrsaste seas (köhimine, eriti üles- tõusmisel, üldine kõhnumine jne.), luude ja kehaosade üleliigne peenene- mine, sigivuse ja piimahulga vähenemine emistel, kultide suguline loi- dus, kalduvus kergesti haigustumiseks (eriti kopsu-, maksahaigused jne.), hõre karvakasv, saba ärakukkumine põrsastel esimesel arenemis- astmel ja veel teised puudused. Sugulus-
aretus.

Asjatundja võib sugulusaretuse abil tarbekorral ka palju hääd teha, näiteks soovitud omadusi seakarjas kiiremini kindlustada jne. Sugulusaretust on pääle muu tarvitatud inglise seatõugude aretamisel. Sugulusaretamisega on aga siis käsikäes käinud väga asjatundlik sugusigade valik: on näiteks suurt rõhku pandud täiesti tervetele, tugeva kehaehitusega ja suure isendliku pärilikkusevõimega sigadele. Ka sigade elamistingimuste eest on siis tarvilikult hoolitsetud. Inglise käes on

sugulusaretus olnud siiski ka kui kaheteraga mõök. Üks tera on küllalt kahju teinud, mida tõendab näiteks väike valge inglise siga, kes sugulusaretuse tagajärjel üle arenes, kellel nagu teada on väga väike sigivus seesmiste elundite rasvumise tõttu, liiga peenike luustik jne. Samuti inglise sigade juures vanemal ajal esinenud sugulist loidust ja emiste piima vähesust tuleb panna sugulusaretuse arvele.

Seega sugulusaretuse tarvitamine võib kõne alla tulla ainult täiesti asjatundja seakasvataja käes, kes oma sigade välimikku ja jõudlusomadusi ning põlvnemist tunneb. Tal peab pääle selle olema ka küllalt teadmisi ja oskusi seakasvatusest üldse, eriti aga aretusvõtete ja -viiside üle. Kui sugulusaretuse halvad tundemärgid peaksid hakkama ilmnema, siis tuleb kohe sugulusaretus kõrvale jätta ja mõnest tuntud kohast verevärskenduseks sama tõugu ja tüüpi hää kult osta, kes aretusvaluste emistega sugulane ei ole.

Vältav ristlus. Segavereste sigade kasvatajad võivad omale tõusigu soetada ka ristlemise abil. Säärasel korral tuleb vältavalt igas põlvkonnas paaritada oma emiseid soovitud tõugu puhasverd kuldiga. Näiteks järjekindlalt tarvitades inglise tõugu kultu emiste paaritamiseks, saame mõne põlvkonna vältel juba täisverd inglise sea. Ristlemisel saadud kultu mitte sugukuldiks tarvitada, sest selle järglaste seas võiks siis uuesti ka parandamata sigu esineda ning üldse ei oleks säärasel juhul mingit kindlust oma sigade parandamisel. Seega sugukuldiks tarvitada ikka puhasverd tõukultu. Ka vältava ristluse juures tuleb hoiduda sugulusaretusest.

Tarberistlus. Tarberistlemine on seakasvatajate seas mitmel pool kasustamist leidnud. Taanlased panid juba möödunud sajandil tähele, et häid peekonisigu võib saada inglise suure valge kuldi ja maaemise paaritamisest saadud esimese põlvkonna põrsastest. Säärased tarberistlusel saadud esimese põlvkonna sead on harilikult hääd söödakasustajad, kes kiirelt kasvavad, vastupidavad ja annavad häid saadusi, näiteks peekonit. Ka meil võib märgata, et kohalikke emiseid inglise kultidega paaritades on saadud häid, suure juurdekasvuga põrsaid (vt. tabel lk. 159).

Tarberistluse kasustamisel peab seega ikka kahte tõugu sigu olema. Meil võib selleks otstarbeks, et paremaid peekonisigu saada, kohalikke maaemiseid paaritada mõne kuldijaama suure valge inglise kuldiga. Nii saadud põrsaid võib kasustada ainult peekoni- või rasvasigadeks. Sugusigadeks neid (eriti kultu) kasustada pole hää, sest nad kui segaveresed ei anna oma omadusi kuigi kindlalt edasi.

Sugusigade valikust üldse. Asjatundlik sugusigade valik on sigade aretuse juures väga oluline. Sugu- ehk aretussigadest oleneb suurel määral, kas meil õnnestub ilusa välimikuga ja hääde jõudlusomadustega sigu järgmistes põlvkondades saada või mitte. Nende valikul tuleb seepärast põhjalikult kaaluda, mitte igat olemasolevat või pakutavat siga suguseaks võtta. Kui seakasvataja ise küllalt teadlik ja asjatundlik ei ole, nii nagu see suurelt osalt ongi, siis pöördutagu sugusigade ostmisel tingimata Eesti Seakasvatajate Seltsi või vastava maatulundus-konsulendi poole, kes hää meelega oma teadmistega ja oskustega seakasvatajale abivalmis on.

Sugukuldil on sigade tõuaretuses eriti suur tähtsus. „Sugukult on Sugukuldi pool karja“ ütleb vanasõna. Kult annab aastas mitusada põrsast, näiteks 25—35 emise ühekordse paarituse puhul kuldiga aastas võib põrsaste arv häälel juhul olla 250—350. Seega kolme aasta kestel võib kult anda umbes 1000 põrsast. Ei ole muidugi ükskõik, kas need 1000 põrsast on halva kuldiga ära rikutud või häält kuldilt pärinud ilusa, tugeva keha ning soovitud jõudlusomadused.

Kindlamalt oma omadusi pärandab põrsastele puhasverd tõukult. Meil tuleb seega valida kas suur valge inglise tõugu või parandatud maatõugu kult, vastavalt tõurajoonile. Kult peab põlvnema vanematest, kes olid tuntud tugeva ja ilusa keha ning hääde jõudlusomaduste (sigivus, piimaand, söödakasustus jne.) poolest. Mida rohkematel kuldi eellastel (emadel ja isadel) olid ühtlased hääd omadused, seda kindlamalt võib oodata ka valitud kuldilt nende omaduste edasipärandamist. Kult valida mitte noore, esimest korda poegiva emise pesakonnast, sest noored emised pole sagedasti veel küllalt täiskasvanud ja seepärast kannatavad ka põrsad selle all ega ole küllalt elujõulised. Valitava kuldi tervis olgu täiesti korras, sest tervest kuldist võib terveid ja tugevaid põrsaid loota.

Sugukult peab olema ka ilusa ja tugeva kehaga. Välimiku nõudeid peetagu silmas, nii nagu sellest eespool (vt. lk. 153) oli kirjeldatud. Ta olgu näiteks tugeva, sirge või vähe kumera seljaga, laia, pika laudjaga, täiesti tervete ja tugevate jalgadega, vähemalt 12 nisaga, sest kult võib nisade arvu ka emispõrsastele pärandada, jne. Edasi olgu tal täiesti kuldile vastav isase looma välimus, mis väljendab enam mehisust, mitte aga peenem ja õrnem emase ehk emise välimus. Emise välimusega kuldid on tihti suguliselt loiid ega anna ka häid põrsaid. Kult peab veel oma vanuse kohaselt arenenud olema. Ka tuleb vaadata kuldi iseloomu. Tigeda kuldiga on raske ümber käia ja tigidus võib isegi järglastele edasi päranduda.

Vanema, paaritamiseks kõlbliku kuldi ostmisel tuleb ka paaritusakti jälgida. Hääd sugukult teostab paaritusakti energiliselt, rahulikult ja järelejätmatult, kuna nõrgad ja „külmad“ kuldid hüppavad ja laskuvad emise seljast korduvalt — üldse viidavad paaritamisega palju aega. Nende kultide paaritus ei ole tihti tagajärjekas. Samuti liiga „kuumad“ kuldid, kes väga ruttu seemne ära lasevad, ei ole soovitavad, sest nende paaritusel emis sagedasti ei tiinestu.

Emis ei anna aastas küll nii palju järglasi kui kult, kuid sellele vaatamata ei või ka suguemiseks igat siga valida. Suur osa sellest, mis kuldi valiku kohta kirjutatud, on ka emise kohta maksev. Kui ka suguemis on soovitud hääde omadustega ning ilusa tugeva kehaga nagu seda kuldilt nõuame, siis on palju rohkem lootusi hääde põrsaste saamiseks. Paremad on muidugi tõuemised, kuid nende puudumisel võib rahuldava eduga ka omal olemasolevatest emistest paremad suguemisteks jätta.

Suguemise
valik.

Paremateks emisteks tuleb lugeda neid, kes on täiesti terved, emisele omase emase looma välimusega, kes põlvnevad häädest vanematest. Välimiku järele valitagu suguemisteks enam pikema ja ilusama kehaga emised, kellel näiteks tugev, sirge selg, lai ja pikk laudjas, sügav, lai rind, tugevad terved jalad jne. Suguemisel peab vähemalt 12 korralikku nisa olema. Suurem nisade arv imetis on hääks sigivuse tunnuseks, säärane emis võib rohkem põrsaid imetada. Iseloomult olgu emis rahulik, mitte tige. Tigedat emist on raske talitada. Emised, kes tükiivad põrsaid sööma, tulevad suguemiste seast välja praakida. Suguemise suguline väärtus selgub muidugi kõige paremini ta järglastest — põrsastest.

Sugupõrsaste valik.

Suguseaks kasvatatavad põrsad olgu enam pikemad ja ümmargusamate kehavormidega. Nende selg, laudjas ja rind olgu enam laiemad, ka jalgade asend laiem. Karv — sirge, läikiv, mitte sassis ega kahvatu; nahk roosakas. Silmavaade ja liikumine elav. Lühikesed, küürus seljaga, nõõritud rinnaga, suure kõhuga, püstharijasega, kurva vaatega ja korraliku söögi juures kõhnad põrsad arenevad harilikult halvasti ja nendest ei saa häid sugusigu. Häid tervise tunnusteks on veel, et põrsad on elavad, elurõõmsad, imevad innukalt. Pääle kõhu täitmist puhkavad hulk aega rahulikult magades.

Sugupõrsaid on parem valida mitte esimest korda poegivate noorte emiste põrsastest, sest viimased ei ole tihti mitte küllalt tugevad. Kui noored emised on aga täiesti täiskasvanud ja tugevad, siis võib ka esimest korda poeginud emiste põrsastest häid sugupõrsaid saada, nagu seda tegelik elu on näidanud.

4. Aretuskäitus.

Millal hakata sugupõrsaste saamiseks kasustama.

Seakasvatatajad on huvitatud sellest, et sigu saaks hakata nooremalt sugusigadena kasustama. Sigade kasustamisel suguloomana on aga omad piirid, millest üleminek võib kahjulik olla. Noori sigu, kes veel küllalt täiskasvanud ei ole, sugusigadena tarvitades ei lasta neil endil korralikult areneda ja nad ei suuda ka anda tugevaid, häid põrsaid. Seda aega on raske täpsalt määrata, millal siga suguloomana tarvitama võib hakata. See aeg oleneb õige palju sea kehalisest arenemisest, mida omakorda mõjustab söötmine ja muud pidamistingimused.

Suguemise tarvitamise kõlblikkuse algus.

Suguiha võib emisel tekkida juba umbes 4 kuu vanuselt, kuid nii noorelt ei ole nad veel kõlblikud paaritamiseks. Liiga vanalt neid tarvitama hakata pole ka häa, sest siis emised ei taha rasvumise tõttu tihti tiinestuda. Asjatundlik seakasvataja arvestab seda, et emis oleks paaritamise algul niivõrt arenenud, et tiinuseaeg enam noore emise keha arenemist ei takistaks. Meie oludes võiks säärane paras aeg mitte enne 8—10 kuu vanust olla.

Sugukuldi tarvitamise kõlblikkuse algus.

Kuldil võib suguiha samuti juba 4-kuiselt tekkida. Nii noorelt, ka veel 6—7-kuiselt pole kult paaritamiseks kõlblik. Ta võib siis küll põrsaid anda, kuid need võivad nõrgad olla. Pääasi aga on, et kult ise ära

rikutakse. Tuleb oodata vähemalt 9—10 kuu vanuseni. Kehvemates oludes ja hiljavalmivaid kulte tuleb veel hiljem, umbes 1-aastaselt paaritamiseks tarvitama hakata. Ka siis tuleb noorele kuldile paaritamiseks vähem emiseid juurde lasta kui täiskasvanule.

Emis võib suguvõimelisena püsida kuni 10—12 eluaastani, vahest isegi rohkem. Nii kaua muidugi ei ole majanduslikult kasulik emist pidada, sest ta jääb lõpuks jõuetuks ja annab vähe pörsaid. Kui kaua emist pidada, oleneb palju emise sugulisest väärtusest, nii võib hääd tõusiga kauem pidada kui halba. 2.—3. poegimisest alates toovad emised pesakonnas harilikult juba oma võimetele vastavalt rohkem ja paremaid pörsaid. Pääle 5.—6. eluaastat algab harilikult juba pörsaste arvus jälle vähenemine. Keskpäraseid emiseid võib juba pääle 3.—4. poegimist kõrvaldada, siis saab neist nummates veel küllalt kõlblikku liha. Vananedes aga liha väärtus järjest halveneb. Paremaid emiseid tuleb muidugi kauem pidada.

Sugumise
tarvita-
mis-
kõlblikkuse
kestus.

Kult võib püsida suguvõimelisena kuni 7—10 aastat. Harilikult siiski üle 3—4 a. teda ei peeta, sest vanemad kuldid lähevad tihti väga raskeks, suguliselt loiuks ja ka tigidaks. Siis võib ka veel kultu pääle aegsat kastreerimist lihana tarvitada. Õige hääd kultu võib, kui emistega veresugulust karta pole, nii kaua pidada kui kultu oma kohustusi suudab korralikult täita. 2.—3.-dal eluaastal on kuldi suguline väärtus harilikult kõige parem, annab vastavalt oma võimetele häid ja palju pörsaid.

Sugukuldi
tarvita-
mis-
kõlblikkuse
kestus.

Kui palju kultu aastas tagajärjekalt emiseid paaritada võib, oleneb õige palju kuldi kehalisest seisukorrast. Täiskasvanud ja korralikult peetud kuldi kohta arvatakse aastas käestpaaritamisel 20—30 emist. Siis paaritamine toimub enam hooajaliselt ja iga emis paaritatakse kaks korda aastas. Kui paaritamine käib aga ühtlaselt aasta ringi, siis on võimalik emiste arvu ligi kahekordseks tõsta, see on umbes 40—50 emise pääle. Kui kultu ühes emistega karjamaal viibib, mis küll soovitatav pole, siis ei tohi üle 20—30 emise kuldi kohta arvata. Ühes emistega olles tuleb kuldil igat indlevat emist korduvalt paaritada, mis aga kultu väga kurnab ja suguliselt loiuks võib muuta.

Emiste arv
ühe sugu-
kuldi kohta.

Täiskasvanud tugev kultu võib ilma tervisele viga tegemata 1—2 korda päevas paaritada. Paarituste vaheaeg olgu siis vähemalt 6 tundi. Kui peaks aga mõni päev tungiv tarvidus olema kultu veel rohkem kordi paaritamiseks tarvitada, siis tuleb kultu eriti tugevasti sööta valgurikaste jõusöödadega, selleks andes näiteks kaeru, kliisid, lõssi jne. Et kuldil ei tuleks paaritamisel asjata liiga palju seemet raisata, mis võib kurnavalt mõjuda, tuleb hoiduda mitmekordsest emise katmisest. Arvamine, nagu saaks mitmekordisel katmisel rohkem pörsaid, on ekslik, nagu seda on tõendanud vastavad katsed.

Mitu korda
päevas kult
võib paari-
tada.

Emis innab ehk „otsib kultu“ harilikult iga 3—4 nädala tagant, kui ta tiine pole. Vahest kordub mõnel emisel innaaeg aga ka 10—14 päeva tagant. Pääle poegimist emis innab 6.—8. nädalal (mõnikord ka varem) harilikult aga peatselt pääle pörsaste võõrutamist. Innaajal on

Emise ind-
lemine.

emis rahutu ja jookseb ümber, teeb erilist häält, hüppab teiste emiste selga, suguelundid on tursunud ja limased. Inna tundemärgid avalduvad paremini parajas rammus olevate emiste juures, kuna rasvanuumatud emised kas üldse ei inna või avalduvad innatundemärgid niivõrt nõrgalt, et neid raske tähele panna. Innaaja kestus on harilikult 1—3 ööpäeva, mõnikord võib esineda nendest arvudest ka kõrvalekaldumisi.

Emise
paarita-
mine.

Paaritamiseks viiakse innav emis kuldi juurde. Kui kult asub kaugel, siis emise kuldi juurde viimiseks ja äratoomiseks tarvitatakse harilikult seavedamise kasti. Paaritamine toimub kõige tagajärjekamalt umbes 18—24 tundi pääle innaaja algust. Kui paaritamiseks kuldi juurde toodud emis osutub liiga väikeseks suure ja raske kuldi jaoks, siis tarvitada sellekohast paaritamispukki. Paaritamispukke on mitmesuguseid. Põhimõtte nende ehitusel seisab selles, et paarituse ajal kuldil ei tuleks oma täie raskusega emise pääl lasuda; selleks on otstarbekohane ka kui emisel on kõhu all mingisugune tugi, näiteks riide näol. Paarituspuki aset võib tihti hää eduga täita ka kaks pinki, mille kõrgus umbes 45 sm, pikkus 50 sm, laius 25 sm. Paaritajale kuldile asetatakse kohe emise selga hüppamisel pingid esimeste jalgade alla, milledele seega kult saab toetada. Tingedaks muutunud kultidega paaritamisel peab ettevaatuse mõttes kuldil kihvad kõrvaldatud olema. Selleks toiminguks seotakse kult tugeva nõoriga ümber ülemise lõualuu kinni ja viilitakse terava viiliga kihvad 2—3 sm kõrguselt ära.

Tiinuseaeg.

Emis kannab läbisegi 3 kuud, 3 nädalat ja 3 päeva. See aeg ei ole aga kõigi emiste juures ühtlane. Ta võib kõikuda 106—128 päeva vahel. Millest tunda, et emis on tiineks jäänud? Esimestel päevadel pääle paaritamist kindlaid tiinusetunnuseid ei ilmne. Tiinestunud emis jääb enam rahulikumaks, söögiisu suureneb, ei kannata enam kuldi otsekohest lähenemist. Innaaeg enam ei kordu. Kandja emis on oma liigutustes ettevaatlikum. Kui juba möödunud umbes paar kuud viljastumisest, siis on märgata juba kõhu juures paisumist. Asjatundja võib kätega kõhtu kobades tunda emakas looteid. Umbes 2—3 nädalat enne poegimist paisub imeti palju suuremaks, nisad sirguvad ja jämenevad ning lähevad punasemaks.

Poegimine.

Mõni päev enne poegimist ehk põrsutamist emise kõht paisub kaunis suureks, rippuvaks, tühimikud sügavamaks. Samuti imeti on hästi paisunud, nisadest võib lüpstes saada piimataolist vedelikku. Välissuguelundid on tursunud ja punakad. Umbes $\frac{1}{2}$ —1 päev enne poegimist tekib udaratesse juba päris piim ja emis hakkab pesa tegema, selleks õlgi suuga kokku kandes. Tervetel ja korralikult peetud emistel toimub poegimisakt ilma raskusteta. Põrsad sünnivad harilikult iga 2—10 minuti järele, vahest ka rohkema aja tagant. Poegimine ehk põrsutamine kestab harilikult 2—6 tundi. Järelepuhastus tuleb ära harilikult $\frac{1}{2}$ —1 tunni vältel pääle viimast põrsast.

Poegimise
aeg.

Noori emiseid on soovitatav lasta esimest korda poegida kevadel, siis nende nõrgemad põrsad saavad päikese ja kevadise õhu käes paremini

areneda. Noori emiseid lasta ka ainult üks kord aastas poegida, et noor emis kosuks. Teised emised võivad aga tarviduse korral poegida kaks korda aastas, isegi kahe aasta sees on võimalik viis pesakonda saada. Siis tuleb muidugi emiste eest hästi hoolitseda, et nad ei kõhnuks väga.

5. Seakasvatust edustavad asutised Eestis.

Riik toetab meil igal aastal abirahadega mitmeid seakasvatust edustavaid ühiskondlikke asutisi. Üks tähtsamaid asutisi, kes tegutseb juba 1922. a. alates meie seakasvatuse edendamise alal, on Eesti Seakasvatatajate Selts, kes töötab Põllutöökoja volinikuna. Seltsiga käsi käes edustavad seakasvatust sigade sugulavad, kuldijaamad, kontrollijaamad. Mitmesuguseid katseid seakasvatuse alal üleskerkinud küsimuste uurimiseks korraldab seakasvatuse-katsejaam. Peekonisigade kasvatamisest on eriti huvitatud eksporttapaamad, kes nimetatud ala edendavad, korraldades pääle muu peekonisigade kasvatamise võistlusi jne. Pääle nimetatud asutiste võtavad seakasvatamise edendamisest kaudselt osa veel mitmed asutised ja ettevõtted, nagu põllumeeste-seltsid oma näitustega, kus tihti ka seakasvatuse osakonnad, jne.

Eesti Seakasvatatajate Seltsi ülesandeks on arendada meie olude kohaselt seakasvatust üldse, eriti aga aretada Eesti olude kohaselt suurt valget inglise siga ning parandada tõuliselt kohalikku maasiga. Selts oma ülesande teostamiseks hoolitseb hääde sugusigade saamise eest, hangib riigilt abirahasid ja pikaajalisi laenusid sugusigade ostmiseks, korraldab sugusigade kasvandusi, märgib sugusigu ja peab tõuraamatut. Oma konsulentide kaudu annab Selts juhatusi põllumeestele seakasvatuse alal üleskerkinud küsimuste lahendamiseks. Paljud põllumehed-seakasvatatajad on aru saanud Seltsi tähtsusest ja kasust ning koondunud liikmetena Seakasvatatajate Seltsi ümber.

Seltsi üheks tegevusalaks on sugusigade märkimine ja tõuraamatupidamine. Tõuraamatu abil on võimalik jälgida meil tunnustatud tõusigade arenemist. Tõuraamat aitab paremaid sugusigu leida, sest sinna märgitakse ainult paremad tõusead.

Tõuraamatusse võetakse suuri valgeid inglise tõugu sigu ja parandatud maasigu. Tõuraamatusse võetavad sead peavad varustatud olema põrsa numbriga, mis asub paremas kõrvas ja näitab, et siga on sugulavast pärit tõusiga. Samuti peab sea kohta olema vastav tunnistus sea sündimise ja ta vanemate üle. Erandina võetakse tõuraamatusse ka ilma põrsanumbrita ja tunnistuseta siis, kui kindlalt teada on, et selle sea vanemad olid tõuraamatus. Märgitavad sead peavad olema ilma eriliste keha-vigadeta ja normaalsete põrsaste arv pesakonnas ei tohi olla keskmiselt alla 8. Eriti võetakse arvesse sea kõlblikkus eksportliha saamisel. Samuti nõutakse märgitavalt sealt, et tal oleks nimi ja kohanimi, kus ta sündinud.

Eesti Seakasvatatajate Selts.

Sigade tõuraamat.

Nimede panekul on oma kindel kord. Kultidele pannakse kuld isa nimi ja emistele tema ema nimi ja järjekorra number selle järele, mitmes kult või emis ühest või teisest kuldist või emisest ellu jäetud. Näiteks: Säreveere Miku 2, Öisu Kai 4 jne.

Kõikidele tõuraamatusse märgitud sigadele tätoveeritakse numbrid pahemasse kõrvalesta. Kultidel on numbrid paaritud, näiteks: 1, 3, 5, 7, 9 jne., emistel paarinumbrid 2, 4, 6, 8 jne.

I tõuraamatus (1923—1930) on suure valge inglise tõugu kultide numbrid 1—451, emistel 2—450; parandatud maatõugu kultidel 1—55, emistel 2—56. Selles tõuraamatus on ainult sugulavade ja kuldijaamade tõusead. Järgmistesse tõuraamatutesse võetakse arvatavasti aga ka teisi tõusigu, vähemalt tõuemiseid.

Parandatud maasigade tõuraamatu erimäärsed. Parandatud maasigade tõuraamat koosneb kahest oskonnast: A ja B. A-osa konda võetakse sead, kes vastavad oma välimikult ja põlvnemiselt tõuaretuse sihile. Sihiks on saada taani maaseale sarnanevat maasiga, kelles vähemalt $\frac{1}{4}$ kohaliku maasea verd. B-osakonda võetakse neid, kellel on olulisemaid välimiku vigu, nagu turjakad, liiga pikk pää, lühike keha, jämedad jalad jne.

Sigade sugulavad. E. Seakasvatajate Seltsiga käsikäes töötavad üle riigi 20—25 sugulava (1934. a. 25). Need on puhasvereste tõusigade kasvandused, kelle ülesandeks on kasvatada ja levitada üle maa turunõuetele vastavaid tõusigu. Nende kaudu lähebki seakasvatajate kätte igal aastal suur hulk tõusigade põrsaid. 1932. a. oli kokku sugulavades 127 emist ja umbes 1957 põrsast, keskmiselt umbes 10 põrsa ümber pesakonnas. Oma seakarja koosseisu uuendamiseks ja parandamiseks sugulavad võivad saada Seltsi kaudu riiklikku abiraha.

Paremate sugusigade kasvanduste leidmiseks ja olemasolevate sugulavade edurikkamale tööle ergutamiseks korraldatakse E. S. Seltsi poolt sugulavade ja nendeks saada soovijate vahel võistlusi. Võistlustest võivad osa võtta kõik majapidamised, kes vastavad Seltsi poolt ülesseatud tingimustele, mis on järgmised: 1) majapidamises peab olema vähemalt 1 kult ja 3 sama tõugu emist, kes on tõuraamatusse võetud või on selleks kõlblikud; 2) sead peavad olema hää sigivusega, nii peab üleskasvanud põrsaste arv olema pesakonnas keskmiselt vähemalt 8; 3) majapidamised peavad sugusigu ja põrsaid müüma; 4) neil peab olema puhas-sigala, mis vastab tervishoiulistele nõuetele; 5) peavad pidama sigade kohta Seltsi poolt nõutavaid arveraamatuid; 6) majapidamine peab vähemalt ühe aasta olema töötanud Seltsi järeelvalve all.

Sugulavade võistlused. Igal aastal või pikemate vaheaegade järele vastav asjatundjate komisjon vaatab ja hindab ära võistlusest osavõtjad seakasvandused. Hinnatakse punktidega: sigade välimikku ja selle pärilikkust, sigade jõudlusomadusi, hoolitsemist sigade eest, korda ja lauta.

Jõudlusomadustest hinnatakse sigade sigivust, arenemist, lihaväärtust, põrsaste sünnikaalu ja juurdekasvu kuni 3 nädala vanuseni. Sigivuse kohta on maksev nõudmine, et pesakonnas peab sündinud olema keskmiselt vähemalt 10 põrsast, et I auhinda saada, 8 põrsast — II auhinna ja 6 p. — III auhinna saamisel. Arenemist hinnatakse põrsaste ühtluse ja üldise edasijõudmise järele. Lihaväärtuse hindamisel võetakse aluseks järglaste või eellaste lihahindamise andmeid, kui need olemas on; kusjuures peab olema sigadest hindamisel läinud I sorti, et saada I auhinda — 85%, II auhinda — 75% ja III auhinda — 50%.

Põrsaste sünnikaal ei tohi olla keskmiselt alla 1,2 kg, et saada I auhinda ja vähemalt 1 kg II auhinna saamisel. Hoolitsemise ja korra hindamisel vaadatakse üldist korda laudas ja arvepidamises. Lauta ise hinnatakse tervishoiu ja otstarbekohasuse seisukohalt.

Sugulavadeks tunnustatud seakasvandused jagatakse 3 järku, arvesse võttes seejuures hindamisel saadud punktide arvu. Kõige paremateks, s. o. I järgu sugulavadeks võivad saada ainult need majapidamised, kes vähemalt 3 aastat hääde tagajärgedega võistlustest osa võtnud.

Parematele sugulavadele antakse auhindu rahas või väärtasjadena. Kõige paremale aga antakse kallihinnaline rändauhind, mida tuleb kas 3 aastat järgimööda või 10 aasta kestel 5 korda võita, et saada see omale jäädavalt.

E. Seakasvatavate Seltsi järevalve all töötavad meil 1934. a. korraldatud võistluste alusel järgmised sugulavad:

Sigade
sugulavad
Eestis.

A. Suure valge inglise tõu jaoks:

1. E. P. R. Imastu mõis, Virum.
2. Vana-Antsla riigimõis, Võrum.
3. A. Vask, Koka t., Järvam.
4. D. Jaagund, Roometi t., Tartum.
5. Polli riigimõis, Pärnum.
6. Öisu mõis, Viljandim.
7. O. Pärlin, Soojamaa t., Tartum.
8. Mooste riigimõis, Võrum.
9. P. Kibe, Vanausse t., Viljandim.
10. Mõdriku kodumajanduskool, Virum.
11. Kuusiku riigimõis, Harjum.
12. K. Pedriks, Pölluri t., Tartumaal.
13. Ed. Böckler, Hindreku t., Virum.
14. Olustvere mõis, Viljandim.
15. J. Sebar, Veskiuru t., Virum.

B. Parandatud maatõu jaoks:

1. Joh. Hansen, Pärivere t., Pärnum.
2. C. Anton, Maarja t., Järvam.
3. E. Linkhorst, Koltsi t., Järvam.
4. H. Virkus, Purila m., Harjum.
5. G. Ottas, Villemi t., Tartum.
6. K. Olev, Möldri t., Virum.
7. Käravete mõis, Järvam.
8. R. Uritam, Urita t., Harjum.
9. Sõmerpalu riigimõis, Võrum.
10. Kõljala põllutöökool, Saarem.

Sugukuldijaamaks võib E. S. Selts tunnustada igat majapidamist, Sugukuldikus peetakse vähemalt üks tõuraamatusse võetud kult ja kes seda ümbruskonna seakasvatavate emiste paaritamiseks annab. jaamad.

Sugukuldi ostmiseks võib saada abiraha Seltsi kaudu kuni 50—75% ostuhinnast, kui täidetakse sugukuldi ostmisel Seltsiga sõlmitud lepingu tingimusi. Tähtsamaks tingimuseks on, et tuleb ostetud kult vähemalt 2—3 aastat pidada ja selle aja sees kuldiga vähemalt 75 emist paaritada. Nende tingimuste mittetäitmisel tuleb osa saadud rahast tagasi maksta. Pääle selle on kuldijaama pidaja kohustatud pidama arveid kuldi paarituste ja nende tagajärjel sündinud põrsaste üle.

E. S. Selts määrab kuldi kohta paaritusmaksu, mida kuldi omanik võib iga paaritatud emise päält nõuda. Vastavad kuldijaama kuulutused ja paarituskvitüürid annab Selts. Kuldijaamu on meil juba peaaegu igas vallas. Nende kultide paaritamiste tagajärjel sünnib igal aastal mitukümmend tuhat põrsast. Nii on ka kuldijaamad nagu sugulavadki tähtsad asutised sigade tõuaretusel.

Et kuldijaamu veel enam virgutada seakasvatuse edendamisele, siis korraldatakse ka nende vahel võistlusi. Võistlemaid majapidamisi hinnatakse punktidega, kusjuures arvesse võetakse kuldi välimikku ja pärilikkust, jõudlust, paarituste arvu, vahelised kuldi pidamist ja söötmist. jaamade vahelised võistlused.

Kuldi paarituste tagajärjel peab sündima keskmiselt vähemalt 10 põrsast

pesakonnas, et I auhinda saada, 8 p. — II auh. ja 6 p. — III auhinna saamisel. Paarituste arv peab aastas olema vähemalt 40 — I auh., 30 — II auh. ja 25 — III auhinna saamisel. Kuldi lihaväärtust hinnatakse nagu sugulavade juures oli kõneldud kuldi eellaste ja järglaste järele. Samuti hinnatakse punktidega kuldi pidamist, kuldi kehalist seisukorda, söötmist jne. — Kolmele paremale kuldi-jaamale, kes hindamisel rohkem punkte saanud, antakse rahalisi autasusid ja kõige paremale veel diplom kõrgeimaks auhinnaks.

1933. a. lõpul töötasid 425 kuldijaama, neist inglise tõugu 235 ja parandatud maatõugu 190; keskmine paarituste arv kuldi kohta aastas oli 29,43. Pesakonnas sündis 10,44 põrsast, nii et kuldijaamade paaritustest peaks sündinud olema ümmarguselt 130.500 põrsast aastas.

Seakasvatuse kontroll- ja katsejaam.

1927. a. lõpust kuni 1930. a. alguseni töötasid meil Õisu ja Vasula mõisas peekonisigade erakontrolljaamad. 1931. a. aprillis asutati Kuremaa mõisas riiklik seakasvatuse katse- ja kontrolljaam.

Kontrolljaama ülesandeks on sugulavade sugusigade jõudlusomaduste kontrollimine nende järglaste kaudu. Selleks otstarbeks E. S. Selti korraldusel sugulavad saadavad kontrolljaama oma nooremate, enam lootustäratavamate emiste ühest ja samast pesakonnast neli põrsast — 2 emis- ja 2 orikpõrsast — 7—9 nädala vanuses. Kontrolljaamas peetakse need 4 põrsast omaette sulus täiesti ühesuguse söötmissviisi ja elutingimuste juures teiste sugulavade põrsastega. Sigade söödakulud ja juurdekasvud määratakse kaalumise abil.

Kui sead on peekonisea tapaküpsuseni jõudnud, saadetakse nad Tartu eksporttapamajja. Tapamajas kolmeliikmeline komisjon, kelle liikmeteks katsejaama juhataja, ülikooli vastav õppejõud ja peekoni-meister, hindab tapetud sead üksikasjaliselt. Selleks võetakse rida mõõte sea peki ja kõhuliha paksusest ning keha pikkusest, hinnatakse punktidega seljapeki paksust, kõvadust ja jagunemist, kõhuliha paksust, sinkide suqurust, päa ja jalgade väiksust, piha vormi, naha õrnust, peekoni tüüpi. Ka tapakao- ja eksportliha-% ning söödakasustus arvutatakse iga sea kohta. (Vt. tabel.)

Kuremaa kontrolljaama sigade kontrolli keskmisi tulemusi 1. juulist 1931. a. kuni 1. juulini 1934. a.

Kaal kontrolli algusel kg	Kaal kontrolli lõpul kg	Sü kg juurdekasvu kohta	Keskmine püevane juurdekasv sea kohta g	Tapakahanemise %	Eksportliha %	Keha pikkus sm	Seljapeki paksus keskmiselt üle selja sm	Kõhuliha paksus sm	Peki kõvadusele punkte	Peki ühtlusele punkte	Sinkide vormile ja suurusele punkte	Peekoni tüübile punkte	I sordi %	II sordi %	III sordi %	Koguväärtus punkte
19,4	92,8	3,69	517	25,1	58,7	93,5	3,6	3,4	12,8	12,8	12,7	12,9	64,6	30,2	5,2	76,1

Suurvalge inglise tõug:

19,4 | 92,8 | 3,69 | 517 | 25,1 | 58,7 | 93,5 | 3,6 | 3,4 | 12,8 | 12,8 | 12,7 | 12,9 | 64,6 | 30,2 | 5,2 | 76,1

Parandatud maatõug:

19,8 | 94,1 | 3,66 | 554 | 26,0 | 57,6 | 94,5 | 3,8 | 3,3 | 12,6 | 12,9 | 12,6 | 12,8 | 58,8 | 26,5 | 14,7 | 74,1

Säärase sugulavade sigade põrsaste kontrollimise abil on võimalik üles leida sugulavades asuvaid paremaid, turunõudeile enam vastavaid peekonitüüpi sugusigu ja siis neid aretussigadeks tarvitada. Nii on taanlased ja rootslased omi sigu suutnud juba õige palju turunõuete kohase peekoni saamise suunas parandada.

Kontrolljaamaga ühes töötab meil ka seakasvatuse-katsejaam. Viimases selgitatakse katsete ja vaatluste abil sigade söötmises ja pidamises üleskerkinud küsimusi. Ka uurib katsejaam meil esinevaid peekoni erilisi vigu ja sigade haigusi. Katsejaama katsesead hinnatakse samuti üksikasjaliselt tapamajas komisjoni poolt.

Põllumajanduslike näituste kavas on tihti ka seakasvatuse osakonnad, kus asjatundjate komisjon hindab näitusele toodud tõusigu kas üksikult või rühmiti. Hindamisel võetakse arvesse sigade välimikku, põlvnemist, pärilikkust ja jõudlusomadusi. Hindamisel ei jää arvestamata isegi seakasvatuse kodune seisukord, millega vähemalt E. S. Seltsi esindaja tuttav on. Paremaid seakasvatatajaid ergutatakse auhindadega ja rahalise tasuga oma seakasvatust edasi arendama. Näitustel on võimalik ka sellekohase näituse juhatuse loal auhinnatud sigu müüa ja osta, milline toiming aitab kaasa häade tõusigade levimisele.

4. Sigade söötmine ja kasvatus.

1. Sigade toidutarve ja söödanormid.

Söötmine on tähtsamaid toiminguid seakasvatuses. Sigade söötmis- Söötmis- kulud on teiste seakasvatusega seotud kuludega võrreldes võrdlemisi kulud. suured, nad on umbes $\frac{3}{4}$ kogu seakasvatuse kuludest. Seda arvesse võttes oleneb seakasvatuse tasuvus väga palju sellest kui otstarbekohaselt seakasvatataja omi sigu oskab sööta.

Siga tarvitab toitaineid elamiseks ja liha ning rasva tootmiseks. Sea toidu- Emised tarvitavad lisatoitaineid tiinuseajal loodete kasvatamiseks ja tarve üldi- imetamisajal piima tootmiseks. Kaaluühiku (näiteks 100 kg eluskaalu) kohta arvatult tarvitab siga elatussöödaks ligikaudu $\frac{1}{3}$ võrra toitaineid rohkem kui veis. Rasva ja liha tootmiseks kasustab aga siga toitaineid — nagu valku, süsivesi ja rasva — ümmarguselt $\frac{1}{3}$ võrra paremini kui veis.

Sea valgutarve sõltub õige palju sea eest. Nils Hanssoni järgi Valgutarve. tarvitab siga 100 kg eluskaalu kohta valku:

10—15-kg-ne põrsas 700—840 g,

50—60-kg-ne siga 400—480 g,

90—100-kg-ne siga 250—310 g, ja

üle 130 kg raske 200—240 g. Seega mida noorem siga, seda

suurem on tal suhteliselt valgutarve. Noore kasvava sea suurem valgutarve on seletatav sellega, et tema kasvatab suuremal hulgal liha. Liha

võib kasvada ainult valgust. Vanal täiskasvanud seal uusi lihaskiude enam juurde ei kasva, nad võivad ainult suuremaks tursuda, seepärast on ka vanal seal valgutarve väiksem. Imetaja emis tarvitab valkaineid ka piima moodustamiseks ning kandja emis loodete kasvatamiseks.

Süsivete
tarve ja
kasustus.

Süsivetest kasustab siga väga hästi tärklis- ja suhkrut, kuid halvasti kiudu. Süsivetest võib moodustada sea organism keharasva:

1 kg tärklisest	355 g,	mäletsejad	248 g
„ pilliroosuhkrust	281 g,	„	188 g
„ kiudollusest	248 g,	„	253 g.

Süsiveterikkad söödad ongi nuumsea päämised rasvatalendamise allikad. Keharasva võib ka valgust saada, kuid valgu andmine seks otstarbeks oleks liiga kallis. Kiudu ei suuda siga nii hästi kasustada kui veis, sest seal puudub vats nagu veisel ja lambal, kus miljonid pisikud kiudolluse lõhustamisele asuvad ja teda mao ja soolte mahladele kättesaadavamaks teevad. Ka sea mao ja soolte maht on palju väiksem, nii et kiudolluserikkal söödal ei ole sea seedeelundites nii suurt võimalust käärimiseks.

Rasva tarve
ja kasustus.

Siga võib söödas esinevast rasvast küll palju rohkem kui süsivetest ja valgust keharasva moodustada, kuid seale ei ole võimalik sööta suuremal hulgal rasvarikkaid söötasid. Paras rasvahulk seale 100 kg eluskaalu kohta on 0,07—0,1 kg. Suuremal hulgal rasva saades võib seal väheneda söögiisu, tekkida seedehäired ja ka seapekk selle all kannatada. Vastavate katsete ja uurimuste abil on kindlaks tehtud, et söödarasv läheb searasvaks üle. Kui on söödas palju vedelat rasva, siis moodustub ka vedelavõitu ja pehme seapekk.

Vitamiinide
tarve.

Sead nagu teised loomadki tarvitavad oma organismi normaalseks arenemiseks vitamiine. Suurem tarvidus nende järele on noortel kasvavatel sigadel. Kui sea söödaannus koosneb mitmekesistest taimsetest ja loomsetest söötadest, siis harilikult vitamiinidest seakehas puudus ei tule.

Mineraal-
ainete tarve.

Siga tarvitab oma organismi jaoks mitmesuguseid mineraalaineid. Neid aga kõiki harilikult enamvähem leidub seasöötades. Puudus võib tulla sagedamini kaltsiumist ja fosforist. Nende tarbe mitterahuldamise puhul tekib seal kondi-põdurus (inglise haigus). Mineraalaineteks antakse söötkriiti ja söödafosfaati vaheldamisi. (Vt. mineraalained, lk. 182).

Veetarve.

Päale juba nimetatud toitainete on seal ka küllalt suur tarve vee järele. Sea kehas on umbes 80% vett, seega tuleb hoolt kanda, et seal oleks joogivesi tarvilikul määral ikka saadaval. Vett ei tule aga sundida üle loomuliku tarviduse sisse jooma vedelate supisarnaste söötade andmisega. Liigne veenulk on koormav sea organismile, selle soojendamiseks ja kehast läbi kandmiseks tuleb asjata kulutada hulk toitainetest saadud energiat.

Sigade
söötmis-
normid.

Sigade toidutarbe määramiseks on koostatud õpetlaste poolt vastavad söötmisnormid. Meile tarvitamiseks on kõige sobivamad Rootsisis prof. Nils Hanssoni juhatusel tehtud katsete põhjal koostatud sigade söötmisnormid (vt. tabel lk. 173). Nendes normides on seeduva puhta valgu määrad toodud kahes suuruses — äärmised väiksemad ja äärmised suuremad arvud. Väiksemad, kas äärmised või neile suuruse suhtes lähemal seisvad arvud on säääl tarvitavad, kus nuumamisel peki-

Nils Hanssoni **nuumsigade** söötmisnormid.

Sigade eluskaal kg	Keskmine eluskaal kg	Sea kohta päevas			100 kg eluskaalu kohta		Seed. valku ühe sü kohta g
		Kuivollust kg	Sü	Seed. valku g	Sü	Seed. valku g	
10—15	10	0,4—0,6	0,6	70—85	6,0	700—840	115—140
15—20	15	0,6—0,8	0,9	100—120	6,0	670—800	110—135
20—30	20	0,8—1,0	1,1	120—150	5,5	600—750	110—135
30—40	30	1,1—1,5	1,5	150—180	4,9	500—600	100—120
40—50	40	1,4—2,1	1,9	180—220	4,7	450—550	95—115
50—60	50	1,7—2,3	2,3	200—240	4,5	400—480	88—105
60—70	60	2,0—2,5	2,6	205—250	4,3	340—420	80—100
70—80	70	2,2—2,6	2,8	210—260	4,0	300—370	75—95
80—90	80	2,4—2,7	3,0	220—270	3,8	275—340	72—90
90—100	90	2,6—2,9	3,2	230—280	3,5	250—310	70—85
100—110	100	2,8—3,1	3,4	240—290	3,4	240—290	70—85
110—120	110	2,9—3,2	3,5	250—300	3,2	230—270	70—85
120—130	120	3,0—3,3	3,7	260—310	3,1	220—260	70—85
üle 130	130	3,1—3,5	3,9	260—320	3,0	200—240	67—82

Nils Hanssoni **sugusigade** söötmisnormid.

Sigade eluskaal kg	Keskmine eluskaal kg	Sea kohta päevas			100 kg eluskaalu kohta		Seed. valku ühe sü kohta g
		Kuivollust kg	Sü	Seed. valku g	Sü	Seed. valku g	
10—15	10	0,4—0,6	0,6	70—85	6,0	700—840	115—140
15—20	15	0,6—0,8	0,9	100—120	6,0	670—800	110—135
20—30	20	0,8—1,0	1,1	120—150	5,5	600—750	110—135
30—40	30	1,1—1,5	1,3	135—165	4,5	450—550	100—125
40—50	40	1,4—1,8	1,6	150—180	4,0	380—450	95—115
50—60	50	1,7—2,1	1,9	160—190	3,8	330—390	88—100
60—70	60	1,9—2,3	2,1	165—200	3,5	275—335	80—95
70—80	70	2,1—2,5	2,3	170—210	3,3	240—300	75—90
80—90	80	2,2—2,7	2,4	175—215	3,0	215—270	72—90
90—100	90	2,3—2,9	2,6	180—220	2,9	200—245	70—85
100—110	100	2,4—3,0	2,7	190—230	2,7	190—230	70—85
110—120	110	2,6—3,2	2,9	200—240	2,6	180—220	70—85
üle 120	120	2,7—3,3	3,0	205—250	2,5	170—210	68—80
Imetajad emised	150	3,5—5,5	4,5—6,0	500—675	3,0—4,0	300—450	100—115
Mitteimet. emised	150	2,0—3,0	1,5—2,3	100—200	1,0—1,5	70—125	70—85

kvaliteeti ei rõhutata või kus on sugusead väga rammusad. Suuremaid, kas äärmisi või ka neile suuruse suhtes lähemal seisvaid arve on soovitatav peekonisigade või keskmises rammus sugusigade või ka arvurikka pesakonnaga emiste juures tarvitada. Toidutarbe kindlaksmääramiseks nende tabelite põhjal toon mõne näite.

1) Peekonisiga, kelle eluskaal 50 kg, tarvitab päevas 2,3 sü ja 200—240 g seed. valku, nagu seda leiame tabelis realt, kus vastav keskmine eluskaal 50 märgitud. Siin on kohasem valgunormiks võtta kas 240 g või sellele arvule suuruse suhtes lähemal seisev nagu 238, 235 jne. 2) Toidutarbe arvud peekoniseale, kelle eluskaal 75 kg, ei leidu tabelis, kuid leidub, et 70—80 kg eluskaaluga siga tarvitab

100 kg eluskaalu kohta 4,0 sü ja 300—370 g seed. valku. Seega 1 kg eluskaalu kohta oleks toidutarve $4,0 : 100 = 0,04$ (sü) ja $370 : 100 = 3,70$ g seed. valku; 75 kg kohta oleks seega tarvis $0,04 \times 75 = 3,0$ söötühikut ja $3,70 \times 75 = 277$ g seed. valku. 3) Imetaja emis, eluskaaluga 150 kg, tarvitab päevas 4,5 kuni 6,0 sü ja 500—675 g seed. valku. 4) Kui imetaja emis kaalub 200 kg, siis leiame tabeli lahtritest 100 kg eluskaalu kohta 3,0—4,0 sü ja 300—450 g seed. valku; 200 kg kohta tuleks kaks korda rohkem, seega: 6,0—8,0 sü ja 600—900 g seed. valku.

2. Tegelik söötmine.

Kas sööta normeeritult või vabalt. Seakasvatuses tarvitatakse söötmist nii normide järele kui ka vabalt. Vabalt söötmine on lihtsam ja nõuab vähem vaeva. Ka vabalt söötes peab siga ikkagi saama toitaineid tarvilises vahekorras. Söödaannus peaks sisaldama söötühiku kohta tarvilisel määral seeduvat valku. Vabalt ja söögiisu kohaselt söötasid andes, võivad aga ka halvad tagajärjed olla. Peekonisiga võib liiga rasvuda ja seetõttu läheb peekon madalamasse sorti. Ka sugusead võivad vabalt söötes rohkem rasvuda kui see nende arenemiseks soovitav on.

Kõige eelistatavam söötmissviis on söötmissnormide järele söötmine, millele aga seasöötja silm peaks veel abiks olema, sest normid on suure hulga sigadega katsetamisel saadud keskmised arvud, millest aga üksikute sigade toidutarve võib vahest ka erineda. Seasöötja pidagu sigu silmas, et nad areneksid oma kasvatuse eesmärgi kohaselt. Normide järele söötes on harilikult söödakulu väiksem, seega söötmine tuleb odavam.

Sea kaalumine. Sea arenemise õiglaseks hindamiseks on pääle asjatundliku silma suureks abiks ka sea kaalumine. Normide järele söötes on tarvis teada sea eluskaalu. Kaalumiste abil saab kindlaks teha ka sea päevast juurdekasvu, kas siga on juba tapamajja saatmiseks küps jne. — Sigade eluskaalu kindlaksmääramiseks võib tarvitada harilikku detsimaalkaalu, kuhu sea paigutamiseks sellekohane puur pääle pannakse. Kaalumine sündigu alati hommikul enne söetmist 7—14 päevaste vaheaegade järele. Mõõterihma abil saab sea eluskaalu määrata ligikaudu sama täpsalt kui silmaga.

Söötamise aeg ja sagedus. Edukaks seakasvatuseks on väga tähtis, et söetmisaegade suhtes valitseks kindel kord. Kui sigu söödetakse jaheda paksu niisutatud söödaseguga, siis võib vanemaid sigu hää eduga ka ainult kaks korda päevas sööta, sest säärane sööt ei lähe külmas nii kergesti käärima. Vedelama ja soojema sööda andmise puhul peaks aga kolm korda päevas söötma. Söötamise vaheajad olgu võimalikult ühepikkused, öine vahe võimalikult lühike. Kord kindlaksmääratud söetmisaegadest tuleb võimalikult täpsalt kinni pidada, sest kui siga harjunud ajal süüa ei saa, läheb ta rahutuks, seedemahlad hakkavad enneaegu erituma ja lähevad osalt raisku, kõige selle tagajärjel kasustab siga söötasid halvemini.

Söödaannuse suurus. Korruga seale antava söödaannuse suurus oleneb muidugi sea suuruselt ja ka söödaannuse iseloomust. Liiga suurte ja mahukate sööda-

annuste puhul venitatakse sea seedeelundid väga välja ja koormatakse need asjata. Liiga väikeste söödaannuste puhul, mis võivad küll tarvilikul määral toitaineid sisaldada, tunneb siga kõhutühjust ja on rahutu, mis jällegi pidurdab kasvu. Vedelama ja vähemalt kolmekordse söötmise puhul päevas anda niipalju kui siga umbes 15—20 minuti jooksul ära sööb. Paksu, jaheda veega niisutatud sööda andmisel kahekordsel päeval söötmisel võib niipalju anda, et järgmiseks söötmisajaks kõik sööt oleks künnast ära söödud. Söötmissnormide järele söötes määravad need söödaannuse suuruse ja ka koreduse, kui on arvestatud seda, palju vajab siga kg-des kuivollust.

Saksamaal Ruhlsdorfi seakasvatuse-katsejaamas on tehtud pikemaajalisi katseid kuiva ja niisutatud sööda mõju selgitamiseks. Katsete tulemusena saadi suuremad juurdekasvud (98 g päevas rohkem) niisutatud sööda andmisel. Kuiva jahu andes esineb sigadel sagedasti tolmava sissehingatava jahu tõttu hingekõri ja kopsu rikkeid. Kuival söötmisel läheb ka palju jahu raisku, sest seed ajavad seda maha. Seega niisutatud söötmine on eelistatavam.

Kas anda sööt kuival või niisutatult.

Kas anda sigadele sööt supisarnaselt vedelalt või niisutatult õige paksu pudru näol, ka see on katsetega enam-vähem selgitatud. Paksu sööta saades olid sigadel juurdekasvud suuremad (üle 69 g päevas). Vedelal supisarnasel söötmisel on väga mitmed pahed: 1) Suur veehulk, mida siga on sunnitud söödaga sisse võtma, lahjendab seedemahlu, raskendades seega seedimist. 2) Siga ei saa sööda kõvemaidsi osi vedelas söödas kuigi hästi läbi närida, mis ka halvendab seedimist. 3) Palju üleliigset vett saades jäävad seed loiuks, nende liha vesisemaks, käsnasemaks ja ka haigustele vastuvõtlikumaks. 4) Vedelal söödal olevad seed eritavad palju virtsa. 5) Ka peekoni kvaliteet võib kannatada suure veehulga tõttu, kõhuliha võib muutuda lõdvaks ja väljaveninuks.

Veesisaldus söödas.

Seega on paks sööt palju parem. Paksu sööda juures peab aga seal joogivesi ees olema, et ta oma veetarbe rahuldamiseks saaks tarvidust mööda juua. Säärasel korral siga ei joo kunagi niipalju, et vesi võiks talle kahjulikult mõjuda. Joogivee jaoks on kas teine mold või antakse seale samas mollis puhast vett enne söötmist. Kui antakse palju lõssi, siis see täidab joogivee aset. Imetaja emise sööt võib vedelam olla tema suure veetarbe tõttu piima moodustamiseks.

Sööda niisutamiseks ei ole soovitatav tarvitada keeva vett. Kuuma veega kupaatunud sööt annab väiksema juurdekasvu. Ruhlsdorffis saadi näiteks 50 kg eluskaaluga sigade juures kuuma veega kupaatunud söödaga 683 g päevase juurdekasvu, kuna aga hariliku veega (umbes 10—15° C) niisutatud söödaga 798 g, seega 115 g päevas rohkem. Jahedama veega niisutatud sööt ei hellita ka sigu, seda võib tarbekorral ainult kaks korda päevas sööta, sest säärane sööt ei lähe nii kergesti rikki. Külmaes lautades üldiselt on soovitatav anda soojemat, suvisel kuunal ajal aga jahedamat sööta.

Söödasoojus.

3. Seasöödad.

Sea seede- Sea seedeelundid erinevad teiste koduloomade, nagu veise, lamba ja hobuse
elundite seedeelunditest seega, et nad on suhteliselt väiksema mahuga. Sea mao suurus on
iseärasus. umbes 5 liitrit, hobusel 10—18 l, suurel veisel 200 l. Sea sooled on 10—16 korda
kehast pikemad, mäletsejatel aga 22—30 korda. Soolika maht 100 kg eluskaalu
kohta arvatult on seal umbes 27 liitrit, veisel 61 l, hobusel 32 l ja lambal 90 l.
Seal on üheosaline ehk lihtmagu, veisel ja lambal aga neljaosaline — lihtmagu.

Seale koha- Siga oma seedeelunditega kasustab kõige paremini hästiseeduvaid
semad söötasid, mille orgaanilistest ainetest on vähemalt 80% seeduv. Seega
söödad. kasustab siga kõige paremini jõusöötasid, kuna mahukaid, kiurikkaid,
näiteks kõrssöötasid, kasustab siga väga halvasti. Alljärgnevalt ise-
loomustan üksikuid seasöötasid lähemalt. Üksikute söötade keemilise
koostise, seeduvuse ja toiteväärtuse kohta leiduvad andmed „Põllumehe
käsiraamatu“ IV osa lõpul (tabel lk. 382).

Oder. O d e r on teraviljust seasöödaks kõige kohasem. Ta on võrdlemisi
kindla koosseisuga, nii et söötade toiteväärtuse hindamisel on oder alu-
seks võetud. 1 kg otri oma toiteväärtuselt on 1 söötühik või ka 1 vilj-
ühik, nagu teda vahest sigade söötmisel nimetatakse. Oder on eriti hää
nuumsigade sööt, tal on väga hää mõju rasvale, tehes seda tihedaks
ja kõvaks. Oma kõrge seeduvuse (80% ümber) tõttu kasustavad sead
seda väga hästi. Otrale ainsama söödana seale andes saame aga valgu-
kehva sööda; söötühiku kohta tuleb odras 65 g seeduvat puhast valku.
Otri söödetakse jahuna või sömerikuna. Ainult noortele põrsastele
antakse sööma ja närima õpetamiseks vahest ka vähesel hulgal ter-
veid teri.

Kaer. K a e r seasöödana on odrast väiksema väärtusega. Suure kiuhulga
tõttu kestades, kasustavad sead seda halvemini; ta orgaaniliste ainete
seeduvus on 70% ümber. Kaer on kohasem sugusigadele, mõjub sugu-
liselt ergutavalt ja tekitab imetajatel emistel piima. Seepärast peaks
sugusigadele antama jõusööda seas ikka kaerajahu. Mõju pekile loe-
takse üldiselt hääks, kuid siiski mitte nii hääks nagu odral. Noorele
põrsale kaerajahu andes tuleksid kestad välja sõeluda. Söötühikusse
läheb keskmiselt 1,2 kg ja see sisaldab umbes 92 g seed. valku.

Rukis. R u k i s ületab küll toiteväärtuselt odra ja ka kaera, kuid seasöö-
dana jääb odrast maha. Teiste jahude seas (umbes $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ jahu-
normist) võib nuumsigadele sööta tarbekorral hää eduga ka rukkijahu.
Peki kvaliteedile mõjub hästi; ka kasustab siga rukkijahu üldiselt hästi
(seeduvus umbes 80%). Oma kliisterdava omaduse tõttu pole aga rukki-
jahu ainsama viljana hää sööta, sest võib tekitada seedehäireid. Rukis
kui tähtis vili inimestoiduna on ka tihti sigadele kallis sööt. Söötühi-
kusse läheb läbiseigi 1 kg ja sisaldab 91 g seed. valku.

Nisu. N i s u seasöödana on meie oludes liiga kallis. Sead kasustavad
seda kui kõrge seeduvusega (83%) vilja hästi, ka pekile mõjub hästi,
söötühikusse läheb 1 kg, mis sisaldab läbiseigi 93 g seed. valku.

Välismaal tarvitatakse seasöödana hää eduga ka maisijahu või -sõmerikku. Maisi kasustavad sead väga hästi, sest tema orgaanilisest ainest seedub 90% ümber. Maisijahu on parem teiste jahudega, eriti aga odrajahuga segamini sööta, sest muidu liiga suurel hulgal (üle 60% viljanormist) kollast maisi söötes, võib pekk õliseks ja värvilt kollakaks muutuda. Söötühikusse läheb 0,95 kg, mis sisaldab 62 g seed. valku.

Mais.

Kaunviljad (hernes, uba, vikk) oma rohke valgusisaldusega aitavad tarbekorral sea söödaannuses nõutavat valguhulka saavutada. Ka mineraalaineid sisaldavad kaunviljad teraviljadest rohkem. Neid aga suuremal hulgal söötes koormatakse seedeelundeid, tekitades seede-häireid (puhutist), seepärast jäävad seasöödana teraviljade kõrval taha-plaanile. Ka on kaunviljad tihti kallid. Sööta tarbekorral mitte üle $\frac{1}{3}$ viljanormist.

Kaunviljad.

Kaunviljadest on hernes nii sugu- kui ka nuumsigadele kõige kohasem, ta mõjub väga hästi pekile, andes ilusa kõva peki. Seeduvus on 90% ümber. Ka pörsastele võib teda vähesel hulgal teiste jahude seas sööta. Uba on vähe halvem, ta on raskemini seeditav (seeduvus 80%), pörsale pole seepärast kohane. Vikk on küll valgurikas (20%), mistõttu vikijahu teiste jahude sekka võttes tõstab valguhulka, kuid mõruda maitse tõttu ei taha sead seda hästi süüa. Viki mõju pekile on veel selgitamata. Kaunvilju läheb söötühikusse 1 kg ja söötühiku kohta tuleb seed. valku hernes 172 g, oas 193 g ja vikis 200 g.

Segaviljajahu väärtus oleneb sellest, mis viljadest ta koosneb. Mida mitmekesisema koostisega ta on, seda paremini ta mõjub. Imetajatele on kohasem kaunviljasegane jahu, sest see sisaldab enam valku, mis piima moodustamiseks tarvilik. Odra- ja kaerasegast (pool otri ja pool kaeru) jahu läheb söötühikusse 1,1 kg, sisaldades 81 g valku. Segavilja-jahu, milles päämiselt odrajahu, võib peekonisigadele anda 30—60% söötühikute hulgast.

Segavilja-jahu.

Tammeterusid võib vanematele sigadele 1—3 kg päevas sööta. Suuremal hulgal andes mõjuvad kõhtukinnistavalt neis oleva parkhappe tõttu. Nuumsigadele suuremal hulgal söötes võib ka liha maitset rikkuda, mispärast neid peekonisigadele lõppkuudel mitte sööta. Sead söövad meelsamini värskeid tōrusid. Võib anda ka koorimatalt, sest sead harjuvad neid ka ise koortest vabastama. Värskeid tammeterusid läheb söötühikusse 1,8 kg, kuivatatud ja kooritud — 1 kg, sisaldades umbes 40 g seed. valku söötühikus.

Tamme-tōrud.

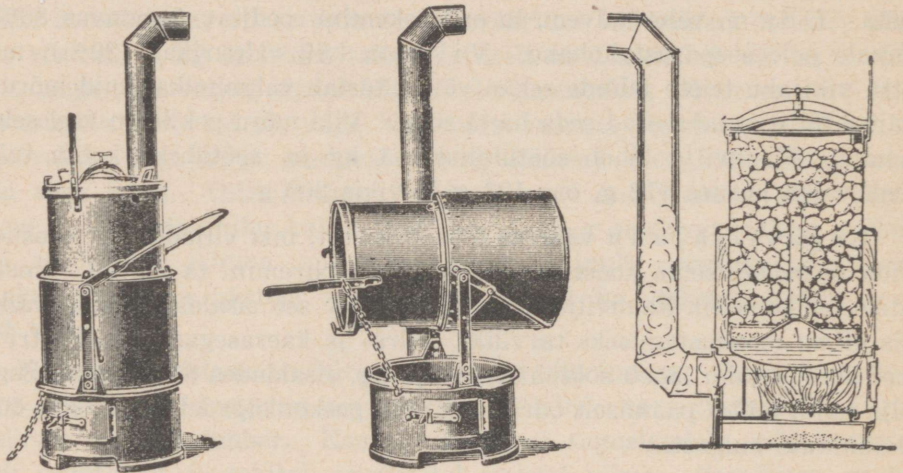
Kliisid siga nii hästi ei kasusta kui piimaveis, päämiselt nendes esineva rohke kiudaine tõttu. Nende orgaanilise aine seeduvus on alla 70%. Nisu- ja rukkikliid mõjuvad ka peki väärtusele halvasti, tehes selle pehmeks, seepärast peekonisigadele parem neid lõppkuudel mitte sööta. Kõige parema eduga söödetakse nisukliisid imetajatele emistele, kellele nad piima tekitavad ja seedimisele vähe lahtistavalt ja korraldavalt mõjuvad. Odra- ja kaerakliid pekile halba mõju ei avalda, kuid nad sisaldavad tihti palju kiudu, eriti kaerakliid. Üldiselt on jahud oma toiteväärtuselt sigadele paremad kui nende kliid. Kliisid tarbekorral sööta teiste jõusöötade seas, kuid mitte suurel hulgal. Söötühikusse arvatakse sigadele

Kliid.

nisu- ja rukkikliisid 1,5 kg, sisaldades 141 kg seed. valku, odrakliisid 1,2 kg, milles 70 g seed. valku, kaerakliisid 1,8 kg, 83 g seed. valguga.

Õlikoogid. Õlikoogid üldiselt oma rohke kiudaine ja rasva tõttu ei ole sigadele nii hääd kui piimaveistele. Lina- ja päevalillekoogid rikuvad ka peki väärtust, seda pehmeks muutes. Sojakoogid ja -tangud, samuti palmi- ja kookuskoogid avaldavad pekile hääd mõju; neid, eriti sojatange võib tarvitada teiste jõusöötade seas vähemal määral, valgukehva söödaannuse puhul. Söötühikusse läheb sojatange 0,85 kg, milles 341 g valku, kookuskooke 0,85 kg, 158 g valku, palmikooke 1 kg ja 125 g valku.

Kartul. Kartul on meil tähtsamaks seasöödaks. Oma suure tärklisesisalduse tõttu on ta hääd nuumsea sööt, ka mõju peki väärtusele on hääd. Nuumseale tuleb kartuleid anda tingimata keedetult, veel parem aurutatult (joon. 130). Aurutatud kartuleid kasustab ja sööb siga palju paremini, nii on aurutatud kartuli seeduvus 93%, toorel kartulil aga 86%. Keet-

Joon. 130. Kartuliaurutaja.

misega või aurutamisega väheneb toores kartulis esineva mürgi (solaniini) hulk ja mõju. Et keetmisel solaniini osalt vette läheb, seepärast seda vett mitte sigadele anda, see nõrgestab sigu ja võib vähendada ka söögiisu. Kartuli idanemisel koguneb solaniin idudesse, seepärast tulevad idud enne sigadele söötmist kartulitelt kõrvaldada. Aurutatud kartuleid võib vanematele sigadele sööta kuni 50—60% päevasest söötühikute hulgast ehk kuni 6—7 kg; peekoniseale aga vähem — umbes 30—40% söötühikute hulgast ehk 3—4 kg ümber päevas. Juurvilja puudusel võib sigadele tarbekorral sööta vähemal hulgal ka tooreid kartuleid, päämiselt vabadele emistele. Söötühikusse läheb väga hääd kuivolluserikast, aurutatud kartulit 3,6 kg, muidu 4,0 kg, sisaldades söötühikus 36 g seed. valku. Et kartul on valgukehva sööt, siis peab koos kartuliga söötma valgurikkamaid söötasid, et siga ikka tarvilisel määral seed. valku saaks. — Väga soovitav on kartuleid sileerida (hapendada), eriti kevadel, sest

suvel on raske kartuleid hoida. Selleks keedetakse kartulid ja tambitakse mõnda õhukindlasse tünni või kasti, kus nad hästi säiluvad.

Juurvilja on kohasem sööta sugusigadele kui nuumsigadele. Juurvilja söödetakse toorelt, ta teeb oma mahladega sea talvise söödaannuse enam loomulikumaks, ka vitamiinid on hoidunud sääl paremini alal. Juurvilja söödetakse harilikult peenendatult, vanemad sugusead harjuvad neid tihti ka tervelt sööma. Kui juurvilja mõnesugusel põhjusel tuleb keedetult sööta, (näiteks mõni siga ei söö kõiki juurvilju toorelt), siis võib ka juurvilja keeduvett sigadele joota, sest see vesi mürki ei sisalda, vaid osa toitaineid võib isegi vette minna. Nuumsigadele antakse toorest juurvilja vähesel hulgal söögiisu suurendamiseks, näiteks peekonisigadele mitte üle 15—20% söötühikute hulgast; muidu pikeneb nuumaaeg, suureneb tapakadu ja kasvab söödakulu 1 kg juurdekasvuks. Sugusigadele võib neid aga tarbekorral ühes aganate ja jõusöödaga õige palju sööta, isegi kuni 10—15 kg. Juurvilju kui mineraalainete vaesed söötasid täiendagu söödaannuses mineraalaineterikkad söödad või ka mineraalained.

Juurviljadest on sigadele kõige kohasemad kaalikad ja peetid, mida läheb söötühikusse 9 ja 10 kg, sisaldades sü-s 45 ja 36 g seed. valku. Porgandeid söövad sead ka meelsasti, kuid neid on meil harilikult niivõrt vähe, et neid ainult toorelt maitseainena põrsa söögi sisse võtmiseks ehk mõnel pool jätkub. Põrsa arenemisele mõjub toores porgand oma vitamiinide- ja rauasisaldusega hästi. Söötühikusse läheb umbes 9 kg, seed. valku 43 g. Viimasel kohal oma toiteväärtuse suhtes seisab naeris, mida sead tihti toorelt ei taha süüa. Teda antakse siis, kui paremad juurviljad puuduvad. Söötühikusse läheb 13 kg, valku sü-s 50 g.

Juurvilja-päälisest on enam kohasemad seasöödaks porgandipäälised, mida Juurvilja-söötühikusse läheb keskmiselt 10 kg, sisaldades 150 g seed. valku. Teiste juurviljade (peetide ja kaalikate) päälised on halvemad, neid läheb söötühikusse umbes seasöödana. 15 kg, milles valku 130—150 g. Juurvilja-päälised, sisaldades palju orgaanilisi happeid, mõjuvad seedimisele lahtistavalt. Soovitav seepärast vähemal hulgal sööta ja lisaks anda söötfosfaati ja -kriiti. Juurvilja-päälised on siiski veistele kohasemad kui sigadele.

Haljassöödana kõlbab sigadele igasugune söödav õrnem ja noorem Haljassööt rohi, nagu ristik, lutsern, vikikaer, mururohi jne. Rohi kõlbab seasöödana enam sugusigadele söödaks; kui hää rohumaa olemas, siis elatavad vabad emised endid suvel ainult rohust. Ka nuumsigadele võib enne päris nuumale panekut sööta haljasrohtu, mis laiendab nende seedeelundeid, nii et pärast nuumale pannes söövad rohkem ja päevased juurdekasvud on suuremad. Päris nuumsöödaks pole rohi kohane, sest siga kasustab rohtu halvemini — tema orgaanilise aine seeduvus kõigub läbisegi 40—54% ümber. Peekoniseale võib 3—5 kuu vanuses parema eduga sööta hääd õrnemat rohtu kuni 15—20% päevasest söötühikute hulgast. Rohu väärutus on väga mitmesugune, olenedes taime liikidest, vanusest ja kasvu-kohast. Ristikut ja ristikusegast rohtu arvatakse 7 kg söötühikusse (tihti läheb aga rohkem, isegi kuni 10—13 kg), sisaldades seed. valku

147—98 g. Haljasrohtu võib sööta tervelt, hekseldamine on tülikas ja ka tihti pole vajalik.

Silosööt seasöödana. Silosööt, mis tehtud õrnemast rohust ja juurvilja-päalistest, kõlbab põhisöödaks kesikutele, vabadele emistele ja kandjatele emistele esimestel tiinusekuudel. Imetajatele, kandjatele emistele tiinuse lõpul ja põrsastele parem mitte sööta, võimalikkude seede- ja muude tervislikkude häirete vältimiseks. Nuumsigadele anda silosööta tema väikese seeduvuse tõttu tarbekorral ainult vähemal hulgal, kuna päris nuumaajal silosööda andmine üsna ära jätta. Nuumsigadele võib aga hää eduga sööta kartulisilot nii nagu aurutatud kartuleidki. Söötühikusse arvatakse keskmiselt silosööta, mis tehtud ristikuädalast või liblikoelisterikkast rohust, samuti ka lutsernist, 6,5—8 kg, juurviljapäalistest — 10—12 kg.

Hein ja aganad seasöödana. Sigadele kõlbab ainult vähese kiudainega hein. Selleks võib olla noor ristik, lutsern või ka noor niiduhein. Heinte asemel võib sööta ka õrnamaid aganaid, näiteks ristiku-, lina- ja kaeraaganaid, kuna odraaganad ei kõlba. Heinu ja aganaid söödetakse teiste söötade seas peamiselt vanematele sugusigadele talvel. Need kui mahukad söödad aitavad kõhtu täita, ühtlasi ka korendades ja mitmekesisdades söödaannust. Põrsale ja nuumseale nuumaajajärgul parem neid mitte anda nende madala seeduvuse tõttu. Peekoniseale 3—5 kuu vanuses võib tarbekorral heinu ja aganaid ainult natuke (umbes kuni 5% päevasest söötühikute hulgast) anda, aga tingimata tarvilik nende söötmine pole. Heinad söödetakse heksli-tena. Et muuta heina-hekslid ja aganad pehmemaks, peab neid mõni päev hapendama. Käärimine toimub kiiremalt, kui soojale veele ka vähe kooritud piima juurde lisada. Hapendatud ristikheina-heksleid võib arvata söötühikusse umbes 10 kg ümber.

Heinajahu seasöödana. Viimastel aastatel on hakatud meil mõnes kohas ka heina jahvatama ja jahu näol sigadele söötma. Parema heinajahu saab noorest ristiku- ja lutsernheinast. Need sisaldavad välismaa andmetel umbes 10—25% toorproteiini, millest sead suudavad seedida umbes 35—37%, hääl lutsernheina-jahul (3 mm peenusega) ka umbes kuni 56%. Heinajahu tuleb vaadata mitte kui nuumjõusööta, vaid kui nuumale ettevalmistamissööta. Teda kui raskesti seeduvat kiurikast sööta on parem sööta ühes kergemini seeduvate söötadega, nagu kartul, piim jne., siis aitab ta osalt vilja kokku hoida. Vastavate katseandmete puudusel on raske öelda, kuipalju heinajahu päevas võiks seale sööta. Teoreetilistel kaalutlustel võiks see hulk umbes 0,5 kg olla. Söötühikusse võiks arvata heinajahu umbes nagu vastavat heina või natuke vähem. Sööta nagu heksleid hapendatult.

Piim. Täispiima selle kalliduse tõttu antakse ainult põrsastele, eriti võõrdepõrsastele esimesel nädalal pääle võõrutamist. Lõss (kooritud piim) on aga meie oludes üheks tähtsamaks loomse valgu allikaks, mida taimse valgu kõrval seale kui kõiksööjale loomale tema hääks arenemiseks tingimata on tarvis anda. Tiisikuse eest hoidumiseks antakse lõssi pastööritud. Tarvitatakse rõõsalt või hapupiimana kas joogina või söötade niisutamiseks. Tilgastunult võib piim kutsuda esile seedehäireid. Lõssi võib kõigile sigadele hää eduga sööta. Pekile halba mõju ei avalda.

Peekoniseale võib eduga sööta kuni 25—35% söötühikutest ehk 3—5 liitrit sea kohta päevas, vanematele sugusigadele umbes kaks korda nii palju (6—10 kg). Taani katsetes oli sigade juurdekasv siis suurim, kui anti 1 kg vilja kohta seale, eluskaaluga 25—45 kg, 2 kg lõssi; 45—65 kg — 1,5 kg ja üle 65 kg eluskaaluga 1 kg lõssi. Söötühikusse läheb keskmiselt täispiima 3—3½ kg, sisaldades 93 g valku, lõssi 6—6½ kg valguga 192 g söötühikus.

Vöipiima toiteväärtus on umbes samasugune kui lõssil. Seega läheb Vöipiim ja söötühikusse ka sama palju, seed. valku tuleb söötühiku kohta keskmiselt juustuvesi. 174 g. Juustuvee toiteväärtus on umbes pool kooritud piima toiteväärtusest. Kõlbab paremini vanematele sigadele, kuid on mõnes kohas söödetud ka hää eduga peekonisigadele. Vanematele sigadele antakse juustuvett joogiks kuni 18—20 liitrit päevas. Et ta väga kuivollusevaene on, seepärast tuleb seda sööta ühes kuivolluserikkamate söötadega. Söötühikusse läheb keskmiselt 12—13 kg, sisaldades 108 g seed. valku.

Lõssi puudumisel tuleb seale anda mõnda muud valgurikast loomset Lihajahu. sööta. Üheks sääraseks lõssi aseaineks on lihajahu. Suure valgusisalduse tõttu ei ole teda tarvis kuigi palju seale sööta, päevane hulk kõigub 100—300 g vahel. Erilise lõhna ja maitse tõttu sead seda suuremal hulgal ei tahagi süüa. Rasvarikka lihajahu söötmisest nuuma lõpul parem hoiduda, sest on arvata, et ta peki väärtusele halvasti võiks mõjuda. Arvesse võttes rasva ja luude hulka on lihajahu toiteväärtus väga kõikuv. Luudeta (12—13% rasva) lihajahu läheb söötühikusse keskmiselt 0,6 kg, söötühikus 382 g seed. valku; rasvarikast liha-luujahu (19—20% rasva) 0,75 kg ja söötühikus 205 g seed. valku ja rasvakehvat (12%) liha-luujahu 1,0 kg ja sü-s 269 g seed. valku.

Verejahu tarvitatakse samaks otstarbeks kui lihajahu, kuid Verejahu. mitte üle 300 g sea kohta päevas. Söötühikusse läheb 0,65 kg, milles 494 g seed. valku.

Sigadele võib hää eduga sööta ka mitmesuguseid lihajätteid. Hõlpsam on neid Lihasea sööta keedetult ja peenendatult. Kahtlase väärtusega liha tingimata enim keeta, söödana. et hävitada pisikuid. Mitmel pool on edukalt vanade hobuste liha sigadele söödetud. Liha hoidub talvel hästi külmutatult, enne söötmist parem keeta ja siis purustada. Suvel võib hoida soolatult, kuid enne söötmist liigne sool välja leotada, sest vastasel korral võib sigadel esineda soola-mürgistus. Liha võib seale päevas anda kuni 1 kg, suuremal hulgal andes võib esile kutsuda seedehäireid. Liha võib aga ka kuivatatult alal hoida. Selleks tuleb liha puruks raiuda ja seni katlas keeta, kuni liha kontidelt kergesti eraldatav on. Pääle seda purustatakse keedetud liha ja kuivatatakse esialgu tõmbetuule käes ja hiljem viljakuivatises. Nii saadakse kuiv lihapuru, mis hoidub alal ja mida kerge seale sööta nagu lihajahu, kuid mitte üle 300—400 g päevas.

Ka kalajahu on hää lõssi aseaine. Parem on rasvakehv kalajahu, sest rasvarikas võib peki väärtusele halvasti mõjuda, tehes peki õliseks ja traanimaitselikeks. Selles mõttes üle 200 g kalajahu sea kohta päevas pole hää anda. Ka nuuma lõppkuudel hoiduda rasvarikka kalajahu söötmisest. Hääd rasvakehva kalajahu (rasva mitte üle 5%) läheb söötühikusse keskmiselt 1 kg, milles seed. valku 480—490 g, rasvarikast kalajahu aga 0,9 kg, valgusisaldusega 361 g sü-s. Kalajahu.

Tindikala. Meil muu kalajahu puudusel võib eduga tarvitada tindikala. Tema väärtus oleneb õige palju püügiajast, veesisaldusest ja soolast. Liigsoolasuse puhul tuleb enne söötmist tingimata magedaks leotada. Tindidel on kalduvus anda rasvale traani maitset ja õliseks teha. Et seda vältida, siis parem viimastel nuumakuudel tinte mitte sööta. Tindikalajahu võib sama palju sööta kui kalajahu päevas (kuni 200 g), tindikala aga umbes 0,6—0,8 kg. Söötühikusse läheb hääd tindikala 1,0 kg, milles 498 g seed. valku.

Kalajätted seasöödana. Nagu lihajätteid, nii võib ka magedaid kalajätteid seale sööta. Kalapäid tuleks enne hautada, siis langevad lihaosad luudelt maha. Kalajätteid võib kartuseta sööta umbes 3—4 korda niipalju kui kalajahu, seega 0,6—0,8 kg päevas. Suuremal hulgal söötes on karta, et rasv jääb pehme ja omandab traani maitse. Nuuma 1—2 lõppkuudel parem mitte sööta.

Köögijätted seasöödana. Köögijätete või solgi väärtus oleneb muidugi eeskätt sellest, mis jätted nad on. Peekoniseale pole soovitatav sööta haisevaid jätteid, eriti mingil tingimusel mitte nuuma lõppkuudel. Liiga soolaste jätete söötmisest hoiduda, sest siga kannatab soola vähe. Imetajale emisele köögijätete söötmisega olla väga ettevaatlik, sest piima kaudu võivad põrsastele seedeäired tekkida. Solgi andmisel seale vaadatagu solk läbi, et sääl teravaid asju, nagu naelu ja nõelu ei oleks, mis seale kardetavaks võivad saada. Köögijätteid, milles 19,2% kuivollust, läheb 3—6 kg söötühikusse, milles 100 g seed. valku.

Tööstuste jätted seasöödana. Vastavate tööstuste läheduses söödetakse sigadele ka kartulipraaka, õlleraba, tärkliseraba jne. Need on sigadele enam-vähem väikese väärtusega söödad. Neist on õlleraba kõige valgurikkam (3,5%), kuid siga seedib teda rohke kiudaine tõttu halvasti. Söötühikusse läheb keskmiselt 5 kg. Õlleraba võib anda vähemal hulgal ühes teiste söötadega vanematele sugusigadele. Tärkliseraba ja kartulipraaka arvatakse 15 kg söötühikusse. Kartulipraaga söõtmine suuremal hulgal võib emistel tekitada sünnitamishäireid ja loodete äraviskamisi ning sigivust vähendada. Ühes praaga söötmisega anda ka söötkriiti.

Mineraalainete tarbe rahuldamine. Sea mineraalainete tarvet tuleb ka tingimata rahuldada. Puudus mineraalainetest esineb sagedamini talvel, eriti kui sead suuremal hulgal mineraalainetekehvi söötasid saavad, nagu kartul, juurvili, juustuvesi jne. Kuipalju ja missugust mineraalainet anda, oleneb õige palju söödaannuse koostisest. Rohke teraviljade ja kliide saamisel ei tule puudus fosforist, kuid küll kaltsiumist, mida tuleb anda söötkriidi näol sea kohta päevas 10—30 g ehk umbes supilusikatäis. Kartulites, juurviljades ja juustuvees on niihästi fosforit kui ka kaltsiumi vähe, seepärast on säärasel korral kohasem anda söötfosfaati 10—30 g. Mineraalaineterikkaid seasöötasid on vähe, siia kuuluvad: ristik, lutsern, kalajahu, osalt ka kaunviljade seemned. Jõusööda segu valmistamisel, kus küllalt teraviljajahu, tuleks umbes 1% söötkriiti juurde lisada. Tarbekorral tuleb ka keedusoola anda umbes 5—10 g sea kohta päevas.

Kalamaksaõli. Kalamaksaõli, oma rohke A- ja D-vitamiinide ja rasvasisaldusega, on eriti hääd kasvavale põrsale kondipõduruse ja ka rasvatarbe rahuldamiseks pääle võõrutamist. Ainult hääl kalamaksaõlil on säärane toime. Hääd kalamaksaõli on puhastatud kõrvalainetest ja on kollakat (mitte aga pruuni) värvust ja puhta traani lõhnaga, mitte aga soolase

heeringa lõhnaga. (Keemilisel kontrollimisel ei tohi kalamaksaõilis olla üle 0,05% lämmastikku ja joodiarv mitte üle 160.) Põrsastele võib anda 0,2—0,3 g iga eluskaalu kg kohta. Normaalselt söödetud vanematele sigadele pole kalamaksaõilil mingit tähtsust.

4. Põrsakasvatus.

Tugevate elujõuliste põrsaste saamiseks peab juba kandja emise eest tarvilikku hoolt kandma, teda nõuetekohaselt söötma ja talle võimaldama väljas liikumist. Üks kuni kaks nädalat enne poegimist emis asetada ruumikasse ja enam valgemasse sulgu. Poegimise ajaks olgu sulus küllalt puhast aluspõhku, et põrsad saaksid sündides puhast õhku. Pääle sündimist põrsad puhta õletuustiga sünnituslimast puhtaks hõõruda, tarbekorral ka suu ja ninasõõrmed limast puhastada. Nabanöör umbes 2—3 sõrme laiuselt kõhualt nüridade kääridega ära lõigata, kinni siduda ja joodtinktuuriga lõikekoht sisse määrada. Säärased ettevaatuse abinõud on küllalt tähtsad, sest vastasel korral on haigusidudel võimalik nabanööri kaudu põrsal haigusi esile kutsuda. Kui emis on rahutu ja on karta põrsaste ärasõtkumist, siis sündinud põrsad emisest seniks eemaldada ligidalolevasse korvi või kasti, kuni sünnitus on lõppenud. Pääle sünnitamist asetada põrsad emise alla imema, pannes nõrgemad piimarikkamate nisade juurde. Rohkem piima on keskmistes ja esimes-tes nisades. Nagu tähelepanekud näitavad, valivad põrsad suuremalt jaolt ikka ühe ja sama nisa imemiseks.

Mõni emis ei taha tihti lasta põrsastel imeda. Sagedamini esineb niisugune ebaloomulik nähe esmaspoegijate ja veel harjumata emiste juures. Säärasel korral tuleb katsuda imeda mittelaskmise põhjus kindlaks teha. Võib-olla on emise imeti liiga paistetunud ja põrsad teevad oma teravate hammastega imedes emisele valu. Selle pahe vältimiseks tuleb põrsastel sellekohaste väikeste tangide abil hambad ära murda. Paistetunud imetit (udaraid) ettevaatlikult hõõruda mõne pehmenava ja põrsastele kahjuta salviga, näiteks 1 osa värsket searasva + 1 osa vaseliini ja 2 osa haput koort. Proovida ka kas piima on udarates. Piima puudumisel, mis esineb näit. enneaegsel sünnitamisel (põrsutamisel), anda emisele piimatekitavaid söötasid, nagu kaerajahust või nisu-kliidest paksu jooki või lõssi, imetit ettevaatlikult katsuda lüpsta, et piim rutem tekiks. Emist kogu aeg rahulikult, meelitavalt käitada.

Võib ka säärane nähe esineda, et emisel sünnib palju rohkem põrsaid kui tal on piimaandjaid nisi. Kui juhtub olema mõni teine emis väiksema pesakonnaga, kus umbes sama vanad põrsad, siis õnnestub tihti osa põrsaid selle emise alla imema panna. Emis tunneb oma põrsaid päämiselt lõhnast, seega peaksid ka võõrad juurdepandavad põrsad oma põrsastega ühelõhnalised olema, vastasel korral võib emis võõraid põrsaid mitte omaks võtta. Ühelõhnaliseks tegemiseks võib

Sünnita-
mine.

Mis teha,
kui emis
imeda ei
lase.

Mis teha,
kui emisel
rohkem põr-
said kui
piimaand-
jaid nisi.

emise enda ja võõrad põrsad ööseks ühte magama panna, näiteks kasti või korvi. Tarvitatakse vahest ka haisevaid kahjutuid vedelikke, nagu nõrka kreoliini jne., millega piserdatakse kõik põrsad üle, et nad oleksid ühelõhnalised. Mõne teise vastava emise puudumisel võib põrsaid lasta ka kahes järgus imeda, eriti kui kõik põrsad on ilusad, nii et kahju on neid osalt hukata, ja emisel küllalt on piima. Säärasel korral on vahelduvalt, pooled põrsad emise juures imemas, kuna teised korvis puhkavad. Emist tuleb muidugi siis rikkalikult sööta, et jätkuks kõigile piimast.

Kas on võimalik põrsaid ilma emapiimata üles kasvatada?

Vahest õnnestub põrsaid üles kasvatada ka ilma emapiimata. Emisepiima asemel tarvitatakse tarbekorral lehmapiima. Lehmapiimaga põrsaste üleskasvatamine aga ebaõnnestub suuremalt osalt, sest lehmapiim oma koosseisult erineb väga palju emisepiimast. Võrdluseks toon siin emise- ja lehmapiima koosseisu prof. W. Zorni järele:

	Emisepiim	Lehmapiim
Vett	80%	87,4%
rasva	8%	3,5%
valku	7,2%	3,8%
piimasuhkrut	3,7%	4,6%
mineraalaineid	1,0%	0,6%

Nagu näha on emisepiim kuivolluserikkam ja sisaldab rasva ja valku rohkem. 1 liiter emisepiima võrdub toiteväärtuselt 2½ liitri lehmapiimale. Kitse- ja lambapiim seisavad oma koosseisult emisepiimale lähemal kui lehmapiim, seepärast on nende piim põrsale vähe kohasem. Emisepiima aseainena tarvitatakse ka mitmesuguseid seks otstarbeks valmistatud kunstlikke jooke. Näitena toon ühe säärase joogi dr. N ö r n e r'i järele:

1 liitri keedetud täispiima kohta võtta sama palju keedetud vett. Sellele segule juurde lisada 1 supilusikatäis suhkrut (parem on piimasuhkur) ja 2 supilusikatäit rõõska koort (või lusikatäis kalamaksaõli). Mineraalainete hulga suurendamiseks lisada 2 supilusikatäit lubjavett ja õige natuke keedusoola. Nõrgemate põrsaste jaoks võib kloppida veel paar munakollast segu sisse.

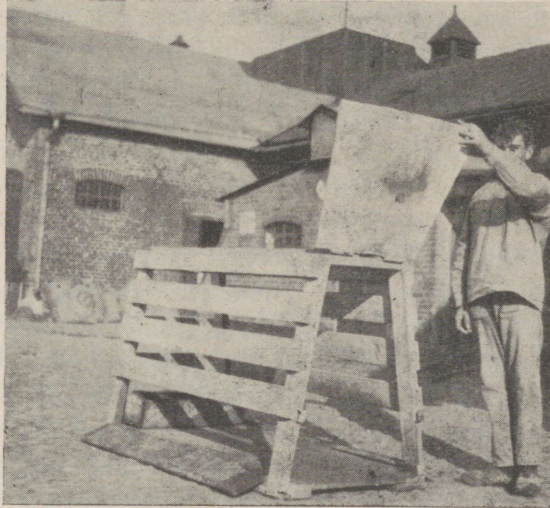
Põrsa üleskasvatamine ilma emisepiimata on aga väga tülikas, ta nõuab kasvatajalt põrsa organismi toidutarbe täielikku tundmist, erilist hoolt ja puhtust.

Emis magab põrsad surnuks.

Esimestel päevadel, kui põrsad veel jõuetud, tuleb ette põrsaste äramagamisi ema poolt. Äramagamisi juhtub enam liiga rammusatel või haigete jalgadega emistel. Need emised on kas oma laiskuse tõttu magama heitmisel ettevaatamatud või ei suuda nii ruttu allajäänud põrsastelt üles tõusta, nii et põrsad lämbuvad. Seega peaks suguemis olema parajas toitumuses ja täiesti tervete jalgadega. Ka pime ja kitsas sulg, pikad õled allapanuna soodustavad äramagamist, sest siis on põrsastel raskem eest ära minna. Allapanuks olgu lühikeseks lõigatud (umbes 30 sm pikad) talivilja-õled, nendes on põrsastel kergem liikuda. Allapanu puudusel, eriti kui on külm betoonist sigala põrand, jäävad põrsad jõuetuks ning satuvad kergemini emise alla. Äramagamist saab tundu-

valt vähendada sellekohaste kaitseelattide löömisega sulu seina äärde, nii et emise mahahaitmisel jääks pörsastele vaba ruumi emise ja sulu seina vahele. Võib aga hää eduga tarvitada ka sellekohaseid imetamispuure.

Nagu joon. 131 näha, on puurid nii suured, et emis mahub neis magama, ja pörsaste emise juurde imema pääsemiseks on puurid alt külgedelt lahtised. Et äramagamise hädaoht pörsaid varitseb enam esimestel päevadel pääle sündimist, seepärast on soovitatav neid esimestel päevadel emisest lahus hoida. Selleks sobib mõni kast või suurem korv emise ligiduses, nii et ta nende lõhna tunneks. Imema tuleb neid tõsta iga paari tunni tagant päeva ajal, õhtul võiks viimane kord umbes

Joon. 131. Imetamispuur.

kella 10 paiku olla, siis öösel kell 2 ja hommikul kella 5 ajal.

Vahest esineb poeginud emise juures ka pörsaste ärasöömise ebaloomulik nähe. Selle nähte põhjuseks arvatakse mitmesuguseid asjaolusid, nagu järelepuhastuse söömine, toore liha söötmine, ebaloomulik pidamine, nagu liikumise puudus emisel, mineraalainete ja vitamiinide puudus söödas, pörsaste teravad hambad, millega imemisel valu teevad jne. Sigade korraliku pidamise juures, kus ei esine ülaltoodud puudusi, ei juhtu ka peaaegu kunagi seda ebaloomulikku nähet. Kui siiski ka korraliku sigadepidamise juures peaks mõni emis pörsaid sööma, siis tuleb säärane emis sugusigade seast kõrvaldada, sest see viga, nagu arvatakse, võib olla ka pärilik.

Emis kipub pörsaid ära sööma.

Esimeseks söödaks pörsale on oma ema piim. Esimesel kolmel nädalal rahuldab harilikult emisepiim täielikult pörsa toidutarbe. Emis annab mõnede õpetlaste arvates sel ajal läbisegi 3—4 liitrit piima päevas, mis toiteväärtuselt vastab 7—10 liitrile lehmapiimale. Emisepiima tarvilikult saades kasvavad pörsad võrdlemisi kiirelt, nii et juba umbes 10 päeva pärast võib pörsas kaaluda kaks korda niipalju kui sündides. Esimesel kolmel nädalal pörsas, kelle keskmine sünnikaal umbes 1,2 kg, kasvab läbisegi iga päev 150 g raskemaks, muidugi kui ta terve on ja emisel tarvilisel määral piima. Kui emisel küllalt piima on, siis näevad ka pörsad ilusad, siledad välja, on roosaka nahavärviga ja erksad.

Imikpörsaste söötmine.

Neljandast nädalast alates ei suuda emis harilikult enam täielikult pörsa toidutarvet rahuldada. Siis hakkavad pörsad ka ise juba lisa-sööta otsima, ronides selleks emise künasse. Emise sööt on neile tihti

raskesti seedu ja tekitab seedehäireid. Põrsale tuleb anda omaette söötasid. Juba kolmandal nädalal võib põrsastele anda sellekohastes madalates künades terveid nisu- või odrateri, mida nad mängides närima õpivad. Teri antakse ainult söömaõpetamise otstarbel. Päris söödaks on aga segavilja sõmerik, päämiselt odra- ja söelutud kaerajahu (kestad kõrvaldatud), mida kaalu järele umbes 90%, ja umbes 9% valgurikkamaid loomseid söötasid, nagu hää liha-, vere- või kalajahu ning 1% söötkriiti. Niisugune jõusöödashugu niisutatakse veega (1 kg segu kohta umbes ½ liitrit vett) paksuks kobedaks massiks. Paks sööt õpetab põrsast juba noorelt sööta hästi närima, ja enam süljega kokku puutudes kasustatakse sööta ka paremini. Sööt anda madalates künades, emisest eraldatud kohas, et emis ei saaks põrsaste eest ära süüa. Seesugust paksu sööta tuleks anda põrsastele vähemalt kolm korda päevas, niipalju kui süüa jõuavad. Joogitarbe rahuldamiseks võib tarbekorral anda värsket, tervete loomade udarasoojuses piima. Haiguskahtlaste lehmade piim olgu tiisikusidude hävitamiseks pastööritud. Täispiima asemel võib joota ka lõssi (kooritud piima). Piima anda esialgu õige vähe, 8—10 põrsa kohta 1 liiter päevas, millist hulka järk-järgult põrsaste vananemisega suurendatakse. Piimaga jõusöödashugu niisutada pole soovitatav, sest säärane sööt võib künades käärima hakata ja põrsastel seederikkeid põhjustada. Söögiisu suurendamiseks võib hiljem paksu sööda sisse panna ka vähe keedetud kartuleid ja toore juurvilja (nagu porgandi) lõikeid. Sellekohastesse madalatesse künadesse on väga soovitatav panna põrsastele tuhnimiseks lubjarikast mulda, millesse kõhulahtisuse vältimiseks panna 1 g rauavitriooli päevas pesakonna kohta. Seedehäirete vältimiseks on hääd ka puusötükikesed (parem lehtpuusöe), mis seedelundites kahjulikke gaase ja vedelikke endasse imevad ja seega aitavad neid kahjutuks teha. Põrsaste söötmisel tuleb pidada täielikku puhtust, näiteks söödanõud iga päev keeva leelisveega puhtaks pesta jne.

Muidugi ei ole siin kirjeldatud söötmissviis ainuke õige. Kogenenud seakasvataja, kes tähelepanelikult ja asjatundlikult oma põrsaste arenemist jälginud, võib tarbekorral leida oma majapidamise tingimustele enam vastavama söötmissviisi. Ta võib kasvatada põrsaid tarbekorral ka ilma lehmapiimata, võttes selle asemele teisi loomseid valgurikkamaid söötasid, nagu kala-, liha- või verejahu; osalt ka kaunvilja sõmerikku, kuid mitte suurel hulgal, sest kaunvili on põrsale raskesti seeditav.

Võõrutamine.

Põrsaid juba 4—6 nädala vanuselt võõrutades tehakse suur viga. Säärased noored võõrdepõrsad võivad ilma emisepiimata väga kergesti kängu jääda, sest ükski teine sööt ei suuda oma toiteväärtuselt põrsale emisepiima asendada. Mida kauem põrsad emisepiima saavad, kas või õige vähesel määralgi, seda paremasse kasvujõusse nad saavad ja kasvavad ka päale võõrutamist palju paremini, ilma et arenemises nii kergesti seisakut tuleks kui seda juhtub noorelt võõrutatud põrsaste juures. Võõrutamine sündigu võimalikult mitte enne 8 nädalat. Emist muidugi siis paremini sööta, et tal piima oleks ja liiga kõhnaks ei jääks. Poegi-

misel parajas rammus olnud suur emis võib selle 8 nädala sees ka umbes 8 kg kergemaks jääda, mida ta vabalt olles uuesti juurde võtab. Enne võõrutamist, umbes 4—6 näd. vanuselt, kastreeritakse ka kultpõrsad.

Pääle võõrutamist kannab põrsas veel mõni nädal võõrdepõrsa nime. Kui võõrutamine on olnud 8 nädala vanuses või hiljem, siis on võõrdepõrsaste söötmine esialgu ka lihtsam, sest nad on juba enam harjunud lisaöödagaga. Esimesel võõrdenädalal on soovitatav neile anda täispiima, $\frac{1}{2}$ —1 liiter põrsa kohta päevas. Täispiima puudumisel võib anda lõssi hulgas hääd kalamaksaõli kuni 0,2—0,3 g iga kg eluskaalu kohta ehk umbes väikese lusika täis liitri kohta. See täidaks emisepiima rasva ja vitamiinide aset. Mõned seakasvatavad annavad selles mõttes hää eduga ka lihaleent (puljongi, näiteks hobuselihast). Muu sööt jääb esialgu imikpõrsa söödale sarnaseks, andes seda 3 korda päevas. Pikka-mööda üle minna enam mahukatele söötadele, suvel näiteks suurendades haljasrohu-, talvel juurvilja- ja kartulitehulka. Üldse harjutada järkjärgult nende söötadega, millega neid edaspidi tahetakse söötma hakata. Valguhulga saamiseks anda segaviljajahu, milles ka vähe kaunvilja (hernejahu), joogiks lõssi. Söödaannuste koostamisel abiks võtta söötmisnormid. Ka mineraalainete andmise eest hoolitseda, selleks anda 5—10 g söötkriiti, samuti olgu puusüsi saadaval. Sööt olgu endiselt paks. Päevane juurdekasv on umbes 300—400 g. Väga tähtis on söötmisel puhutuse pidamine. Mustusest ja riknenud ning käärimaläinud või ka liiga külmadest söötadest tekivad põrsastele seedehäired kõhulahtisuse näol. Samuti järsud üleminekud ühelt söödalt teisele põhjustavad kõhulahtisust.

Võõrdepõrsaste söötmine.

5. Sugusigade söötmine.

Nagu sugusigade söötmisnormidest (vt. lk. 173) nähtub, on sugusigade söödatarve väga mitmesugune. Noored kesikud tarvitavad valgurikkamaid söötasid kui vanemad kesikud, samuti nooremised ja noorkuldid vanaemistest ning vanakultidest rohkem. Kandjate emiste söödatarve viimasel kandmiskuul on suurem kui esimestel kandmiskuudel, imetajal emisel aga veel palju suurem kui kandjal. Vastavalt söödatarbele tuleb korraldada ka söötmine.

Sugukesikuid tuleb nii sööta, et nad omandaksid kasvades tugeva kehaehituse ja sugusealt nõutava ilusa välimiku. Nad peavad parajas rammus püsima, mitte rasvuma, ja korralikult arenema (keskmine päevane juurdekasv 300—500 g). Liha ja luude kasvamiseks peavad nad saama tarvilikul määral valku ja mineraalaineid. Et ülesseatud sihte saavutada, peavad söötmisel abiks olema vastavad söötmisnormid ja seakasvataja asjatundlik silm ning söötmisega käsikäes käima kesikutele väga tarvilik väljas liikumise võimaldamine. Sugukesikute põhisöödaks on suvel hää karjamaarohi või haljassööt, millele lisaks anda segajahu,

Sugukesikute söötmine.

kartuleid ja lõssi tarvidust mööda. Umbkaudne lisaööda norm päevas võiks olla 1 söötühik, kus $\frac{1}{3}$ lõssi (2 kg), $\frac{1}{3}$ segajahu (350—400 g) ja $\frac{1}{3}$ keedetud kartuleid või kartulisilo ($1\frac{1}{3}$ kg). Talvel on põhisöödaks toores juurvilja, keedetud kartulid, õrnemad aganad või ristikeheina-hekslid; tarvilise valgu saavutamiseks segajahu ja lõss. Näiteks umbes 40—50 kg raskusele kesikule võiks anda päevas:

keedetud kartuleid	2,5 kg
juurvilja	0,6 „
heksleid	0,4 „
segajahu	0,6 „
lõssi	3 liitrit,

lisaks lusikatäis söötkriiti.

Mitteimetajate emiste söötmine.

Mitteimetajaid emiseid sööta nii, et nad poegimise ajaks niipalju juurde võtaksid, kuipalju nad imetamisajal kõhnemaks jäid. Üldse peavad nad parajas rammus olema, sest liiga rasvased ei taha kas üldse tiinestuda või sünnitavad pesakonnas kas vähe või nõrku põrsaid. Rasvatel esineb ka sagedamini poegimisraskusi. Suvel on vabade emiste pääsöödaks karjamaa-rohi või haljassööt. Väga hää karjamaarohi võib täielikult rahuldada vaba emise toidutarbe. Sääraste karjamaade puudumisel tuleb aga umbes 25—50% toidutarbest rahuldada muude käepärast olevate söötadega, näiteks andes selleks rohule lisaks $\frac{1}{2}$ —1 kg segajahu ja 2—3 liitrit lõssi päevas. Eriti tuleb hoolt kanda kõhnemate ja nooremiste lisaööda eest. Viimasel kandmiskuul jõusööta umbes $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ kg ümber päevas rohkem anda kui esimestel kuudel, sest siis tarvitavad looted oma kasvamiseks rohkem sööta. Talvel on aga põhisöödaks juurviljad, keedetud kartulid, aganad või hekslid. Jõusöödana anda odavat jahu $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{4}$ kg ja tarbekorral ka lõssi. Riknenud söötasid, nagu mädanevaid, hallitanud, kopitanud, külmanud, liiga soolaseid köögijätteid kandjale emisele mitte sööta, need võivad enneaegse sünnitamise põhjuseks olla. Samadel põhjustel hoiduda ka tungalterarikka jahu, hapu praaga ja õlleraba söötmisest. 2—3 päeva enne poegimist tuleb söödahulka vähendada, et poegimisel magu ja soolikad liiga täidetud ei oleks, seega vältides võimalikku poegimispalavikku. Loodete luukava kasvamiseks on väga soovitatav ja tihti otse tarvilik anda söödaannusele lisaks 20—30 g söötkriiti või söötfosfaati. On soovitatav võtta ka umbes 5 g keedusoola sööda sekka, eriti tähtis on soola andmine suvel, sest haljas sööt sisaldab vähe naatriumi, mistõttu ainevahetus kehas võib kannatada.

Imetaja emise söötmine.

Imetaja emise toidutarve on nii suur, et imetamise ajajärgul emisele jõuagi niipalju süüa kui tal piimaga tuleb põrsastele anda. Näiteks 10 põrsast kasvavad esimesel 3 nädalal isegi 1500 g päevas, ning see juurdekasv koosneb päämiselt lihast, mille moodustamiseks on suurel hulgal valku tarvis. Seepärast soovitatakse imetajale emisele anda päevas söötadega kuni 600 g seed. valku ehk iga söötühiku kohta 100 g valku. Mõni päev pääle poegimist emise söödaannusele lisada juurde

valgurikkamaid söötasid, nagu kaunviljasegast jahu, liha- või kalajahu, lõssi jne., ning vähendada mahukaid söötasid, nagu aganaid, heksleid jne. Uleminek valgurikkamale söödaannusele toimigu mitte järsult, vaid mõne päeva vältel, sest järsud muudatused söödaannuses võivad põrsastel seede- häireid tekitada. Üldse imetaja emise sööt avaldab emise piima kaudu mõju põrsastele, näiteks kui emisele anti katsena 55—85 g $MgSO_4$ (mõrusool), siis 24—28 tunni pärast oli kõigil imikpõrsastel kõhulahtisus, kui aga anti emisele 2—3 päeva kestel iga päev 55—85 g lupja, siis põrsastel tekkis täielik kõhukinnisus, seega mitte anda seede- häireid tekitavaid söötasid. Põhisöödaks emisele on talvel juurvili, kartulid ja hääd aganad või ristikuhekslid. Lisaks põhisöödale anda jõusööta, milleks on kohasemad kaerasõmerik, nisukliid, segaviljajahu, liha- või kalajahu, lõss; osalt võib ka odra- või rukkisõmerik olla. Jõusöödahulk oleneb põrsaste arvust ja suurusest ning emisest enesest, kas ta on kõhn või rammus, noor või vana jne. Jõusöödahulk (jahud) kõigub 2—5 kg vahel päevas, emisele võib iga imetada oleva põrsa kohta 0,25—0,5 söötühikut segajõusööta arvata. Söödaannusele lisaks anda 10—30 g söötkriiti või söötfosfaati (parem on neid vaheldamisi anda). Suvel on põhisöödaks karjamaarohi või haljassööt. Sigala lähedal asuvale karjamaale võib imetajat emist juba esimese nädala lõpul pääle poegimist paariks tunniks lasta, edaspidi aga kaks korda päevas 2—3 tundi korraga.

Noorkulti tuleb vähe tugevamalt sööta kui vastavas vanuses noor- Sugukuldi emist, nii et kult korralikult välja areneks, eriti hoolt kanda kultidele söötmine. liikumise võimaldamise eest väljas õhus. Kult peaks ikka parajas rammus püsima. Sööta teda umbes nii nagu vastava kaaluga vabat emist, soovitatav on siiski mahukaid söötasid natuke vähem anda, nii et kuldil korraga mitte üle $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ pangitait sööta ei antaks. Suur söödamaht teeb kuldi loiuks ja venitab mao välja. Jõusöödana on kõige kohasem kaer, mida antakse tarvidust mööda $\frac{1}{2}$ —2 kg päevas, selle järele kas kuldile ainult elatiseks antakse või tuleb tal ka emiseid paaritada, kus seemne moodustamiseks jõusööta enam on tarvis.

Näitena olgu siin toodud sugusigade söötmisnormide alusei koostatud mitte- Emiste päe- imetaja (kandja) ja imetaja emise, kelle eluskaal 150 kg, päevased söödaannused: vased sööda- annused.

	Mitteimetajale	Imetajale 10 põrsaga
segajahu	0,9 kg	2,4 kg
lõssi	2,7 liitrit	9,0 liitrit
kartuleid	2,4 kg	4,5 kg
peete	2,4 „	4,2 „
kaeraaganaid	0,9 „	0,8 „

Lisaks 1—2 supilusikatäit söötkriiti ja fosforhapulupja. Päevas kolmekord- sel söötmisel tuleb anda korraga kolmas osa igast söödast.

Suvel võib anda kartulite, peetide ja aganate asemel vabalt värsket rohtu süüa, jahu ja lõssi enam-vähem endiselt. Mõne eeltoodud sööda puudusel võib seda

asendada toiteväärtuse alusel mõne teise kohase seasöödaga. Vilja vähesuse puhul võib vilja vähem anda, kuid siis kartuleid ja lõssi rohkem.

Aastane
suguemise
söödamäär.

Palju emis aastas tarvitab mingisugust sööta, seda on raske täpsalt määrata. Söödatarvidus oleneb mitmest tegurist, nagu näiteks emise suurusest, kas ta 1 või 2 korda aastas poegib, kaua ta põrsaid imetab jne. Uhe- kuni kahekordsel poegimisel aastas ja imetades 8—10 nädalat 10 põrsast, tuleks umbes 150 kg eluskaaluga suguemisele aastas sööda- eelarvesse võtta:

Segajahu	300—450 kg
lõssi	1000—1500 liitrit
kartuleid	600—1000 kg
juurvilja	500—800 „
aganaid ja heksleid	200—250 „

Suvel saaks siis veel vabalt rohtu süüa. Keskmiselt tuleks arves- tada umbes 1200 söötühikut aastas emise kohta.

Sigade kar-
jatamine ja
karjamaad.

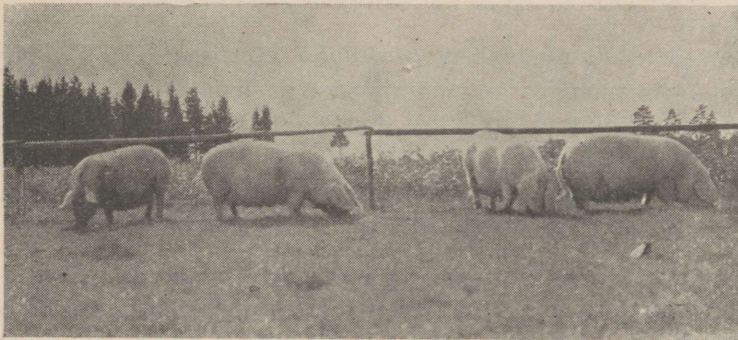
Seakarjamaad on suvisel sigade söötmisel olulise tähtsusega. Karjamaal värskes õhus liikudes ja vitamiine sisaldavat karjamaarohtu süües püsivad sugusead häa tervise juures ja saavad haigustele vastu- pidavamaks. Eriti hää mõju on karjatamisel noortele, kasvavatele sugu- sigadele, kelle korralikku arenemist karjamaa väga soodustab. Karja- maal söötmine teeb seakasvatuse tasuvamaks, sest söötmis- ja kasvata- miskulud jäävad palju väiksemaks. Mõnedel andmetel on kasvatamis- kulud karjamaal umbes 20% võrra väiksemad kui sigu laudas kasvata- des. Karjamaarohi aitab palju ka selleks kaasa, et sea seedeelundid harjuvad enam mahukate söötadega, nii et karjamaal viibinud sead ka- sustuvad ka talvel koduseid mahukaid söötasid paremini. Karjamaad on päämiselt sugusigadele tarvilikud, võib aga hää eduga ka nuumsigu nuuma eelajajärgul karjamaal pidada.

Karjamaa alla on kohasem võtta sigalale lähemal asuvad enam kõr- gemad, sävikad maad, kus põhjaveeseis soodus. Liiga kõrgetel liiva- maadel on rohukasv napp ja taimed puituvad kiiresti, mida siga ei suuda kasustada. Vesisel maal kasvavad samuti seale mitte küllalt kohased taimed, nagu lõikheinad jne. Heinkamar seakarjamaal koosnegu enam õrnematest taimedest, nagu valge ristik, aasnurmik, harilik aruhein jne. Taanis tarvitatakse seakarjamaa külviiks hektaarile 15 kg val- get ristikut ja 13 kg aasnurmikut, milliseid seemnemäärasid võiks ka meil tarvitada, seni kui vastavad katsed peaksid paremaid koostisi soovitama. Heinkamara väetamise ja korrashoidmise eest hoolitseda umbes nagu veisekoplites, nii et kamar hästi tihe ja lopsakas oleks.

1 hektaarist karjamaast jätkub 20 emisele või 100 peekoniseale. Kop- leid olgu vähemalt 3—4, siis on nende kasustamine parem. Koplite aeda- miseks võib tarvitada agr. Th. P o o l i järele 5 traati, mis oleksid aseta- tud nii, et maapinnast I traat on 10 sm, II — 25 sm, III — 40 sm, IV —

65 sm ja V — 100 sm. Aeda võib teha ka lauapindadest, mille pääl oleksid 2 okastraati: I traat 10 sm lauast ja II traat 25—30 sm I-sest.

Et sead heinkamarat koplis ära ei tuustiks, selleks pidada neid säääl vähem aega korraga ja tühja kõhuga koplisse ajada. Koplis võib tarbekorral eraldada ka aiaga väiksem osa tallermaaks, kus sigadel tuhnimine võimaldatud. Hädakorral võib aga ka rõngad ninna panna. Selleks pigistatakse kärsa äärest läbi sellekohaste tangidega 1—3 väikest vasktraadist rõngakest. Rõngastatud sigadele tuleb aga tingimata mineraalaineid anda, sest siga ei saa mullast neid enam ise otsida. Päikeskiirte ja suurte vihmade eest kaitseks peaks karjamaal ka mõni varjualune olema, mis võib olla õige odavast materjalist. Et sead aia-
poste maha ei hõõruks, on soovitav asetada karjamaale mõned sügamis-

Joon. 132. Sigade koppel.

puud. Kui karjamaal juhtub mõni veelomp olema, on see sigadele väga suureks mõnuks.

Ajutisteks karja- või söödamaadeks võib tarvitada tarbekorral iga-suguseid õrnema taimestikuga rohumaid ja välje. Karjuse puudumisel võib nende aedamiseks tarvitada liikuvaid aedu.

6. Nuumsigade söötmine.

Otstarbekohaseks ja asjatundlikuks nuumsigade söötmiseks on tarvilikud esijoones teadmised nuumamisel toimuvate muudatuste üle sea kehas.

Nuumamisel saadud keha juurdekasv koosneb rasvast, proteiinist (liha) ja mineraalaineist. Uurimised näitavad ka, et noore sea nuumajuurdekasv on palju veerikkam kui vanal, sest noorel seal kasvab päämiselt liha, kuna vanal aga rasv. Täiskasvanud seal ei kasva nuumamisel uusi lihaskiude üldse enam juurde (vt. talgutarve lk. 171). Suh-
teliselt on mineraalaineid palju rohkem noore sea keha juurdekasvus.

Sellejärele, kas nuumseast tahetakse päämiselt liha või rasva, tuleb ka nooremata või vanemat siga nuumata. Noor, kasvav siga laseb end
Kas noorelt või vanalt nuumata.

Põrsaste söötmise tabel. Kuremaa

Meelitus sööt
3 nädalal

I periood
kuni 4 näd.

II periood
4-6 näd.

1) Tindikalajahu selgelt
ja kuivalt

Jahu koostis:

$\frac{1}{3}$ odrajahu

$\frac{1}{3}$ söel. kaerajahu

$\frac{1}{3}$ tindikalajahu

+

50 gr kartuleid

päevas põrsale

+

vesi eraldi joojiks.

Jahu koostis:

9 osa odra-kaeraja-

hu pooliti

1 osa tindijahu

+

iga kg jahu kohta:

3 kg hapendatud lõssi,

0,5 kg keed. kartuleid,

50 gr toore kondijahu

2) Nisuterad

nisut. suhkruga vee sees.

või

3) Odrajahu vee puder.

2-5 näd. rauavitrioni 2 gr päevas koos suhkruga sirupiga.

Põrsaste arenemise andmed:

4 näd.

6 näd.

Kuremaa

6,22

9,58

Rootsi

6,34

8,98

Taani

6,49

9,62

Märkused:

1) Kui tindikalajahu

2) Farem on linnade

3) Täispuima pole üld

4) Söödetakse isu järel

Kuremaa katsej. riisil.

	III periood 6-10 näd.	IV periood 10-12 näd.
od		
äd.		
is:		
a-kaeraja-		
ooliti		
dijahu		
ahu kohta:		
ndatud lõssi,		
d. kartuleid,		
e kondijahu.		
	Jahu koostis: 9 osa odra-kaeraja- hu pooliti 1 osa lihajahu + iga kg jahu kohta: 3 kg hapend. lõssi 1 kg kartuleid 50 gr toore kondijahu.	Jahu endine, nagu III periood + iga kg jahu kohta: 3 kg hapend. lõssi 1,5 kg kartuleid 50 gr. toore kondijahu.

siirupiga. 1 osa rauavitrioli + 9 osa siirupit.

näd.	8 näd.	10 näd.
58	14,58	20,44
98	13,07	—
62	14,10	18,60

likalajahu saada, siis võib anda ka III perioodis lihajahu asemel
 on linnade tapam. lihajahu.
 ra pole üldse vaja anda.
 ese isu järele.

lihha, vana aga rasva nuumata. Peekoni saame lihhanuuma abil noorest seast, palju pekki aga rasvanuumaga vanemast seast. Söödakulutus söötühikus iga kg juurdekasvu saamiseks on noorel seal palju väiksem, seega ka tasuvam kui vanal. Õige palju muidugi oleneb ka turundusoludest, millised sead — kas liha- või rasvasead — juhtuvad enam nõutavamad ja kallimad olema.

Rahutu-oleku mõju nuumamisel. Nuumamisel tuleb hoolt kanda selle eest, et sigadele oleksid võimaldatud mõnusad elamistingimused. Igasugune rahutu olek, mis esile kutsutud kas seaga toorest ümberkäimisest, või söötmissaegadest mittekinnipidamisest, või allapanu puudusest, või ka väsitavast liikumisest jne., mõjustab nuumajuurdekasvu pidurdavalt. Katsetades on kindlaks tehtud, et kui seal ei lastud puhata, vaid ta pidi kogu aeg seisma, mis rahu- tuse esile kutsus, siis suurenes sea söödatarve kg juurdekasvuks $\frac{1}{3}$ võrra.

Külmas ruumis on nuumamine kulukam. Ka temperatuur avaldab mõju nuuma tagajärgedele. Taanis on tehtud suure arvu sigadega nuumamiskatseid suvel ja talvel. Talvel külmemal ajal on kulunud 100 kg eluskaalu saavutamiseks 11% võrra sööta rohkem kui suvel nuumates. Külmemas ruumis tarvitab siga palju sööta oma kehasoojuse alalhoidmiseks, millega ongi seletatav suurem söödaku talvel, kus laudad harilikult külmemad kui suvel.

Orikaid on kergem nuumata. Pärnis ühtlasi tagajärgi ei saada ka orikate ja emiste nuumamisel. Kergem on nuumata noori orikaid nende rahulikuma iseloomu tõttu. Nii on Rootsis tehtud katsetes orikad saavutanud peekonisea tapaküpsuse (90 kg) 3 päeva kiiremalt kui emised. Päevane juurdekasv on orikatel olnud keskmiselt 630 g, emistel aga 615 g. Parema peekoni andsid katsesigadest emispõrsad, kellest läks tapamajas 53% I sorti, 31% II sorti ja 16% III sorti, kuna orikatel olid vastavad sordiprotsendid 22, 32 ja 46. Emised andsid paremat peekonit nende pikema keha, kohasema seljapeki ja kõhuliha paksuse tõttu.

Nuumasööda annus olgu maitsev. Nuumamisel tuleb palju arvestada ka seda, et seale antavad söödad maitseksid seale. Mittemaitsevuse puhul siga sööb neid halvasti ja vähe ning sellega kasvab ka vähe. Seega osav nuumaja peab oskama valida seale maitsekohaselt nuumasööta- sid. Maitseks pannakse sööda- annusele vahest ka mõni gramm (4—8—12 g sea kohta) keedusoola lisaks. Suur soolahulk mõjub aga kahjustavalt, võib isegi esile kutsuda soolamürgistuse.

Aeglane üleminek ühelt sööda- annuselt teisele. Üleminek ühelt söödaannuselt teise koostisega söödaannusele toimugu aeglaselt, järk-järgult uusi juurdevõetavaid söödahulki suurendades ja ärajätavaid söötasid vastavalt vähendades. Järsu ülemineku puhul uuele söödaannusele ei suuda siga sellega kohe harjuda ja seetõttu võivad esineda seede- häired ja juurdekasv väheneb.

Kiiremal nuumamisel on söödaku väiksem. On katseid tehtud aeglase ja kiirema nuumamisega. Näiteks Taanis tehtud katsed tõendavad, et mida aeglasemalt nuumata, seda rohkem söötühikuid kulub 1 kg juurdekasvuks. Kiire nuumamine tugeva sööt-

mise abil on enam tähtis rasvanuuma juures, kuna peekoninuomal liiga tugev söötmine võib peekonisea väga rasva ajada. Peekoninuomal on kohasem kuldset keskteed käia.

Numumise tagajärjed olenevad õige tihti ka sea isendlikest omadusist. Ühel seal on seedeelundid ja üldse tervis enam korras, võtab kiiremalt rammu kui teine. Tihti on võimatu kindlaks teha, mispärast üks kergemini nuumub kui teine.

Peekonisea söötmist tuleb nii korraldada, et võimalikult suurem hulk sigadest annaks I sordi peekonit. I sorti takistavad peekonisigu minemast mitte üksinda sea juures esineva tüübi vead (vt. peekonisea tüüp lk. 157), vaid suurelt osalt mitteasjatundlik söötmine, mille tagajärjel esinevad mitmesugused vead peki ja kõhuliha juures. Nii näiteks tekib liigse rasvasuse viga kergesti ühekülgsest süsiveterikaste söödaannuste, nagu eriti suurel määral kartuli söötmise puhul. Pekk jääb aga liiga õhukeseks sea näljasöödal pidamisel ka suurte rohuannuste puhul. Pehme või vedela peki tekkimist soodustavad suurel hulgal järgmiste söötade andmine, nagu nisukliid, kala- ja lihajahud, rasvarikad kala- ja lihajätted; ka ühekülgsest suuremal hulgal kaerajahude söötmine on kahtlane. Peki kihilisus arvatakse tulevat ebaühtlastest söötmisest, nagu järsud ning suured muudatused söödaannuse koostises. Näiteks kui siga on saanud kogu aeg suurel hulgal nisukliisid või kaerajahu ja nuuma lõppkuul see asendatakse odra- või hernejahuga, siis on oodata peki kihilisust. Väga veerikas, vedel supisarnane sööt võib põhjustada lõtva, käsnaastliha. Ka võib säärane või ka muu mahukas sööt kõhuliha välja venitada. Valgukehv sööt soodustab kõhuliha õhukeseks jäämist. Ka liigse vanaduse korral jääb liha õhukeseks ja sitkeks.

Kõiki eeltoodud vigu on võimalik suuremalt osalt kõrvaldada asjatundliku söötmisega. Üldise juhtnõrina peekonisea söötmisel tuleb pidada silmas, et noort kasvavat siga kogu tema eluaeg korralikult söödetaks, nii et siga näeks ikka ilus, sile välja ja lõpuks lühiajalise kerge nuumaga saavutataks nõutav eluskaal, milleks on sobivam 88—95 kg. Söötmisel võtta abiks vastavad Niils Hanssoni nuumsigade söötmisnormid ja katsuda 6—7 kuuga peekonisiga tapaküpsiks nuumata.

Peekonisea eluea võib jaotada kahte ajajärku. I ajajärk ehk n. n. Peekonisea kasvuaajajärk kestab umbes 5—6½ kuu vanuseni ehk umbes 60—70 kg eluskaaluni. Sel ajajärgul kasvatab noor siga palju liha — seepärast on valgutarve suur. Ka mineraalaineid ja vitamiine on sel kasvuaajajärgul rohkem tarvis. Valku annavad enam lõss, kaunviljad, kala-, liha- või verejahu. Muidugi ei pruugi neid kõiki anda, vaid vähemalt üht loomset valgurikast sööta. Söödaannuses suurema osa võtavad oma alla vili, kartul ja lõss. Nende kõrval võib anda ka ristikehina, juurvilja ja suvel haljasrohtu. Suvisel kasvuaajajärgul võivad sead ka väljas, häädtes koplites või karjamaal liikuda.

Peekonisea Umbes 60 kg eluskaalu juures algab II ajajärk, n. n. n u u m a a j a j ä r k ja kestab läbisegi kuni 90—95 kg. Kui sigu söödeti kasvuajajärgul päämiselt jõusöödaga, nagu vilja ja lõssiga, siis suurt muudatust söödaannuses pole tarvis teha. Muuta teda ainult vastavalt söötmissnormidele. Kui enim anti suuremal hulgal koremaid söötasid, nagu kartuleid, juurvilja ja karjamaad, siis muudatused on suuremad. Säärasel korral tuleb järk-järgult mahukaid koresöötasid vähendada ja suurendada jõusöödahulka. Nüüd tingimata vältida nende söötade söötmist, mis võiksid rasva või liha kvaliteeti rikkuda. Kui siga enim karjamaal oli, siis nüüd tingimata lauta jätta. Pääsöötadeks meie oludes on nuumajajärgul vili (enamuses oder), kartul ja lõss. Ristikheinahekslid või aganad nuumajajärgul jäägu võimalikult ära. Juurvilja võib anda vähemal hulgal söödaannuse mahlasemaks tegemiseks. Lõssihulk olgu suhteliselt (protsentides) vähem kui kasvuajajärgul.

Söödanormide arvutamise tabel. Peekonisigadele päevase söödaannuse ehk söödanormide koostamise kohta toon selgituseks paar näidet.

1) Sulus on kolm peekonisiga, nendest kaalub üks 34 kg, teine 35 kg ja kolmas 36 kg. Nende söötmiseks on majapidamises tarvilisel määral kasustada järgmisi söötasid: odrajahu, kaerajahu, hernejahu, lõssi, kartuleid, juurvilja (vähevõitu) ja ristikheina. Tarvis koostada nendele sigadele söödanormid.

Sulus olevate peekonisigade keskmine eluskaal on: $(34 + 35 + 36) : 3 = 35$ kg, mille järele määrame päevase toidutarbe ühele seale. Nuumsigade söötmissnormide tabelist (lk. 173) nähtub, et 35 kg siga tarvitab päevas 1,7 sü $[(1,5 + 1,9) : 2]$ ja iga sü kohta 100—120 g seed. valku. Selle toidutarbe rahuldamiseks tuleb anda seale päevas järgneva tabeli V lahtris tähendatud hulgal igat sööta.

I	II	III	IV	V
Söödad	Söötühikute %	Sü-uis seed. valku g.	Seale päevas sü-uid	Seale päevas antav söödahulk
Segajahu ($\frac{1}{3}$ otri + $\frac{1}{3}$ kaeru + $\frac{1}{3}$ herneid) . . .	35	3850	0,60	650 g
Lõssi	30	5760	0,51	3 liitrit
Keedetud kartuleid	27	972	0,46	1,8 kg
Peete	5	200	0,08	850 g
Ristikheina-heksleid	3	363	0,05	500 g (hapendatult)
Kokku	100	11145	1,70	

1 söötühikus 111,45 g seeduvat valku

Tabelis olevad arvud on saadud järgmiselt. Võttes majapidamises esinevaid peekonisea söötasid (I) tabeli II lahtris toodud protsentuaalses söötühikute vahekorras ja arvutades seeduva valguhulga neis söötühikuis (III lahter), saame tabeli all kokkuvõttes 100 sü kohta 11145 g seed. valku. 1 söötühik säärast söötade segu sisaldab seega $11145 : 100 = 111,45$ g seed. valku. Tarvis oli sü kohta 100—120 g, milistes piirides ka 111 asub.

Tabeli II lahtrist nähtub, et seale päevas tarvisminevast söötühikute hulgast, nimelt 1,7 sü-st, tuleb anda 35% segajahu, 30% lõssi jne. Arvutades need % 1,7-st, saame IV lahtris igale seale antava sööda söötühikute hulgad. V lahtris on söötühikud ümberarvutatud kilogrammideks.

Sellest V lahtrist nähtub kuipalju tuleb anda päevas söötasid 35 kg raskusele peekoniseale, et ta toidutarve oleks rahuldatud. Päevas kolmekordsel söötmisel antakse seale muidugi korraga kolmas osa söödahulgast. Et aga sulus oli 3 peekonisiga, seega korraga sulu kohta tuleb anda nagu ühele seale päevas.

2) Toon veel teise näite. Samas majapidamises koostada söödaannus peekoniseale, kelle eluskaal 70 kg. Söötisnormidest selgub, et see siga tarvitab päevas 2,8 sü ja iga sü kohta 75—95 g seed. valku. Siga on juba nuumajärgus. Söötadest anname odrajahu, kartuleid, lõssi ja juurvilja. Hernejahu on kõrvale jäetud kui kallid ja selles eas olevale seale valgusaamiseks mitte tingimata tarvilik, ristikehina-hekslid kui raskesti seeduv ja mitte nuumsööt on ka kõrvale jäänud. Eeltoodud viisil arvatades saame tabeli viimases lahtris toodud päevased söödahulgad:

Söödad	Söötühikute %	Söötühikuis seed. valku g	Päevas söötühikuid	Päevas söötasid
Odrajahu	38	2470	1,06	1,1 kg
Kartuleid	35	1260	0,98	3,9—4 kg
Lõssi	25	4800	0,70	4,2 liitrit
Juurvilja	2	80	0,06	600 g
Kokku	100	8610	2,80	

1 söötühikus on 86,1 g seed. valku.

Kui siintoodud kahe näite juures peaks puuduma mõni sööt või on seda vähe või suuremal hulgal olemas, siis võib seda toiteväärtuse alusel asendada mõne teise olemasoleva ja peekoniseale sobivama söödaga. Suvel võib jätta söötühikute protsentidest kuni 15—20% haljasrohu arvele. Söötade protsendilised määrad võtta lubatud piirides (vt. söödad lk. 176).

Alljärgnevas tabelis toon näitena eeltoodud viisil koostatud peekonisigade päe-Söödanormid vased söödanormid alates 30 kg eluskaaluga. Enne seda kaalu anda võordepörsaste ja nende sööta, mis järk-järgult muutub 30—40 kg-se peekonisea söödaannuse sarnaseks. järele söötmine.

Peekonisigade söödanormid.

Sea eluskaal kg	Keskm. eluskaal kg	Päevast tuleb anda				
		Segajahu	Lõssi	Keedetud kartuleid	Toorest juurvilja (peete)	Hapendatud ristikh-heksleid
30—40	35	650 g *)	3 liitr.	1,8 kg	850 g	500 g
40—50	45	700 g *)	3,75 l.	2,7 kg	1 kg	600 g
50—60	55	800 g **)	4,25 l.	3,3 kg	1,2 kg	500 g
60—70	65	950 g **)	4,25 l.	3,8 kg	800 g	300 g
70—80	75	1,1 kg **)	4,25 l.	4,2 kg	600 g	100 g
80—90	85	1,25 kg **)	4,25 l.	4,5 kg	600 g	—
90—100	95	1,3 kg **)	4,25 l.	5,0 kg	600 g	—

Tabelis toodud söötade tarvilikul hulgal mittekettesaadavuse puhul võib olemasolevaid söötasid nende toiteväärtuse alusel omavahel asendada.

*) Odra-, kaera- ja hernejahu segu.

***) Päämiselt odrajahu, eriti alates 70 kg eluskaalust.

Sea kohta päevas juurde lisada umbes lusikatäis vaheldamisi söötkriiti ja fosforhapulupja.

Söödahulgad on toodud kilogrammides ja grammides. Kui aga kord juba mõni mõõt, peo- või kamalutäis sööta ära kaalutud, siis ei pruugi teinekord aja säästmiseks enam kaaluda, vaid anda vastavalt selle mõõdu või kamalutäite viisi neid söötasid. Normide järele söötes tuleb seakasvatajal ka silm abiks võtta, sest tabelis on keskmised normid, mis arvutatud eluskaalu 10 kg vahedega, näiteks 35, 45, 55 jne. kg eluskaaluga sigadele. Sigadele, kelle eluskaal alla või üle nende keskmiste kaalude (näiteks 30, 40, 50 jne. ligidal), tuleb tarbekorral vastavalt norme kas vähe suurendada või ka vähendada, nii et siga korralikult kasvaks ja püsiks peekonisealt nõutavas rammus. Seda söödanormi muudatust võib lihtsuse mõttes teha päämiselt vilja arvel, seda vastavalt suurendades või vähendades, jättes aga teised söödahulgad enam-vähem endisteks. Normid on arvutatud päeva kohta, nii et kolm korda päevas söötes tuleb sellest kolmas osa korruga seale anda. Tabelis toodud söötade puudusel või nende vähesuse või ka rohkuse korral on võimalik söötasid teatud piirides nende toiteväärtuse alusel omavahel teineteisega asendada.

Peekoni-
sigade kas-
vatus karja-
maal.

Taanis on kriisiaastatel katsutud peekonisigade-kasvatust odavamaks teha karjamaade abil. Ka meil on tegelik põllumees ja seakasvataja agr. Th. P o o l, Pärnumaal, Piistaoja talus proovinud seda taani viisi ja saavutanud häid tulemusi. Põrsastele, alates 10 nädala vanustest, oli põhisöödaks hää kopli-karjamaa rohi, millele lisasöödaks anti iga päev 1 söötühik jõusööta, kus $\frac{1}{6}$ lõssi või teist loomset valgurikast sööta (Piistaojal lihajahu). Päevane juurdekasv oli karjamaal keskmiselt 400 g. Karjamaal viibivad kesikud kuni 45—60 kg eluskaaluni, siis võetakse lauta nuumale. Laudas minnakse pikkamööda enam kontsentreeritud söötadele. 50 kg sea söödanormiks oli Piistaojal 1,2 kg odrakliisid, millele $\frac{1}{6}$ lihajahu juurde segatud, 3 kg aurutatud kartuleid ja ristikheina-ädala heksleid või peete vabalt. Päevane söödahulk oli 2,5—3,0 sü. 60—70 kg alates tõseti teraviljahulk 2 kg-ni, kartuleid 4 kg, kuna ädala- või juurikatehulk vähenes. Päevane söödaannus oli 3,2 sü ümber. Säärase söötamise juures kasvasid sead laudas väga kiirelt, 0,8—1 kg päevas, söödakulutusega 1 kg juurdekasvuks 3,5 sü. Sigadest läks tapamajas I sorti: esimesest partiist 60%, teisest 100%. Seega on lõpptulemused olnud väga hääd, on saadud hääd peekonit ja söödatasuvus on olnud samuti hääd. Kahju ainult, et kauemat aega ja rohkema arvu sigadega sääraseid peekonisea söötmisskatseid pole tehtud.

Peekonisea
söödakulu
söötühikuis.

Peekonisiga tarvitab korralikes tingimuses iga kg juurdekasvuks keskmiselt 3,5—4,0 sü. Seega peekonisiga, alates 20 kg-sest põrsast kuni 95 kg tapaküpsuse eluskaaluni, tarvitab kuni 300 sü. Kodumaa andmetel agr. Th. P o o l'i järele vajab siga 194 päevaga 100 kg saavutamiseks umbes sama palju söötühikuid nagu selgitab järgmine tabel:

Sea eluskaal kg	Vanus söödaperioodi lõpul päevades	Päevane juurde- kasv g	Sü sööta igas perioodis
10— 15	58,0	310	9,6
15— 20	69,0	450	9,9
20— 30	86,0	590	20,4
30— 40	102,5	606	24,7
40— 50	118,5	625	30,4
50— 60	134,5	625	36,8
60— 70	149,5	665	39,0
70— 80	164,0	690	40,6
80— 90	179,0	665	45,0
90—100	194,0	665	48,0
	194,0	592	304,4

Võõrutamisest kuni nuuma lõpuni tarvitab peekonisiga: segajahu Söödakulu 100—110 kg, lõssi ümmarguselt 500 liitrit, kartuleid 300—400 kg, juur- kilogrammi- vilja ca 150 kg, heinaheksleid ja aganaid 25—50 kg. Kui talus juurvilja des peekoni- enam olemas, on võimalik kartulihulka vähendada ja juurvilja suuren- seale. dada. Suvel kartulite ja juurvilja puudumisel läheb rohkem vilja, nii umbes 140—150 kg, lõssi umbes 540 liitrit, haljasrohtu 450—600 kg, ole- nedes rohu väärtusest ja antavast hulgast. Õige hää rohu puhul võib ka veel vähema hulgaga välja tulla.

Numsigade söötmise lihtsustamise mõttes soovitab saksa prof. L e h - Kiirnum m a n n tarvitada kartulnuuma alljärgneval viisil. Seale alates 20 kg kartuli abil. eluskaalust antakse kuni tapaküpsuseni iga päev 1 kg segajõusööta, mil- les on raskuse järele 70% viljasõmerikku (oder), 10% kalajahu ja 20% lihajahu. Pääle jõusööda saab siga iga päev aurutatud kartuleid niipalju kui ära sööb. Säärase kiirnuuma abil võib siga minna umbes 5 kuu jooksul 90 kg raskemaks. Söötasid on Saksas keskmiselt kulunud 110 kg elus- kaalu saavutamiseks 20 nädala sees: kartuleid 803 kg, viljasõmerikku 106 kg, lihajahu 27 kg, kalajahu 14 kg. Kala- ja lihajahu puudumisel võib neid asendada toiteväärtuse alusel teiste valgurikaste söötadega, nagu lõssiga, osalt kaunviljadega, sojajahuga jne. Milliseid tagajärgi saavu- tatakse sellise kiirnuuma abil peekonisigade juures, selle kohta puudu- vad veel kindlamad katsetulemused.

Vilinuuma puhul prof. L e h m a n n'i järele antakse seale, alates 20 kg eluskaa- Kiirnum lust kuni tapaküpsuseni, iga päev 100 g kalajahu ja esimese 2½ kuu vältel veel 150 g vilja abil. lihajahu. Kogu aeg saab siga vilja (oder ja mais pooleks) vabalt söögiisu kohaselt. Säärase kiirnuuma abil on saavutatud 20 kg eluskaalust 110 kg eluskaal 20 nädala vältel. Söötasid on ära kulunud 90 kg juurdekasvuks keskmiselt: viljasõmerikku 312 kg, kalajahu 14 kg, lihajahu 11 kg. See kiirnum oma vilja rohkuse tõttu läheb aga tihti väga kalliks.

Peki- ehk rasvasigadeks võib eduga nuumata sigu, kes peekonisea ea Juhiseid ületanud ja üle 100 kg kaaluvad. Säärased sead kasvatavad nuumamisel pekisigade enam rasva kui nooremad sead. Rasvanuumamisel tuleb seale sööta roh- söötmiseks. kesti süsiveterikkaid söötasid, nagu kartuleid, teravilja jne., sest nendest

kasvab rasv. Kogu nuumaajal hoolitseda selle eest, et siga võimalikult rohkem sööks — seega võiks ka enam rasva kasvatada. Söögiisu on harilikult nuuma algul kõige suurem, siis järk-järgult väheneb. Seda arvesse võttes on soovitatav anda nuuma algul enam vähema väärtusega ja mahukamaid söötasid (nagu haljasrohtu suvel, talvel juurvilja, häid aganaid jne.). Nendega harjutame siga ka suuremaid portsjoneid sööma, nii et ka pärast sööb siis rohkem. Söögiisu vähenedes vähendada mahukate söötade andmist, suurendades aga vilja-, ka kartuli- jne. hulka. Söödaannuse maitse tõstmiseks on hää seda segada lõssiga, tarbekorral võib ka vähe keedusoola maitseks juurde lisada.

Kuni umbes 130 kg eluskaaluni võib nuumamiseks tarvitada ka peekonisea viimast söödandormi, milles suurendada vastavalt nuumsigade söötandormidele (vt. lk. 173) söödahulka, päämiselt teravilja ja kartuleid. Üle 130 kg eluskaaluga pekiseale võiks näiteks nuumamisel anda päevas 2—3 kg segajahu ühes lõssiga (näiteks umb. 5—6 liitrit) ja lisaks aurutatud kartuleid vabalt söögiisu kohaselt. Kui on juurvilja olemas, võib osalt kartulite asemel ka toorest juurvilja anda, mis enam kohasem nuuma I järgus, nuuma lõppjärgus aga anda juurvilja vähem, ainult maitseks. Nuumaega pole kasulik venitada, sest nagu teada vananemisega söödakulu iga kg juurdekasvuks aina suureneb, milleks kulub vähemalt 5 söötühikut peekonisea 3½—4 söötühiku asemel. Umbes 3 kuuga katsuda nuumamine lõpetada. Venemaal nuumatakse pekisigu tihti 3—7 kuud, mis aga liiga pikk aeg, pekisigadeks on säärasel korral 1½—2 a. sead. Tasuvuse mõttes pole soovitatav liiga raskeks nuumata, jätkub juba umbes 150 kg kaalust.

Päevased juurdekasvud pekisea nuumamisel kõiguvad harilikult erinevustega 500—1000 g vahel. Hää kõvateralise peki saamiseks, mis hästi alal hoidub, vältida suuremal hulgal pekki pehmendavate söötade ühekülgsest söötmisest (vt. söödad lk. 181). Ka pekiseale tuleb mineraalaineid anda, päevas umbes supilusikatäis söötkriiti.

Kiirnuum Pääle võorde-ajajärku valmistatakse umbes 30—35 kg rasked kesikud 2—3 kuud nuumale ette. Sel ajal söödetakse neid odavamate ja mahukate koduste söötadega, nagu suvel haljassöödad, karjamaarohi, talvel juurviljad, kartulid, aganad, heinahekslid jne.

Et aga säärased nuumkesikud oma arenemises kängu ei jääks, antakse põhisöödale lisaks päevas 1—1½ kg jõusööta ja 20 g söötkriiti. Jõusöötade seas esinevad päämiselt kodused viljad, ka lõssi võib nende sekka arvata. Pärisnuum algab umbes 75 kg eluskaalu juures. Kesikud on nüüd nuumale hästi ettevalmistatud, harjunud suurte portsjonite mahukate söötade söömisega palju sööma. Nii võivad nad nüüd ka pärisnuumal, mis 2—3 kuud kestab, süüa palju nuumsöötasid ja seega suuri päevaseid juurdekasve (800—1000 g) saavutada. Sääraselt ettevalmistatud nuumkesikud võivad kasustada ka vähem kui 80% seeduvusega (umbes

70%) söötasid nuumamisel küllalt rahuldavalt. Nii nuumatud sead tape-takse umbes 125—150 kg raskuses. Säärane kiirnuum on eelmistest kar-tul- ja vilinuumadest suhteliselt odavam, kuid saaduste kvaliteet jääb eelmistest taha.

7. Töökord sealaudas.

Sealauda-tööd erinevad mõnes suhtes veiselauda-töödest. Veiselau-das algavad tööd harilikult hommikuti varem kui sealaudas, kus harili-kult enne kella 6 tööpäev ei alga. Hommikul esimeseks tööks on sõnniku väljavedu ja asemete korraldamine. Selle töö hõlbustamiseks aetakse sead magamisasemelt sõnniku poolele, kui laudas taani süsteemi sulud (joon. 138). Magamisase seatakse korda, pannes tarbekorral ka uut allapanu, puhastatakse sulu eesosa ja künad. Selle aja sees on sead oma hommikuse mustuse sõnnikukäigul ära teinud, nii et nüüd võib neid jälle kordaseatud sulu etteotsa lasta, et sulu tagaosa või sõnnikukäiku puhastada saaks. Paksu niisutatud sööda söötmise puhul antakse nüüd sigadele ka puhas värske joogivesi ette või küllaldase lõssi puhul vii-manene. Sellele toimingule järgneb talvel hommikuse söödaosa andmine. Suvel aetakse aga vanad sead ja nooremad peekonisead hommikul tühja kõhuga koplisse. Nendele antakse lisa-sööt lauta tagasitulekul. Noorte põrsastega emised ja peekoni- või muud nuumsead jäävad täisnuuma ajajärgul kogu päevaks lauta. Jooksuaedade olemas olles on soovitav soodsate ilmade puhul emis põrsastega sinna lasta. Kui põrsad juba tugevamad, siis lastakse nad suvel ühes emisega koplisse. Talvel on parem välja lasta enne lõunat. Kolmekordsel söötmisel antakse talvel pääle hommiku veel lõunal ja õhtul ülejäänud osa päevasest söödaannu-sest. Paksu sööda puhul enne söötmist joota. Suvel pääle lõunat, kui liigne palavus kadunud, aetakse kopliskäijad sead uuesti sinna. Kui koplis katusealused olemas, siis võivad nad kogu päev sääl viibida, kus nende lõunal ka tarvilik lisa-sööt antakse.

Suuremas seakasvanduses on kasulik aja kokkuhoiuks sigade päevane põhisisöödaannus juba hommikuti mõnes suuremas nõus valmis segada. Söödaandmiste puhul jääb siis veel ainult vastavalt sea liigile erisöödad põhisisöödale juurde lisada, nagu näiteks peekonisigadele kar-tuleid, lõssi; imetajatele emistele kliisid, jahu jne. Väikesearvulise sea-karja juures on võimalik korraldada individuaalsöötmist, s. o. koostada igale ühtlase toidutarbega sigade rühmale omaette söödaannus.

Sigade p e s e m i s e puhul tehakse seda harilikult ennelõunasel ajal. Töö vaheaegadel lasta sigu rahulikult puhata.

Ülevaate saamiseks sulus asuvatest sigadest ja üldise korra mõttes Laudatahv-lid. on väga otstarbekohane tarvitusele võtta sellekohased laudatahvlid, mis mustaks värvitud ja iga sulu kohta üles pandud. Tahvlile märgitakse kriidiga sea nimi või number, sündimise aeg, raskus, põlvnemine. Pääle

nende üldandmete veel muid tarvilikke tähendusi. Näiteks imetaja emise tahvel eeskujulikis sigalas peaks sisaldama järgmisi andmeid.

Emise nimi või number, sündimise aeg, põlvnemine.									
Nädala nr.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Kuupäev	3. III	10. III	17. III	24. III					
Emise kaal kg	182	170	167						
Pörsaste arv	13	12	12						
Pesakonna kaal kg	19,5	31	44						
Päevane juurdekasv g	—	155	155						

Siin on näitena esimesed lahtrid täidetud. Nagu sellest nähtub, on tahvlilt võimalik saada tarvilikku ülevaadet emisest ja pörsastest.

Numsigade tahvlile märgitakse pääle üldteadete kaaluandmed. Et aga iganädalasi kaaluandmeid ei ole võimalik kõiki tahvlile mahutada, seepärast märgitakse nelja nädala andmed järgimööda tahvlile, kui neli nädalat möödunud, kustutatakse teised kaalud pääle nuumale paneku kaalu ja neljanda nädala kaalu. Neljandale nädalale järgnev lahter jäetakse täitmata ja edasi tulevad kaalud 5., 6., 7. ja 8. nädalal. 5-da, 6-da ja 7-da nädala kaalud 8-dal nädalal jälle kustutatakse ja 8-da nädala kaal märgitakse 4. nädala kaalule järgnevasse tühja lahtrisse. Nii kordub kaalude märkimise toiming ka järgnevatel nädalatel. Alljärgnev tabel selgitab eeltoodut.

Sigade nr.	♂	♀	Sünd.	Kaal võõrutamisel kg	29./V	26./VI	24./VII	31./VII
4579	324		23. I	17,0	26	41	54,5	57
	1495							
4634	574		6. II	21,2	34	55	74	79
	3782							
4638	„		6. II	19,3	31	53	72	77

Kaks eeltoodud ülesmärkimisviisi on ainult näitena toodud. Iga seakasvataja võib soovikorral ise kombineerida enda sigalale enam kohasemad tahvlid, märkides neile tema jaoks enam olulisemaid andmeid.

Sigade
märkimine.

Sigade üksteisest eraldamiseks tarvitatakse ajutiseks märkimiseks värvipintslit või veel parem sellekohaseid erilisi värvipulke, millega numbrid või vastavad märgised sigadele selga tehakse. Püsivaks eluaegseks märkimiseks tarvitatakse vastavaid tätoveerimistange, millega numbrid kõrva rõhutakse, või pigistatakse plekknumbrid kõrva külge, nagu näiteks sigade eksporttapamajja saatmisel seda tehakse.

8. Seakasvatuse arvepidamine ja viisid.

Seakasva-
tuse arve-
pidamine.

Sigade jõudlusomaduste, tasuvuse, tootmiskulude ja kogusaagi kontrollimiseks on tarvilik vastav arvepidamine. Vastavalt oma huvidele ja tarvidusele seab seakasvataja sisse kas õige lihtsa või täielikuma arvepidamise. Lihtsaks arvepidamiseks võib kasustada harilikku vihku,

kuhu seakasvatataja märgib kõik sigadest saadud sissetulekud ja nende jaoks tehtud väljaminekud ning teeb muud tarvilikud märkmed, näiteks emiste poegimise, põrsaste arvu, kaalu jne. kohta. Seakasvatuse vastu enam huvitundjad, eriti aga sugulavade omanikud, pidagu sellekohast „Sigadepidamise arveraamatut“, mis Põllumajandusliku Raamatupidamistalitise juhataja poolt koostatud ja E. Seakasvatatajate Seltsi poolt soovitatud. Nimetatud arveraamat jaguneb 2 ossa: 1) sugusigade jõudluse kontroll ja 2) seakasvatuse tasuvuse kontroll. Esimeses osas on kultide jaoks omad tabelid, paaritusregister jne. Säält võib jälgida ka kuldi mõju pesakonna suurusele. Emiste tabel on määratud suguemiste jõudlusomaduste kontrollimiseks: siin on teated emise ja ta vanemate ning põrsaste kohta. Veel on tabelid põrsaste ettetellimise ja müügi registreerimiseks. Teises osas raamatus on jäetud leheküljed inventari-, kassa- ja majandusraamatu ning aastakokkuvõtete jaoks. Arveraamatu pidamiseks on antud kaasa täpsad juhtnöörid.

Sigu võib edukalt kasvatada igas majapidamises, kus nende jaoks söötasid — nagu kartuleid, lõssi, vilja jne. leidub. Ka ilma lõssita võib neid tihti küllalt hääde (lõssi puhul üldiselt siiski paremate) tagajärgedega kasvatada, kui noorematele sigadele lõss asendada teiste loomsete söötadega, nagu liha-, vere- või kalajahuga; vanemad sead võivad olla ka ilma loomsete söötadeta. Mitte igalpool ei ole ühesugune kasvatusviis küllalt sobiv, ühes kohas on enam õigustatud nuumsigade kasvatus kas peekoni- või pekisigade näol, teises aga sugusigade kasvatus põrsaste või juba küpsete sugusigade müügiga.

Peekonisigade kasvatusel on meil iseseisvuse ajal algust tehtud. Tema lühikest aega arvesse võttes pole ta veel suutnud kõikjal tarviliselt levida. Peekonisigade kasvatus on meil niihästi riigi kui ka üksiku põllumehe seisukohalt tähtsam seakasvatuse viis. Riigile annab ta peekoni väljaveo näol igal aastal küllalt tähelepanuväärivad summad väga tarvilikku välisraha. Peekoniseakasvatus on osutunud põllumehele üheks tasuvamaks majapidamisharuks. Peekoniseakasvatus on harilikult pekiseakasvatusest tasuvam, sest peekonisigade söödakulu on suhteliselt väiksem ja peekonisigadele on peaaegu viimase ajani turg olnud kindlustatud; kuna pekisigade müük suuremal hulgal on kandnud enam juhuslikku ilmet. Alles viimasel ajal on tekkinud tõkked kontingentide näol Inglismaale suuremal hulgal peekoni saatmiseks.

Peekoni turustamisel Inglismaale võivad tekkida raskused meie peekonisigade hooajalisest kasvatusel. Meil tuuakse tapamajadesse suuremal hulgal sigu sügis-, talve- ja kevadkuudel (septembrist kuni juunini, mõõnaga aga veebruaris), nii et peekoni hulk ületab sel ajal suurelt meile lubatud väljaveohulga Inglismaale. Suvekuudel (eriti juuli, august) tuleb aga sigu palju vähem kokku. Selle hooajalisuse kõrvaldamiseks peaksid peekonisigade kasvatajad paaritama oma emised senisest palju suuremal määral hilissuve- ja sügiskuudel (august,

Seakasvatuse viisid ja sihid.

Peekonisigade kasvatus.

Hooajalisus peekoniseakasvatuses.

september, oktoober). Pääle muu, kus vähegi võimalik, katsuda kõrvaldada põrsaste talvekuudel kasvatamise takistused, nagu külmad laudad. Suveks jätta peekonisigadele enam sööta, sileerida kartuleid jne. Üldiselt peekonisigade kasvatus senisel määral ei seisa veel ülesaamatute turustamisraskuste ees, kui nende kasvatus enam ühtlasemalt aasta ringi toimuks. Kui aga peaksid turuolud paranema, nii et peekonit on jälle võimalik endistel tingimustel vabalt välja vedada, siis tuleb ka peekonisigadekasvatust meil senisest tunduvalt laiendada, kasvatades neid vähemalt 1—2 iga lüpsilehma kohta aastas.

Pekisigade kasvatus.

Pekisigu kasvatatakse meil päämiselt oma majapidamise ja siseturu jaoks. Meie siseturg on aga väikese mahutusega, mis paneb piirid ette nende kasvatamiseks senisest suuremal arvul. Pekisigade hindade kõikumus ja tihti ka peekonisigadest madalamad hinnad on suurel määral tingitud just siseturu väikesest mahutusest. Nagu teada on ka nende nuumamine võrdlemisi oma suure söödakulu tõttu kallis ja vähetasuv. Senini kui meil pole võimalik peekonisigadekasvatust senisest suurendada ja nõudmine pekisigade järele olemas, on täielikult õigustatud ka pekisigade kasvatus, eriti eksporttapamajadest ja raudteejaamadest kaugemates kohtades. Pääle oma majapidamise ja siseturu varustamiseks on neid võimalik hääl juhul ka Venesse eksportida, nagu see seni juba osalt on toimunud.

{ Sugusigade kasvatus.

Üle riigi mõnikümmend majapidamist võivad edukalt ka tunnustatud tõugu sugusigu müügiks kasvatada. Ilusa nõutava välimikuga ja hääde jõudlusomadustega sugusigade kasvatus nõuab kasvatajalt erilist hoolt, rohkesti teadmisi ja oskusi ning sigadele kohasemaid eluruume, milliseid omadusi ja eeldusi igal seakasvatajal ei ole. Seda arvesse võttes jäägu sugusigade kasvatus E. Seakasvatajate Seltsi poolt välja valitud ja tema kontrolli all töötavate majapidamiste — sigade s u g u l a v a d e — kätte.

Põrsaste koduskasvatatus.

Tarvisminevaid põrsaid pole kasulik suuremal arvul väljast osta, eriti veel tundmatust kohast. Turult ostes saadakse tundmata omadustega põrsaid, kes pärast osutuvad tihti haigeteks ja halvasti kasvajateks. Päälegi on ostuhooaegadel nende hinnad kaunis kallid. Tarvisminevaid põrsaid tuleks katsuda rohkem kodus kasvatada, neid on võimalik enam nõuetekohaselt kasvatada, näiteks kauem imeda lasta ja nii edasi. Ka harjuvad nad juba algusest pääle majapidamises valitsevate oludega, nii et kängujäämisi seetõttu võib nende seas vähem esineda kui teistsugustest välisoludest pärit ostupõrsaste seas.

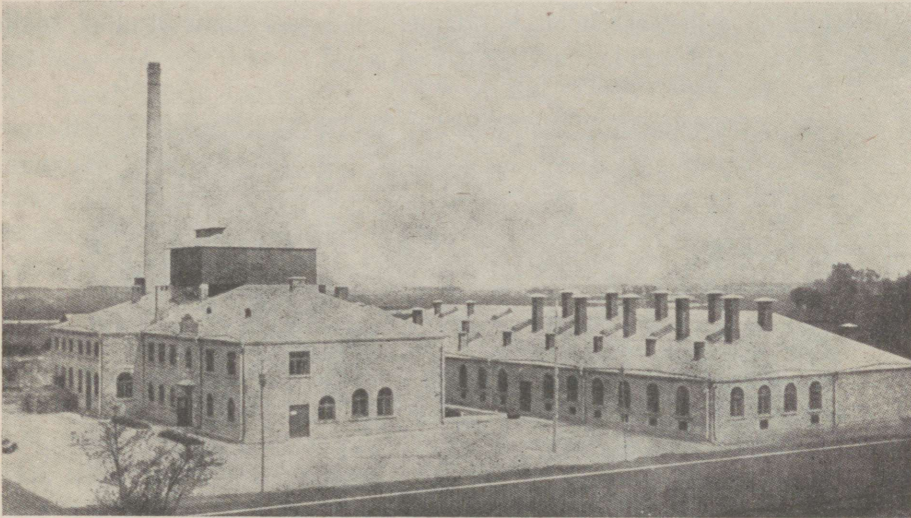
5. Seakasvatatus-saadusi.

1. Peekon.

Seakasvatatus-saadustest väärivad enam tähelepanu peekon ja sealiha.

Eksporttapamajad. Peekon valmistatakse meil sellekohaselt sisseseatud eksporttapamajades, mis asuvad Tallinnas, Tartus, Võhmas ja Tapal (joon. 133).

Viimane neist ajutiselt ei tööta peekonisigade vähese arvu tõttu ja et seega aidata kaasa sigade ümbertöötamiskulude vähenemisele. Eksporttapamajad on põllumeestele-seakasvatatajatele sedasama, mis piimakarjapidajatele ühispiimatalitised. Mõlemas valmistatakse põllumehe poolt toodud saadustest kallimahhinalisi eksportsaadusi, ühes peekonit, teises võid. Kõik meie eksporttapamajad töötavad ühtlaste juhtnööride ja korralduste järgi, nii et kõigis neis on sigade vastuvõtu tingimused, kaalumine, sortimine, sigade eest makstavad hinnad jne. ühtlased. Kõigi eksporttapamajade tegevust jälgib ja kontrollib põllutöoministeriumi teenistuses seisev vastava haridusega eksporttapamajade kontrollinspektor.

Joon. 133. Eksporttapamaja Tartus.

Põllumeestele peekonisigade eest eksporttapamajades väljamakstavad hinnad määratakse Tallinna börsi juures iga nädala lõpul järgmiseks nädalaks kindlaks. Noteerimiskomisjon võtab hinna määramise aluseks sel ajal Londonis noteeritud eesti peekoni hinna ja turuolukorra. Hinna noteerimiskomisjonist võtavad osa pääle eksporttapamajade esindajate põllutöoministeriumi esindajana kontrollinspektor, esindajad E. Seakasvatatajate Seltsi ja Põllutöökoja ning Konjunkturbüroo poolt. Komisjonis on enamuses valitsuse esindajad, mis kindlustab täiesti õiglase hinna noteerimise.

Peekonisigade hindade noteerimine.

Eksporttapamajad ostavad sigu igalt talupidajalt. Seega on müügi kõige loomulikum, kui seamüüjad oma sigu ise ilma vaheltkauplajateta tapamajja müüvad. Kui tapamaja asub lähedal, siis ei tee raskusi üksikute sigade äraviimine hobusega sellekohases veokastis ehk puuris (joon. 134). Tapamajast kaugemal olles tuleb saata kas raudteega või veoautoga, kuidas see on kusagil kasulik. Meie raudteevagunid mahu-

Sigade saatmine tapamajja.

tavad laiarööpalisel 36—40 ja kitsarööpalisel suur vaguni 40, väike vagun 20—30 siga. Nii suurel arvul on üksikul seakasvataval muidugi raske sigu kokku saada, vähemal arvul saates läheb aga veokulu iga sea kohta kallimaks. Põllumeestele vastu tulles on tapamajad ise korraldanud teatud päevadel raudteejaamades sigade vastuvõtmisi ja edasisaatmisi tapamajale. Vagunisse laadimisel pigistatakse sigade vastuvõtja poolt numbrid kõrva ja märgitakse need arvud saatelehele, mille järele võib ka päale tapmist ära tunda, kellele siga kuulub, sest number jääb kõrva. Kui sead tapamajas tapetud, kaalutud ja hinnatud, kirjutatakse vastav arve ja saadetakse või, müüja tapamajas olekul, tasutakse kohe hind puhtas rahas välja. Arve juurde lisatakse ka kaaluleht, kuhu tähendatud iga üksiku sea tapakaal. Sigade tapamajja viimisel või saatmisel tuleb selle eest hoolt kanda, et sead teel vigastatud ei saaks, mis võib viia neid hindamisel alamasse sorti.

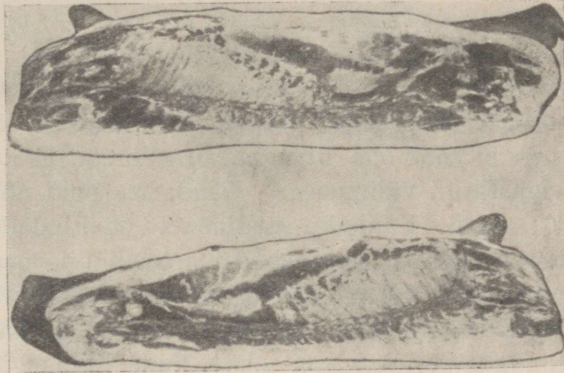
Joon. 134. Seavedamise-kast Kuremaa seakasvatuse-katsejaamast.

Mis on peekon. Tapamajas valmistatakse sigadest peekonit. Peekoniks nimetatakse noorte sigade külgi, mis tapamajas eriliselt valmistatud (joon. 135). Seega ei ole peekon ei siga ega ka liha, vaid noorest seast valmistatud küljed Inglismaale saatmiseks.

Peekoni valmistamise lühike kirjeldus. Seakasvatajailt vastuvõetud elussead aetakse tapamaja juures asuvasse sealauta, kus nad kuni tapmiseni sõiduväsimusest puhata saavad. Tapmiseks seotakse seale sellekohane kett ümber tagumise jala ja tõstetakse vastava seadeldise (tõstelindi) abil ülesse, kust ta lihuniku noa ette libiseb. Lihunik ühe noapistega torkab läbi südame sihis suure veresoone ja tagumist jalga pidi üleval rippuv siga jookseb kiiresti verest tühjaks ja sureb. Päale verest tühjaksjooksmist paiskab eriline tõsteabinõu sea soojavee-vanni, milles on 50—52° C soe vesi. Vannis uhtub siga puhtaks ja ka harjased lähevad lahti. Vannist tõstab vastav seadeldis sea erilise metallist rullharjale, kus siga ümberpööreldes eriliste

serviliste liistukeste abil karvadest puhastatakse. Selle järele laskub ta lauale, kus töölised teda veel kasvama jäänud karvust käsitsi puhastavad. Laualt tõmbab sea külge kinnitatud konks ta ülesse lae alla rauale, mida mööda edasi libiseb kõrvetamisahju tuleleeki. Viimasest libiseb siga mööda raudrööbast edasi külma vee vihma alla. Nüüd kraabitakse nahk puhtaks, lõigatakse kõhualt lõhki ja võetakse seesmised elundid välja. Samas vaatab ka loomaarst sea järele, kas mitte haigusi ei esine, mis võiksid sea tarvitamiskõlbmatuks teha. Kõlbmatuks tunnustatud sead hävitatakse, raha makstakse seakasvatajale ka nende eest, summa-dest, mis igalt tapetavalt sealt kinni peetakse.

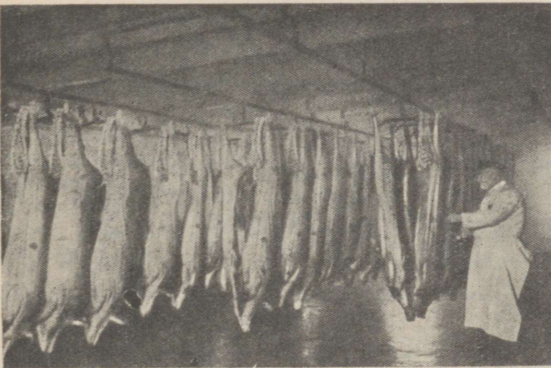
Pääle arstlikku üleva-
tust lõikab peekonimeister
osava lõikega terava noa
abil sea selgroo välja ja
siga liigub edasi kaaludele,
rippudes kogu aeg lae all.
Tapakaal märgitakse vas-
tavale lehele ja ka seale
lüüakse see kg-de arv ning
lükatakse seaküljed teise
ruumi tahenema. Siin sor-
ditakse peekonimeistri
poolt sead ära, lüüakse ko-
he vastav sordinumber

Joon. 135. I sordi peekon.

seale, mille järele büroos seakasvatajale makstav hind välja arvatakse. Pääle tahenemist eraldatakse pää ja jalad, puhastatakse rasvast, lõiga-
takse kõik servad siledaks ja ümmarguseks. Luudest tõmmatakse ka

abaluu välja. Edasi järg-
neb külmetusruumis sea-
poolte soolamine, milleks
pritsitakse esiteks soolvett
seakülgedesse ja siis pan-
nakse mõneks päevaks suur-
tesse soolvee - paakidesse
soolduma. Pääle sooldumist
võetakse seapooled uuesti
välja, sortitakse enne Ing-
lismaale saatmist väärtuse
järele umbes 18 sorti. Edasi
pakitakse iga neli külge,
s. o. 2 siga, erilisest riidest

Joon. 136. Peekoni sortimine.

tehtud kotti. Säärane üks pakk peekonit kannab ühe palli nime. Pee-
kon ja pakk varustatakse ka vastavate päälkirjadega, päritolu tähendu-
siga jne., ning igal nädalal läheb peekonisaadetis Inglismaale. Inglismaal
suutsutatakse peekon veel harilikult enne tarvitamist.

Peekoniseast saadav eksportliha hulk. Peekoniseast jääb siseturgu pää, jalad (altpoolt põlvi), selgroog, abaluu, seesmised elundid. Eksportliha hulk on sea eluskaalust umbes 60%, vahest ka vähe rohkem või vähem.

Peekoni-sigade sortimine ja hindamise alused. Põllumeestele sigade eest väljamakstava rahasumma kindlakstegetamiseks sorditakse sead tapakaalude järele kolme kaalurühma. Kõige väiksem lubatud tapakaal on 50 kg, kõige suurem aga 80 kg. Alla 50 ja üle 80 kg tapakaaluga sigu peekonina välja ei veeta. Kõige paremaks tapakaaluks, mis kõige kõrgemini hinnatav, on kaalud alates 60 kg kuni 72 kg-ni. Teise kaalurühma kuuluvad tapakaalud 55—59 kg ja 72,5—75 kg ning kolmandasse 50—54,5 kg ja 75,5—80 kg. Iga kaalurühma sead sorditakse veel nendest saadava peekoni väärtuse järele 3-e sorti, kusjuures võetakse arvesse: sea pikkust, peki paksust, ühtlikkust ja kõvadust, kõhuliha paksust ja tugevust; naha paksust, luude jämumust ja sea välimust. I sorti lähevad pikad, sihvakad sead, kelledel kõva ja enam ühtlase paksusega pekk, kõva ja rasvaga läbikasvanud kõhuliha. I sordi siga ei tohi olla liiga paksu nahaga, ei ka liiga jämedate luudega ega vigastatud välimusega. Sead, kes neid nõudeid ei täida, lähevad II või III sorti. Kaalude, sordinõuete ja hindade vahekorda selgitab eksporttapamajade inspektori järele toodud ja osaliselt minu poolt täiendatud alljärgnev tabel. Hinnad selles tabelis on näitena toodud, et selgitada hindade vahekorda üksikute sortide ja kaalurühmade juures, sest see hindade vahekord on püsiv, kuna hinnad ise muutuvad.

Tabeli esimeses lahtris toodud eluskaalud näitavad neid äärmisi piire, mis võivad vastaval seal teises lahtris märgitud tapakaalud anda. Iga sea juures ei pruugi muidugi äärmised kaalud neile vastavaid tapakaalusid anda, näiteks kui 103 kg eluskaaluga sea tapakadu on 31%, siis annab ta 72 kg tapakaalu, kui aga tapakao-% on väiksem, siis tapakaal tuleb sellel seal üle 72 kg.

Peekonisigade kaalude, sordinõuete ja hindade vahekorra tabel.

Peekoni-sigade eluskaalud kg	Peekoni-sigade tapakaalud kg	Tapakaalude rühmad	I sort. Pikad, sihvakad sead, ühtlase ja kõva pekiga, ühtlase, kõva ja läbikasvanud kõhuliha	II sort. Keskmise pikkusega sead, paksema, mitteühtlase pekiga. Kõhuliha lõdvev	III sort. Lühikesed sead, paksu ja õhukese pekiga. Paks nahk, jämedad kondid, vedel pekk ja vigastatud välimus
86—103	60 —72	I	(Näide hindade vahekorraast)		
79— 85	55 —59,5)	II	100 senti kg	96 senti kg	91 senti kg
104—107	72,5—75)		96 " "	93 " "	88 " "
71— 78	50 —54,5)	III	93 " "	91 " "	88 " "
108—114	75,5—80)				

Peekoni ja muude seakasvade väljavedu. Nagu alljärgnevad tabelid näitavad, on meil päämiseks seakasvatuse väljaveoduste väljavedu saaduseks peekon, kuna värsket ja soolatud ning suitsutatud sea liha õige vähe

ja enam juhuslikumalt välja veetakse. Peekoni eest on saadud kahel viimasel aastal ligi 2,2 miljonit krooni aastas.

Seakasvatus-saaduste väljavedu kvintaalides.

	1932	1931	1930	1929	1928
Peekon	39357	30954	11917	13021	19294
Sealiha, värsk ja soolatud	1574	79	116	275	2497
Sealiha suitsutatud .	146	293	391	335	297

Seakasvatus-saaduste väljaveo väärtus kroonides.

	1932	1931	1930	1929	1928
Peekon	2193951	2153818	1395488	2181799	2590071
Sea-liha, värsk ja soolatud	95231	7406	14011	38847	302150
Sealiha suitsutatud .	12114	24603	55855	73633	44915

2. Sigade tapmine koduse majapidamise tarvis.

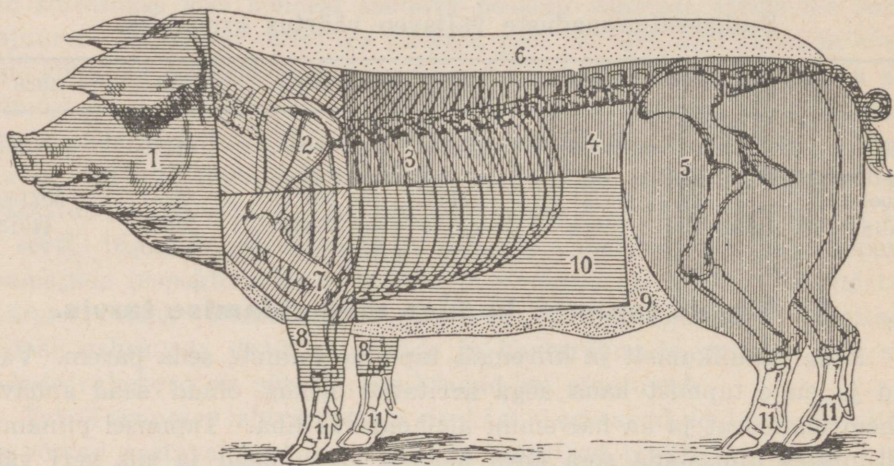
Mida rahulikumalt ja kiiremalt tapmine toimub, seda parem. Väsinud ja enne tapmist kaua aega ärritatud olekus olnud sead annavad vähem maitsevat ja ka halvemini alalhoiduvat liha. Tapmisel piinamise vältimiseks uimastada siga kõva löögiga vastu pääd ja siis veri välja lasta, läbi torgates südame sihis suure, südamest pähe mineva veresoone. Tapmine on hõlpsam ja siga jookseb täielikumalt ning kiiremalt verest tühjaks kui siga tapmisel tõmmata tagumist jalga pidi ülesse, nii nagu tapamajas peekonisigu tapetakse. Veri lasta kaussi, kogu aeg seda hoolsasti segades, et ei tarduks.

Pääle tapmist puhastada siga kuuma vee (umbes 50—60° C) ja Tapetud sea puhastamine. noa abil karvadest ning tõmmata tagumiste jalgade vahele asetatud sellekohase puu abil rippuma. Nüüd põhjalikult jaheda veega siga üle loputada ja siis pikuti kõhu alt lõhki lõigata ning välja võtta seesmised elundid. Maks, süda ja kopsud eraldi panna, sest neid võib söögiks tarvitada. Pääle seesmiste elundite eraldamist siga seest veega verest puhastada ja lasta öö-päev jahtuda, sääljuures rõhudes seapoolte vahele asetatud puuga pooled hästi laiali.

Tapetud sigu võib turule saata ühes päaga. Turule saadetava liha-kehaga peab vastava seaduse järgi loomulikus ühenduses olema kopsud, süda, maks ja neerud ning kaasas olema põrn. Need on tarvilikud liha arstlikul järelevaatlusel. Sigu võib turule saata kas tervelt või ka pikuti lõhkiraiutult poole keha viisi. Et liha veol soojade ilmadega halvaks ei läheks, peab ta täielikult jahtunud olema, mitte soojalt kokkupandud. Siga katta puhta riidega, et teetolm ja muu mustus sea väärtust ei rikuks. Tapetud sigadeturule toomine.

Sealiha
väärtus.

Sealiha toiteväärtus oleneb palju looma vanusest ja nuumamise tugevusest. Noorema sea liha on veerikkam ja mahlakam, kuna vanemal kuivolluserikkam. Liha, kus palju vett, ei kõlba hästi vorstide ja muu püsikauba valmistamiseks, sest suitsutamisel ja kuivamisel aurab vesi välja ning tekivad õõnsused vorsti sisse, kust kergesti rikki läheb. Püsikauba jaoks kõlbab seega raskemate sigade liha paremini. Paremat liha annavad orikad ja emised, kuna kastreerimata kuldliha tema paha haisu ja maitse tõttu on inimestoiduks kõlbmatu. Vanad kuldid enne nuumale panekut tulevad aegsasti kastreerida. Mida varem enne tap-

Joon. 137. Sea tükeldus ja liha väärtus: I sort — 3, 4, 5, 6. II sort — 2.
III sort — 7. IV sort — 1, 8, 9, 10. V sort — 11.

mist kastreeritakse, seda parem. Vana, kastreeritud kuldliha on siiski ka väiksema väärtusega, kõlbab enam vorstitegemiseks.

Sealiha võib sisaldada toitaineid järgmiselt: vett 30—75%, valkaineid 12—25%, rasva 4—69%, mineraalaineid 0,5—2,6%. Hästi nuumatud sea liha on parema väärtusega kui veise- või lambaliha. Värvuselt on hää sealiha helepunane.

Sealiha
väärtus
kehaosade
järgi.

Sealiha väärtust kehaosade järgi näitab joon. 137 ja tema alla märgitud seletused. Pildil märgitud jooned näitavad, kuidas siga tükeldada.

Päädikud.

Päädikute hulka kuuluvad looma tapmisel süda, kopsud, maks, sooled, magu, põrn, sooltevärv ja maorav. Peekonisigadel jääb päädikute sekka ka pää ja jalad. Päädikute osaväärtus sigade lihahinnas on väike. Toorest rasva saadakse seast 2—4 kg, mille hind on praegu (1934. a. lõpul) 50—55 senti kg. Soolikad, kui nad ilma rasvata, maksavad 40 senti. Päädikute (ilma pää ja jalgadeta) hind kõigub kogusummas 2—4 krooni vahel. Kopsud muutuvad harilikult vere ja vee sissetungimise tõttu inimestoiduks kõlbmatuks, ka esineb sigadel kopsu-usse, ville jne. Maksa juures esineb maksalutikaid, vesioõse jne.

Hästi söödetud 120—125 kg eluskaaluga sea, kelle tapakaal on 100 kg, elundid kaaluvad keskmiselt järgmiselt (Gramsi järele):

Kopsud ühes hingetoruga	1,43 kg
maks ilma sapipõieta	2,62 „
süda ilma südamekotita	0,45 „
keel ühes kõrisõlmega	0,51 „
neeru- ja kõhurasv	4,40 „
soolterasv ja -võrk	2,98 „
lihaneerud	0,36 „
põrn	0,19 „
magu	0,92 „
sooled	3,90 „
pääaju	0,11 „
söögitoru	0,15 „
põis	0,09 „
veri	3,40 „

Kokku 21,51 kg.

Kui tapetud siga juba täiesti jahtunud ja tarviliikult tükeldatud, siis võib teda soolata. Soolamine toimigu jahedamas (4—10° C), hästi õhustatud ruumis, kergemini soolduvad väiksemad lihatükid, kuna suuri tükke, näiteks sinke üle 17—18 kg, on raske nii sisse soolata, et sool igale poole tungiks. Vanem liha säilitamisviis on soolvees, kuhu võib olla lisatud ka vähe salpeetrit, mis annab lihale ilusa punase värvuse ja aitab keedusoolale kaasa ka liha rikkimineku eest hoidmiseks. Lihatuuni põhi ja liha kihid rikkalikult soolaga üle puistata. Verised lihaosad mitte sinkide ja pekiga ühes soolata, sest veri võib neid rikkuda. Soolvesi peab liha tünnis katma, kuivalt seistes võib liha rikki minna. Soolamiseks tarvitatakse päale puhta keedusoola ka segusid, millest ühe näitena toon: 80% keedusoola + 12% salpeetrit + 8% kristallbooraksit. Sool imeb lihast mahlu endasse, tekitades soolvett. Mahladega läheb ühes ka osalt toitaineid, nii et soolatud liha toiteväärtus on väiksem, vana soolatud liha võib toiteväärtusest umbes 30% kaotada. Soolatud liha läheb vananemisega ka raskemini seduvaks. Soolvees sooldumine võtab suuremate sinkide juures kuni 6—8 nädalat aega, muidu kuni 3—5 nädalat. Tarvitatakse ka soolvee pitsimist lihasse, siis sooldub küll liha kiirelt, kuid liha ei hoidu hästi.

Uuemal ajal tarvitatakse ka kuiva, kuumat soolaga soolamist. Selle viisi juures peeneteraline sool kuumendatakse pannil seni kui soolast niiskus täielikult ära auranud. Säärase kuumat soolaga kaetakse soolatav liha ühtlaselt ja hõõrutakse käega sool, nii kuumalt kui käsi kannatab, lihasse. Eriti kontide ümbrust hõõruda; paari päeva pärast tuleb seda korrata. Õhematele pekitükidele jätkub ka ühekordsest hõõrumisest; paksem pekk ja esimesed singid aga tingimata kaks korda ja tagumised kolm korda soolaga katta ja hõõruda. Säärase toimingu juures liha sooldub ruttu, umbes 8 päevaga, sest kuiv kuum sool tungib kiirelt liha sisemusse. Liha hoiduvat hästi, jäävat mahlasemaks ja toitainete kadu olla väiksem. 125 kg eluskaaluga sea soolamiseks kulub nii 3½—4 kg soola.

Liha suitsutamine. Soolveest võetud või pääle viimast soolamist kuuma soolaga lastakse liha õhu käes vähe tabeneda ja siis võib teda tarbekorral suitsutada. Liha suitsutamiseks kõlbab kõvemate puude suits, kuna pehmete puude (kuusk, mänd jne.), turba-, põlevkivi- ja kivisöe-suits rikub liha maitse. Suits ei tohi ka väga kuum olla, sest nii tekib lihale kergesti kõva kord pääle, mis takistab liha seest konservimist. Paras soojus on umbes 40° C. Suits ühes veeaurudega teeb liha määrdivaks. Rikkaliku suitsu puhul võivad singid 10—14 päevaga suitsutatud olla, pekk 8—12 päevaga. Suits sisaldab mitmesuguseid aineid, mis liha konservivad, nagu näiteks karboolhapet, kreosooti, kresooli, äädikahapet, sipelgahapet jne. Kus tarvitatakse rohkesti suitsutatud liha, sääl tuleks ehitada vastavad suitsutamishjud.

Kiirsuitsutamine. On tarvitusel ka kiirsuitsutamisi viisid ehk n. n. kunstlik suitsutamine, näiteks toore puuäädikaga. Säärasel viisil suitsutatud liha toiteväärtus väheneb ja liha ei hoidu nii hästi kui loomulikult suitsutatud liha.

6. Sigalad ja nende tervishoid.

1. Sigala.

Sigala all tuleb mõista mitte üksinda sealauta, vaid lauta ühes seakasvatuseks tarvilikkude kõrvalhoonetega, jooksuaedadega jne.

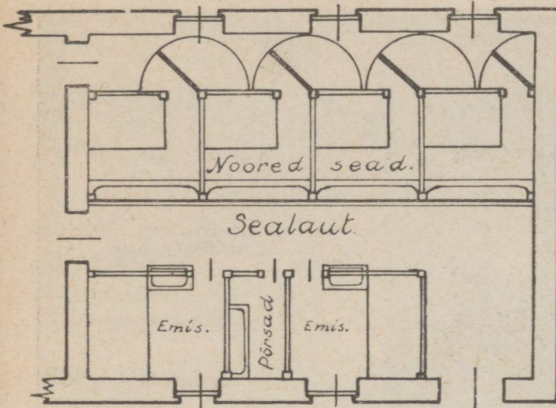
Tähtsamad nõuded uue sigala rajamisel. Uue sigala rajamisel tuleb eeskätt silmas pidada, et lauda ehitusel täidetakse tervishoiulisi nõudeid, sest ainult tervishoiulises laudas on eeldusi edukaks ja tulutoovaks seakasvatuseks. Tervishoiu nõudeile mittevastavas laudas ei saa ka kõige parem asjatundja sigu edukalt kasvatada, vaid nad jäävad varem-hiljem kängu ja kiratsema. Lauda ehitusel seega mitte unustada alljärgnevate nõuete rahuldamist. Laut olgu kuiv, tarviliselt soe ja valge ning puhast õhku sisaldav. Sigala võimaldagu seakasvataval kergema vaevaga laudas ja jooksu-aedades puhtust pidada ning hõlbustagu sigade talitamist. Kõige selle juures olgu sigala nii ehitatud, et ta võimalikult odavam tuleks, sest suurte kapitalide paigutamine sigalatesse koormab tunduvalt seakasvatuse tasuvust.

Sigala asukoht valik. Sigala asukohaks olgu kuivem kõrge koht, kus põhjavesi sügaval, sest niiskuse vastu on sead, eriti sugusead, väga tundlikud. Niiskus ühes külmusega on sigade tervise tapja. Kui säärast sobivat kohta õues pole, siis põhjavesi kunstlikult dreanaazi (torutamise) abil kõrvaldada või maapind täita. Asupaiga valikul arvestatagu ka seda, et sigala võimalikult rohkem päikest saaks ja kaitstud oleks enam külmade tuulte eest. Selles mõttes olgu laut nii asetatud, et ta siht idast läände läheks. Lauda lõunapoolsele küljele, päikeskiirte sissetuleku võimaldamiseks, võib siis ehitada peaaegu kõik aknad, samuti sigade väljapääsused ja jooksuaiad. Lauda põhjapoolne külg kaitstagu võimalikult

tuule eest. Asukoha valikul tuleb veel võimalust mööda arvesse võtta majanduslikke tingimusi, nii et sigade talitus raskeks ei muutuks jne.

Sealauda suurus oleneb muidugi sigade arvust, keda laudas tahe- takse pidada, ka sulgude tüübist ja nende asetusest. Lauda kõrguse päänõue on, et inimene vabalt laudas talitama mahuks. Sõnniku kogu- miseks põrandale pole tarvis ruumi jätta, sest sõnnik tuleb puhaslaudast iga päev välja viia. Lauda kõrgus söötmiskäigust võiks olla 2—2,5 meet-

Lauda
suurus.

Joon. 138. Väiketalundi sealauda põhiplaan.

heaiaga eraldatud, sõnnikukäik ühes virtsarenniga. Nende sulgude juures on kergem puhtust pidada, sest sead harjuvad oma väljaheiteid sõnnikukäigule tegema, nii et magamisase seisab kuivem ja puhtam kui lihtsulul. Ka sõnniku koristamine ja väljavedu on hõlpus. Selleks eraldatakse sulu sõnnikukäigul asuva uksega sulu sõnnikukäik magamisruumist. Sama uks on sulu vaheseinaks sõnnikukäigul. Sõnnikukäigul saab nüüd rahulikult ilma sigu segamata sõnnik käruga välja viia. Pääle sõnniku koristamist tõmmatakse sulu sõnnikukäigu ukсед jälle oma endisele kohale, nii et sead võivad vabalt tarbekorral sõnnikukäigule pääseda (joon. 138). Sulu ees asuv käik kuulub kõnniteeks ja sigade söötmiseks. Kohasemad taani sulu mõõdud on: magamisaseme pikkus ühes künaga 2,4 m, sõnnikukäigu laius 1,2—1,4 m, sellest on kohasem emiste sulgudel 1,4 m, peekonisigade sulgudel aga 1,2 m, seega üldpikkus on 3,6—3,8 m. Sulu laius vanadele sugusigadele 2—2,4 m, põrsasulul 1—1,2 m, nuumsigadel oleneb laius sellest, mitu siga tahetakse sulgu mahutada, kusjuures arvestatakse ühe sea kohta 30—40 sm küna pikkust. Söötmiskäigu laius on 1,2—1,4 m. Seega on taani süsteemi sulgudega sealauda laius ühe rea sulgude puhul 4,8—5,2 m ja 8,6—9,0 m kahe rea sulgude puhul, keskel asuva söötmiskäiguga.

rit. Kõrged laudad lähevad kergesti külmaks ja muidugi ka kallimaks. Et lauda põrandapindala suurus ole- nebulgude tüübist ja asetu- sest, seepärast tuleb juba lauda ehitusel kindlaks teha, missugused sulud teha, kas harilikud lihtsulud või taani süsteemi sulud, kas sulud pai- gutada ühes või kahes reas.

Taani süsteemi sulud on kahe osaga — ees asub ma- gamiseks ja söömiseks ruum, kuna selle taga, osaliselt va-

Taani
sulud.

Lihtsulgude ehitamine tuleb küll odavam taani sulgudest, kuid puhtuse pidamine on palju raskem. Sõnniku väljavedu ja söõtmine toimub ühel ja samal käigul, nii et söötmiskäik on mustem, ka virtsarenn asub selle

Lihtsulud.

ääres. Sulgu on raskem puhastada, sest sigu ei saa eraldada ja ka sulg ise läheb kergemini virtsaseks. Neisse ei saa mahutada niipalju nuumsigu kui taani sulgudesse, sest ukse tõttu on künad lühemad, kuna taani sulgudel võib nuumsigade juures üks söötmiskäigu ääres täiesti puududa. Lihtsulud on seetõttu kohasemad sugu- kui nuumsigadele, sest sugusea sulg olgu ikka uksega varustatud, et igal ajal oleks võimalik kiire juurdepääs sulgu, ka pole neil tarvidust nii pika küna järgi.

Joon. 139. Kuusiku riigimõisa sealaut taani sulgudega.

Lihtsulud tehakse kuni 2,4 m laiad ja 3 m pikad, käigu laius ühes virtsarenniga 1,2—1,6 m. Sulg, mis 2,4 m lai ja 3 m pikk, võib mahutada 6—7 peekonisiga või 1 emise põrsastega või 1 sugukuldi.

Teisi sulu-
tüüpe.

On tarvitusel veel teisi sulutüüpe, nagu näiteks n. n. ameerika sulud, kus sõnnikukäik asub küna taga ja sellele järgneb magamisase. Virtsarenn asub kesksulgu. Siin on söötmisel raskem puhtust pidada kui taani sulus, ka magamisase sein ääres on külmem.

Sealauda
seinad.

Omal ajal soovitati massiivseid kivi- ja betoon-seintega sealautu. Arvati, et need päale suure vastupidavuse on kergesti haigusidudest puhastatavad, nii et kerge on neis hoida sigu haiguste eest. Kogemused on aga näidanud, et sääraustes massiivsetes lautades haigustuvad sead veel rohkem, sest nad on külmad, niisked ja üldse mitte terve õhuga; nad on sigade tervise tapjad. Seda arvestades ei saa kellelegi soovitada uut sealautu ehitada maakividest või betoonist. Kõige kohasemaks ehitusmaterjaliks tervishoiu seisukohalt on osutunud puu, nagu seda tõendavad ka vastavad katsed Ruhlsdorfi seakasvatuse-katsejaamas. Puuseinad tehakse kas harilikest palkidest või vahvärkehitisena. Vii-

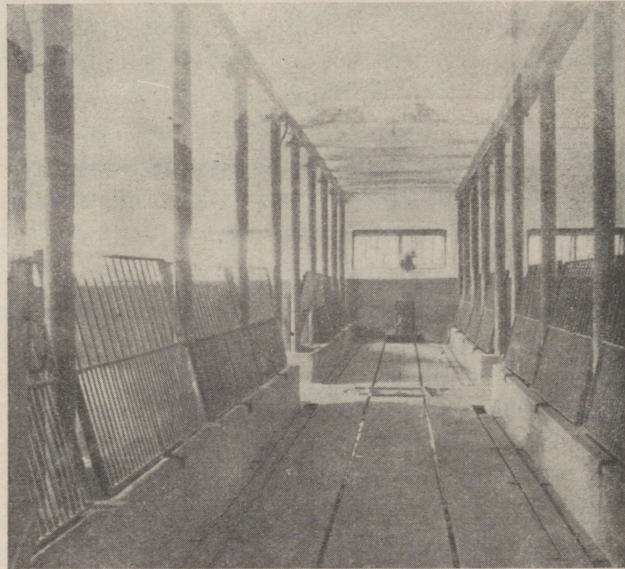
mase ehitusviisi juures on võimalik sellekohase alusmüürile ehitatud puuraamistiku täitmiseks tarvitada palgiotse püstpalkidena või kaetakse kas turba- või saepuruga, samblaga või mõne muu sellelaadilise ainega. Rottide vastu pannakse raamistiku vahele ka klaasitükke ja lupja. Sakslased oma Lochow-Petkusi süsteemi lautade seina-raamistiku löövad üle lõhkisaetud männilattidega ja vahed täidavad männiokastega, mida rotid nende torkamise tõttu nii ei salli. Vahvärkseina paksus tehakse 30—50 sm. Palkseinad on muidugi paremad ja vastupidavamad, kuid kallimad kui vahvärkseinad.

Meie oludes võib ehitada ka s a v i s e i n t e g a lautu, mis on küllalt hääd, kui nad osava ja asjatundja meistri poolt tehtud. Telliskiviseinad õhuvahega on hääd, kuid kallid. Kui hinnad soodsad, võib ka õoneskivi-dest seinte ehitamine kõnealla tulla.

Alusmüüri ehituseks kõlbavad maakivid. Ta olgu enam-vähem maa sisse ehitatud, arvesse võttes, millist raskust tal seinte näol tuleb kanda ja milline on maapõhi. Alusmüüri sokkel ulatugu üle põrandapinna 10—15 sm. Et maaniiskus alusmüüri kaudu seintesse ei tungiks ja puuseinu mädanema ei ajaks, tuleb sokkeli ja seinte vahele asetada tingimata isoleerkiht, näiteks kahekordse tõrvapapi näol.

Välismaail ehitatakse sealaut tihti ka ilma laeta. Meie karmimas kliimas ei saa aga neid soovitada. Ka lae ehitusel tuleb samuti nagu seinte juures silmas pidada, et lagi saaks pääle muu küllalt soe. Kergemate ehitiste juures tehakse lagi laudadest või paksematest plankudest ning lattidest. Lae kindluse ja soojusepidavuse tõstmiseks tuleks lagi katta päält savi ja mullaga või samblaga; talvel vedada lae pääle põhku. Katuse katteks kõlbavad sindlid, laastud või mõni muu soodsatel tingimustel saadaolev katusematerjal. Puukatuse iga suureneb tunduvalt ja tõuseb ka nägus, kui katus üle värvida sellekohase soome-rootsi värviga.

Sealauda aknad tehakse pikad ja madalad ning asetatakse kõrgemale, et valgus otseselt sigade pääle ei langeks, vaid saaks takistamatult lauda sügavusse tungida. Selles mõttes olgu aknad vähemalt 15—30 sm sulu vaheaadadest kõrgemal ja umbes 30 sm allpool lage. Et lauta võiks

Joon. 140. Vana-Antsla riigimõisa sealaut.

Seinte
eralda-
mine
alusmüü-
rist.

Sealauda
lagi ja
katus.

Sealauda
aknad.

küllaldaselt valgust ja päikeskiiri tungida, mis haigusidusid hävitavad ja sea tervise korrashoiuks väga tähtsad, olgu kõigi akende pindala kogusummas mitte vähem kui $\frac{1}{15}$ — $\frac{1}{20}$ põranda pindalast. Et aga suured aknad lauta talvel külmaks ei teeks, peavad nad talvel kahekordsed olema. Aknad ehitatagu lahtikäivad, nii et suvel saaks neid kasustada lauda õhustamiseks (joon. 96).

Sealaua
uksed.

Sealaua õueviivad välisüksed tehakse külma sissetungimise vältimiseks kahekordsed. Neist on välimine uks täisuks, kuna sisemine võib olla koosnev kahest poolest — ülemisest ja alumisest. Niisugust ust võib kasustada suvel lauda tuulutamiseks, selleks alumist poolt kinni jättes ja päälmist avades. Õhuvahetuse sisseseade puudumisel võib kergetes lautades kahekordset ust ka talvel õhupuhastamiseks tarvitada. Selleks otstarbeks tuleb välimise ukse alla serva teha 3—4 auku, kust välisõhk uste vahele pääseb, sääl soojeneb ja ülalt, seesmise ukse sisse tehtud vastavate aukude kaudu, lauta pääseb. Lauda välisuste laius on 1—1,2 m, sulu-uste laius 60—70 sm. Uksed olgu väljapoole lahtikäivad, siis on ka laudas töötamine hõlpsam.

Sealaua
põrand.

Sealaua põranda ehitusel tuleb arvestada sellega, et põrand virtsa läbi ei laseks, seale võimaldaks sooja magamisaseme, et ta oleks küllalt vastupidav ja odav. Põrand on kuivem ja soojem, kui ta maapinnast kõrgemal on nii umbes 30 sm. Söötmis- ja sõnnikukäigu põranda ehitusmaterjaliks kõlbab tsementbetoon või telliskivi tsemendiga liidetult. Magamisaseme põrandat pole otstarbekohane ehitada betoonist, sest see on liiga külm, või kui betoonist tehakse, siis tingimata katta 1,4—1,5 m pikkuselt 3—3,5 sm paksustest laudadest põrandaga või 1—2 sm paksuse asfalkihiga. Magamisaseme põrand ehitatakse vahest ka telliskivist, eriti õonestelliskivist, mis palju soojem, kuid kallim betoonist. P u u p õ r a n d on soe, kuid imeb sisse virtsa ja mädaneb ruttu. Kus leidub palju kände, sääl võib saetud kännu otsadest teha põrand parketi-sarnaselt savi alusele, mis tõrvaste kändude puhul tuleb küllalt vastupidav. Magamisase täidetakse vahest ka turbaga või liivaga ja kaetakse päält laudadega. See on hästi soe, kuid vahetevahel tuleb turvast uuendada, mis ehk tülikas. Ka savi ühes laudkattega võib magamisaseme ehitusmaterjalina kõne alla tulla. Taani sulgude juures tehakse söötmiskäik sulupõrandast umbes 15 sm või rohkem madalam, siis on söötmine hõlpsam ja ka sead näevad kõrgemal ilusamad välja ning halvad rasked gaasid langevad aseme kohalt käigu põhja. Tagumine ehk sõnnikukäik on 7—8 sm asetetest madalam. Ka lihtsulu tagumise osa põrand, mis magamiseks määratud, on soovitav teha vähe kõrgem eesosast, kus küna asub ja kus sead harjuvad ka sääl valitseva niiskuse tõttu mustust tegema.

Põrand olgu langusega virtsarenni poole, et virts renni jookseks. Langus võib olla 1:10—1:20. Põrand tuleb teha kallak ka virtsarenni languse sihis, et ei tuleks virtsarenn teha ühest otsast sügavam.

Virtsa juhtimiseks sellekohasesse virtsakaevu on puhaslaudas ehitatud virtsarennid. Need asuvad taani süsteemi sulgude juures sulgude sõnnikukäigu põranda sees, harilikult magamisaseme ääres ja on umbes 15 sm sügavad ja 10 sm laiad; päält kaetud laudkattega, selleks võib laudadele kinnitada raudklambrid, mille otsad renni külgedele tugenevad. Lahtised virtsarennid taani sulgude juures ei ole hääd, sest põrsad kipuvad virtsa imema, ka võivad nad liikumist takistada. Nuumsigade sulgudes tehakse vahest ka lahtised rennid, ja et nad liikumist ei takistaks, asuvad nad säärasel korral seinä ääres ning on kinnistest rennidest madalamad (5—7 sm sügavad). Lihtsulgude virtsarennid asuvad väljaspool sulgu küna ees. Kergem on puhastada madalamaid ja lahtiseid virtsarenne, seepärast võib nende sügavus keskelt olla 5—7 sm, laius päält 15—25 sm. Kinniste virtsarennide puhul tulevad nad sügavamad ja kitsamad teha.

Virtsarennid.

Virtsarennide kallakus virtsakaevu poole olgu 1—2 sm 1 m kohta. Virtsarenn viiakse laudast välja nii sügavalt maa all, et torud talvel ära ei külmaks. Samal põhjusel tuleb ka virtsakaev, kui ta väljas asub, katta sellekohase paksu kattega.

Sulgude vaheseinad tehakse harilikult 3—4 sm paksustest laudadest või ka lattidest. Tsementbetoonist vaheaiad ei kõlba, nad takistavad õhu liikumist sulus ning on külmad ja niisked. Vaheaedade kõrgus on 1,1—1,3 m. Väga kõrgeid ei maksa teha, sest nad takistavad laudas ülevaadet ja valguse levimist. Emise ja põrsaste sulgusid eraldavas vaheaias olgu sellekohane ülestõmmatava luugiga auk, mille kaudu põrsad pääsevad tarbekorral oma sulgu ja tagasi. Taani sulgude sõnnikukäigu vaheaiad aset täidab uks, mis sõnniku väljaviimisel lükatakse sõnnikukäiku magamisasemest eraldava vaheaiad avause vastu. Sõnnikukäigu ukseid käigu lahti sõnniku väljaajamise sihis, et nad tööd ei takistaks.

Sulgude vaheaiad.

Sulgude eesaiad tehakse kas laudadest või lattidest või ka raudvarbadest ja on sama kõrgeid kui vaheaiad. Igasse sulgu käib vahekäigust uks, mis tuleb asetada nii, et ta võimalikult vähe eesseina pikkusest oma alla võtaks, siis on võimalik pikemat küna teha ja seega rohkem sigu sulgu mahutada. Taani sulgude juures võivad nuumsigadele määratud sulud olla tarbekorral ka ilma eesukseta, küna pikendamise otstarbel. Sulu-uste raudhingede konksudele on soovitatav mutrid otsa keerata, nii et sead neid ei saaks ülesse tõsta. Uksed käigu väljapoole lahti.

Sulgude eesaiad.

Söötmise kergendamiseks asetatakse künad sulu eesseina alla, nii et $\frac{1}{3}$ küna laiusel ulatuks käigu poole ja $\frac{2}{3}$ sulu poole. Küna kohale tehakse tihti ka liikuvad luugid, mida on võimalik lükata sööda etteandmisel küna seesmisele äärele ja sigu sööma lastes tõmmata küna tagumisele äärele. Nende liikuvate luukide juures on küll küna puhastamine hõlpus, kuid nende ehitus läheb kalliks ja kui nad halvasti tehtud, siis ei tööta korralikult. Künasid tehakse puust, tsemendist, põletatud savist

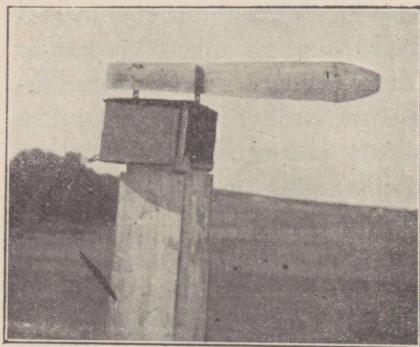
Künad.

ja rauast. Kõige paremad on põletatud savist ja seest klasuuri-
tud künad. Tsementkünad on muidu hääd, kuid neil on see halb
omadus, et piimahape uuristab nad varsti seest krobelseks. Puu-
künad on raskesti puhastatavad; närimise vastu lüüakse ääred vits-
rauaga üle. Raudkünad on küll hääd, kuid kallid ja roostetavad.

Küna olgu nii pikk kui sulu eessein seda lubab ehitada. Ühe täis-
kasvanud sea kohta arvatakse 30—40 sm küna pikkust. Küna sügavus
seest on umbes 20 sm, põhi ei tohi põrandast sügavamal asuda, kuna
küna laius päält on 35—45 sm, põhjast kitsam. Ümmarguse põhjaga
künad on paremad, neid on kergem puhastada. Soovitav on teha küna
kahe poolega, nii et tarbekorral oleks võimalik sigadele eraldi vett ette
anda. Põrsastekünad tehakse harilikult puust. Nad on madalad
(umbes 8—10 sm) ja lahtised, et oleks võimalik neid tihti pesta.

Sealauda
õhustus.

Sealauda õhustuse eest tuleb seakasvataval erilist hoolt kanda.
Sealaudas tekib kergesti palju niiskust ja kui seejuures laut ka veel külm
on, siis seakasvatus säärase laudas kunagi ei edene, vaid sead varem-
hiljem haigustuvad ja jäävad arenemises kängu. Lauda õhku saab osalt
soojemaks ja kuivemaks muuta vastava ehitusmaterjali ja ehitusviisi
valiku abil. Pääle selle olgu sealaut võimalikult ka ahjuga varustatud,
et talvel külmal ajal saaks ahju kütmisega õhku soojendada ja kuiven-
dada. Temperatuur ei tohiks sealaudas kunagi alla 6° C langeda.

Joon. 141. Õhutoru ülaots õhutõm-
buse tekitamiseks. Kuremaa seakas-
vatuse katsejaamas.

Sigade väljaheidetest ja hingamisest
tekivad lauta mitmesugused kahjulikud
gaasid, näiteks väävelvesinik, süsiha-
pugaas, ammoniaak, missugused tihti
võivad olla seakasvatuse edu pidurda-
jaiks. Õhustuse ülesandeks on säärase
halva ja niiske õhu kõrvaldamine lau-
dast ning kuiva puhta õhu sissetoo-
mine.

Riknenud õhu väljajuhtimiseks
ehitatakse harilikult umbes 2½ sm
paksustest laudadest sellekohased tor-
rud läbi lae ja katuse. Toru algab lah-
tise otsaga, umbes 10 sm keskmisest
käigust kõrgemal, et ta saaks välja
viia ka põranda kohalt seale kahjulikud rasked gaasid, nagu väävel-
vesinik ja süsihapugaas. Et säärane põranda ligidale ulatuv toru ka
kõrgemalt laudast riknenud õhu ära viiks, tuleb temasse teha ka lae all
külgavaus, mille suurus võib olla umbes pool toru läbimõödust. Et sää-
rane toru hästi töötaks, peab temas olema küllalt tõmbust ja soe. Tõm-
buse tekitamiseks varustatakse üle katuseharja ulatuv toru sellekohase
õhuimejaga. Selleks otstarbeks võib toru otsa teha sellekohane korstna-
pää, mis on ülalt ja kolmest küljest kinnine, kuna üks kül on lahtine

(joon. 141). Pää küljes on tuulelipp, mis pöörab sellekohase telje ümber keerleva korstnapää ikka tuule järele, nii et lahtine külj jääb päri tuult. Pääst möödapuhuv tuul tõmbab või imeb endaga ühes torust üleskerkiva riknenud sooja ja seega kergema õhu. Säärast lihtsalt imejat võib teha plekist. Et torus soe niiske õhk ei jaheneks, veeks ei muutuks ja toru seega tilkuma ei hakkaks, selleks tehakse toru kahekordsetest laudadest, mille vahele asetatakse kas saepuru, turvas, sammal või mõni teine soojust hoidev materjal või mässitakse toru lihtsalt paksult õlgedega kinni. 20—30 sm läbimõõduga torust jätkub õhupuhastamiseks 20—30 seale.

Rikkiläinud õhu ärajuhtimiseks tehakse sulgude põrandal tarbekorral ka põranda või seina sisse ühise püsttõmbetoriga ühenduses olevad torud, millest augud avanevad sulu põranda ligiduses.

Puhta kuiva õhu lauta toomiseks ehitatakse vastavad seinakanalid või torud, mis algavad väljast natuke päälpool sokkelit asuva avausega ja läbistades kas seina seest või puuseinte juures asudes seespool lauta, lõpevad üleval lae ligiduses. Puhas õhk, tulles avause kaudu seinakanali, soojeneb sääl ja langeb mööda lauta laiali. Torud olgu varustatud siibri-tega, et oleks neid võimalik külmal ajal tarbekorral sulgeda. Sissetulevat õhku saab veel rohkem soojendada nii, et seinatorudest tulev õhk juhitakse enne lauta valgumist ahju juurde, mis näiteks plekk-kattega nii ümbritsetud, et õhul tuleb teha ring ümber sooja ahju ja alles siis pääseb lauta.

Õhu juurdevoolu-torude ristlõike pind on umbes sama suur või 10% väiksem kui riknenud õhu ärajuhtetorude ristlõike suurus.

Pääle eeltoodud õhustusviiside tarvitatakse veel teisi viise, näiteks nelja lõõriga (ristvahedega) õhutoru, mis peab täitma nii õhu juurdevoolu- kui ka äravoolutorude aset. Õhuvahetuseks jätkub 60 sm läbimõõduga ristvahedega torust 20—30 seale.

Õhustuse otstarbekohane sisseseadmine on küllalt niivõrt oluline ja asjatundmist nõudev küsimus, et lauda ehitamisel tuleb pöörduda selles asjatundjate-nõuandjate poole.

Üldise karjaköögi puudumisel tuleb korralik sealaut ehitada ühes kööbiga. Kõik asetatakse nii, et soe müür lauta soojendaks. Ka köögi suits lasta lauda soojendamiseks toru kaudu magamisasemete alt või juhtida muidu laudast läbi. Köögi ehitusel silmas pidada ka seda, et köögi aurud lauta ei pääseks ja sääl niiskust ei suurendaks. Köögi suurus oleneb loomade arvust, kööki paigutatavatest riistadest ning sääl kavatsetud talitustest. Tarvilikest köögiriistust on nimetada kartuli-aurutajat (joon. 130), hekslimasinat, juurviljapurustajat. Korralik köök olgu varustatud kahe kuni kolme tsemendist reservuaariga hapusööda valmistamiseks sigadele. Arusaadavalt peab köögis olema veel keedukatel, anum vee ja lõssi jaoks, võimalikult vee-kraan ning riulid riistade hoidmiseks.

Sealauda
kõrval-
ruumid.

Köögipõrand tehakse tsementbetoonist ja varustatakse köögist välja-jooksva veerenniga. Köögipõrand on muidugi kallak veerenni sihis.

Köögi läheduses olgu ka juurvilja-hoiuruum ning jõusöötade ruum kastidega või salvedega. Säärasel korral on talitus kergendatud. Jõusööda-ruum sobib vahest hästi ka sealauda laele. Nende ruumide suurus oleneb ka sigade arvust ning sääal hoitavast söödatagavarast.

Jooksuaiad.

Sigade tervishoiu seisukohalt on väga tähtis, et sealaut oleks varustatud j o o k s u a e d a d e g a, et sead saaksid väljas värskes õhus liikuda, tuhnida ja puhata. Põrsastega emiste sulud olgu otseses ühenduses jooksuaiaga. Selleks sulg ühendada luugi kaudu jooksuaiaga, nii et sead saaksid vabalt laudast jooksuaeda ja tagasi. Talvel külmal ajal olgu kahekordsed luugid ja vahe õlgedega täidetud. Jooksuaia laius on nagu sulul, pikkus umbes 10 m või ka pikem, seejärel kuidas on ruumi; ta on piiratud 1 m kõrguse aiaga.

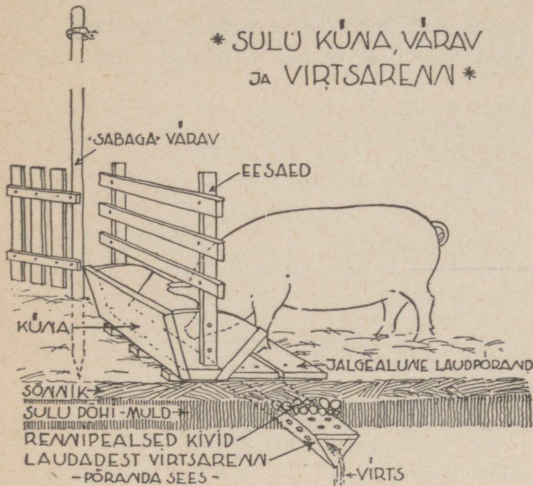
Kesikute ja võõrdepõrsaste jaoks tehakse koplite puudumisel ühised suuremad jooksuaiad kodu lähedusse. Nendesse jooksuaedadesse tehakse ka k a t u s e a l u s e d sigadele varju pakkumiseks. Katusealused võivad olla üsna lihtsad ehitised, näiteks maasse löödud postidel asuva katuse katteks võib odavuse mõttes tarvitada kartulipääliseid, õlgi või hagu. Jooksuaias olgu ka nühkimispuu, millel üks ots on madalamal, teine kõrgemal, nii et mitmesuguses kõrguses sead võiksid endid selle vastu nühkida. Nühkimispuu postid olgu maa sees varustatud ristitaoliselt põikpuuga, et sead ei saaks neid ülesse tõsta. Nühkimispuude puudumisel kannatavad jooksuaedade aiad sigade nühkimise all. On otstarbekohane korraldada jooksuaeda ka tsemendist madal veeloik, kuhu sigade jaoks palava ilmaga vett valatakse.

2. Vanade sigalate korraldamine.

Vanu, tervishoiu nõudeile mittevastavaid sigalaid on harilikult võimalik enam-vähem ümber korraldada eeltoodud näpunäidete alusel uute sigalate rajamisel. Esmajoones tuleb hoolitseda vanas laudas selle eest, et sigadel ei pruugiks lamada virtsasel sõnnikul. Selles mõttes on kohane laudale alla teha kindel põrand, et oleks võimalik virtsa virtsarennide abil välja juhtida (joon. 142). Ka sõnnikulaut laseb end osalt põranda suhtes parandada, näiteks teha kividest prügitatud põrand ja magamis-asete kohale asetada sõnnikule laudpõrand, nii et seda sõnniku tõustes saaks tarbekorral kõrgemale tõsta. Söödakünad kinnitada sõnnikulaudas sulu tõstetava eesaia alla, nii et sead neid ümber lükata ei saaks. On vana laut liiga kõrge ja seetõttu külm, siis võimalust mööda kas lagi madalamale lasta või põranda alune täita, nii et puhaslaut jääks umbes 2—2½ m kõrgeks. Tarbekorral võib suuremate ja kõrgemate jaoks ka ahjud sisse ehitada. Maakiviseinte puhul, mis lauda niiskeks ja külmaks teevad, ehitada maakiviseintele külge õhuvahuga vooder. Voodri mater-

jaliks on väga kohane telliskivi, kuid et see kallis, võib tarvitada ka laudu. Voodri ja seina vahe võib toppida täis linaluudega, saepuruga või muu kuiva puruga. Kui on karta rottide signemist voodri vahele, siis on soovitatav sinna ka klaasitükke ja lupja panna, mis takistavad nende pesitsemist.

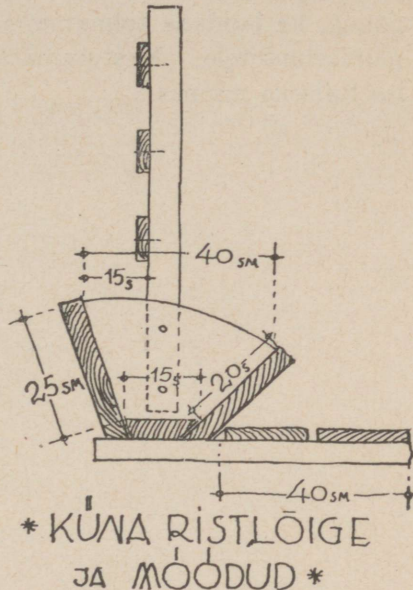
Ka valgustuse ja õhustuse eest tuleb hoolt kanda, selleks tarbekorral kas uued aknad teha või vanu suurendada, ning õhuvahetus

Joon. 142. Seasulu korraldus sõnnikulaudas.

korraldada, kas korstna või seinaukude kaudu. Jooksuaedade puudumisel tulevad ka need rajada sealauda lähedusse. Vastavate ümberkorraldamistega, mida võib tarbekorral koduse tööjõuga ära teha, võib kasustada ajutiste lautadena mitmesuguseid vanu ehitisi, nagu vanu karjalautu, aitu, aganikke jne.

Sigade haigustumisest hoidmiseks tuleb pääle eelkäsitletud sõnniku väljaviimise ja hariliku puhastamise veel lauta vähemalt paar korda aastas seest lubjata. Katsejaamades lubjatakse tihti isegi 4 või rohkem kordi aastas. Samuti kanda hoolt puhta allapanu eest. Allapanuna tarvitatakse turvast, millele veel õlgi pääle pandud. Õlgede ja turba puudumisel võib hädakorral kasustada ka teisi materjale allapanuna, nagu saepuru, puhast liiva jne. Allapanu arvatakse suguseale umbes 350 kg ja peekoniseale 175 kg aastas. Üldse peab sealaudas valitsema puhtus ja kord. Ka jooksuaedadest tuleb sõnnik vahete-vahel ära viia, eriti põrsaste jooksuaedadest, ja katta puhta liivaga. Üldse pidagu seakasvataja meeles, et siga ei ole sugugi must loom, nagu seda tihti arvatakse, vaid, vastuoksa, küllalt puhtust armastaja loom; ta näiteks ei heida kunagi oma väljaheidete sisse ja teeb väljaheidet ühte ja samasse paika. Seal võetakse aga tihti võimalus

Joon. 143. Seaküna sõnnikulauda jaoks.

Sigala puhastamine.

puhtuse pidamiseks, kui ta eest korralikult ei hoolitseta. Mustusest tulevad aga seale mitmesugused haigused ja parasiidid kallale, näiteks täid ja nii edasi. Täide hävitamiseks tarvitatakse hää eduga petrooleumi, mis lahjendatud masinaõliga (1 osa petrooleumi + 2 osa õli). Esi- teks hõõrutakse üks seapool sisse, teisel päeval teine pool ning korratakse seda nii kaua, kui täid on kadunud.

Üleliigse niiskuse vähendamiseks tarvitatakse eduga põletatud lupja, mida riputatakse ettevaatlikult lauda käikudele. Sulgudesse lupja mitte panna, ka hoiduda tolmutamise eest, sest lubjatolm mõjub halvasti hingamiselunditele. Kustutamata lubi imeb endasse niiskust, sääljuures ise tuliseks minnes.
